

Bir Dünya

EDEBİYAT

لايلا بلم لايلا بلم لايلا
ياتانسان خير يوخويا
بتنسان

اغچلر يرياغ اجب
دلصندا ييسان

لايلا بلم لايلا بلم لايلا

لايلو ايدرم يانتجو

باجلرم اي ينجنا

لايلا بلم لايلا بلم

لايلا

باخجدا كور

قونجا

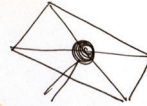
كوله

لايلا

, rindaki lalaki ovalar, ceaylanlar,
gokuslu daglar, turna gozlu pinarlar. Orada
manlar gorenleri hayran brakyorbu. Orada
gez atlar, birer ve hayetlerini boyle surdururlerdi. Bu
insanlari kimsenin malinda, mülkünde gozu yoktu.
Dalkanik yigirleri, at sirinda kuyuklar gibi sızılır,
kıkırlar savururlardı.

Bu ilke, kendisine rehber olarak beyaz saplı bir
bigeji seçti. Herkes ona Büyük Baba dedi. Kimsenin
onun sözünü ikilemezdi. Büyük Baba ya büyük
saygı vardı. Onun kanla, davayla işi olmazdı.

Мен Сабира Пашаева,
бүгүнкү күнгө чейин Көктүрк
атыны саклап келйаткан
халкты кызыман. Биз
Түрк Ага, Көктүркларды
урпакларымыз.

Сабира Пашаева

Y T B

YAYINLARI

Bir Dünya
EDEBİYAT

Bir Dünya EDEBİYAT

BİR DÜNYA EDEBİYAT

YTB Yayınlar: 54
Uluslararası Öğrenciler Dizisi

ISBN 978-975-17-5950-4
ANKARA, Ağustos 2024, 1. Baskı

Genel Yayın Yönetmeni
Fatih HACİBEKTAŞOĞLU

Proje Yönetimi
Ali KURT
Fatih HACİBEKTAŞOĞLU

Proje Editörü
Dr. Gökhan ÇETİNKAYA
Mehmet Ali ÖZKAN

Proje Koordinatörü
Gunay MAMMADOVA
Akylay ALGABEKYZY
Aygozel SOPYYEVA

Yayın Koordinatörü
Selman KANTAR

Metin Editörü
Hilal ÇİFÇİ, Ü. Kevser KIPRAMAZ

Görsel Tasarım ve Uygulama
Rihim Ajans

Baskı ve Cilt
İhlas Matbaacılık
Saracalar Mah. 57. Cad. No: 21/A Akyurt/Ankara
Matbaa Sertifika Numarası: 45589

© TÜM YAYIN HAKLARI

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metin ile ilgili sorumluluk editörler ve metin yazarlarına aittir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Bir Dünya Masal
Fatih HACİBEKTAŞOĞLU
Matbaa İsmi
1.Dünya Masalları, 2. Dünya Edebiyatı, 3. Uluslararası Öğrenciler

YTB Yayınları

Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara
Tel: 0(312) 218-40-00 Faks:0(312) 218-40-49
info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

EDEBİYAT

İÇİNDEKİLER

6	Azerbaycan	62	Irak Türkmenleri
20	Kırım Türkleri	65	Ahıska Türkleri
26	Kuzey Makedonya Türkleri	69	Güney Azerbaycan Türkleri
29	Türkmenistan	79	Kazakistan
35	Kazan Tatarları	89	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
45	Batı Trakya	103	Kosova
48	Kırgızistan	106	Özbekistan
53	Karadeniz Türkleri	127	Moldova
55	Göktürkler	132	Kaşkayı Türkleri
59	Türkmen Sahra		

Her biri birbirinden değerli şiirlerin, öykülerin, manilerin, atasözlerinin, deyimlerin, efsanelerin, masalların yanında farklı ülkelere ve kültürlere ilişkin genel bilgilerin de yer aldığı bu eser, odağına Türkçeyi yerleştirmesi ve farklı bölgeleri edebî ürünler etrafında bir araya getirmesi bakımından son derece kıymetlidir.

Abdullah EREN

YTB Başkanı

TAKDİM...

Ortak bir geçmişı ve aynı kökleri paylaşan; birlikte yaşama arzusuna ve geleceğe dönük müşterek bir iradeye sahip olan milletler, kendilerine has özelliklerinin tamamını edebiyatlarında taşırlar. Milletlerin dilinin, tarihinin, kültürünün, geleneğinin, kimliğinin, örfünün, âdetinin, hülâsa bütün hususiyetlerinin serencamı önce sözlü, sonra da yazılı bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarılaraq bugüne ulaşan edebî eserlerin merceğinden izlenebilir. Üstad Necip Fazıl bu hususu, “Bir milletin edebiyatı yok ise o millet de yok demektir.” sözüyle, gayet sarîh ve veciz bir üslupla ifade etmiştir. Destanlar, masallar, hikâyeler, şiirler, türküler, deyişler, deyimler, atasözleri, menkıbeler ve daha niceleri, milletlerin tarih aynasındaki suret ve siretlerinin geçmişten günümüze kıymetli birer yansımasını teşkil etmektedir.

Türk Edebiyatı ise dünyanın en kadim ve en güçlü edebiyatlarından biridir. Uzak Asya’dan Avrupa içlerine, Ortadoğu’dan Kafkasya’ya uzanan köklü Türk varlığı, mukim olduğu ülke ve bölgelerde dilini ve kültürünü yaşatmış, edebiyatını durmaksızın zenginleştirmiştir. Farklı sözcüklerle, lehçelerle, ağızlarla ve şivelerle nefes almayı sürdüren bu edebiyat, Türk Dünyasının dil varlığına can vermeye, onu besleyip büyötmeye devam etmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) olarak soydaş ve akraba topluluklarımızın yanı sıra uluslararası öğrencilerle olan bağlarımızı da her boyutuyla güçlendirmeye ve takviye etmeye devam ediyoruz. Bu istikamette, Türkçemizin sunduğu geniş imkânlar ölçüsünde dil ve edebiyatla teçhiz ettiğimiz kültür faaliyetleri, uluslararası öğrencilerimizle kurduğumuz ilişkileri çeşitlendirip bir üst seviyeye taşıma noktasında önemli bir yer tutuyor.

Geçtiğimiz yıl düzenlediğimiz “Uluslararası Öğrenciler Çeviri Okulu” programı da bu faaliyetlerimizden biriydi. Programa katılan uluslararası öğrencilerimiz yetkin isimler tarafından verilen tercüme eğitimleriyle kendilerini bu alanda geliştirme fırsatını yakaladılar.

YTB Yayınları bünyesinde neşrettiğimiz Bir Dünya Edebiyat isimli bu kitap, Uluslararası Öğrenciler Çeviri Okulu’na iştirak eden uluslararası öğrencilerimizin kendi ülkelerinden derlediği ve Türkiye Türkçesine aktardıkları edebî ürünlerden oluşuyor. Her biri birbirinden değerli şiirlerin, öykülerin, manilerin, atasözlerinin, deyimlerin, efsanelerin, masalların yanında farklı ülkelere ve kültürlerle ilişkin genel bilgilerin de yer aldığı bu eser, odağına Türkçeyi yerleştirmesi ve farklı bölgeleri edebî ürünler etrafında bir araya getirmesi bakımından son derece kıymetlidir.

Bu güzide eserde emeği geçen tüm uluslararası öğrencilerimizi kutluyor, Türkçemize yaptıkları katkılardan ötürü her birine teşekkürlerimi iletiyorum.

Keyifli okumalar...

AZERBAIJAN

Kitabın Azerbaycan'a ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Safiyya AGHAYEVA

- 🏠 Hacettepe Üniversitesi - Sosyoloji (Yüksek Lisans)
- ✉️ sefiyye.agayeva@gmail.com

Tavat ASADOVA

- 🏠 Ankara Üniversitesi - Özel Eğitim (Yüksek Lisans)
- ✉️ esedovatavat650@gmail.com

Shahla HATAMOVA

- 🏠 Ankara Üniversitesi - Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (Doktora)
- ✉️ htmvashla@gmail.com

Gunay MAMMADOVA

- 🏠 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Çağdaş Türk Lehçeleri (Doktora)
- ✉️ gny32185@gmail.com

Gulshan ZEYNALLI

- 🏠 Ankara Üniversitesi - Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (Doktora)
- ✉️ zeynalligulshan@gmail.com

Genel Bilgi

Size harika bir ülkeden Azerbaycan'dan, eşsiz doğasından, asırlık kültür ve tarihinden, bu toprakların eski sakinlerinden farklı kültür ve medeniyetleri birleştiren yaşamlarından, gelenek ve göreneklerinden bahsetmek istiyoruz.

Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'nın doğusunda, Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alır. Güney Kafkasya'nın en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi Azerbaycan; kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Gürcistan, batıda Ermenistan ve güneyde İran ile komşudur. Kendisine bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ise kuzey ve doğusu Ermenistan ile güneyi ve batısı İran ile çevrilmiştir. Türkiye ile de 17 km'lik sınırı bulunmaktadır. Başkenti, "rüzgârlar şehri" olarak bilinen Bakü'dür. Ülke, güzel ve zengin doğasıyla dikkat çeker. Nahçıvan, Şeki, Zagatala, Gusar, Lerik, Şamahı, Şuşa, Kelbecer gibi bölgeler çeşitli bitki ve hayvan türlerine sahiptir.

Azerbaycan coğrafi bir isimdir. Eski çağlardan beri Azerbaycan topraklarında yaşayan Türk soylu "Azer" boylarının adından alınmıştır. "Azer", "az" ve "er"den oluşur. Türk dillerinde "az" iyi niyet, iyi şans gibi anlamlara sahiptir. "Azer", yani "er kişi", "er oğlu", "ateş koruyucusu" anlamlarına gelir. Böylece "Azerbaycan" kelimesi, bugün yaygın olan "Azeri" sözünden değil, bölgede yaşayan eski bir Türk kabilesinin adından ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan toprakları arkeologlar için zengin bir kaynaktır. Karabağ'daki Azıh Mağarası'nda yapılan kazılar, 2 milyon yıl önce Azerbaycan'da insan uygarlığının izlerini ortaya çıkarmıştır. Azikhanthropus olarak bilinen Acheulean dönemine ait bir insan çenesi, Azerbaycan topraklarının erken insan yerleşkelerinden biri olduğuna işaretler. Bu bulgu, Azerbaycan'ı Avrupa'daki erken insan yerleşimi mirasına dâhil eder.

Azerbaycan kadim kültüre sahip bir ülkedir. Halkımızın yeteneği ve yaratıcı gücü; Kitab-ı Dede Korkut, Oğuzname, Köroğlu ve daha birçok destan anıtlarında vücut bulmuştur. Bu güzel memleketimiz; filozofların, bilim adamlarının, şairlerin, mimarların, müzisyenlerin ve sanatçıların ana vatanıdır. Azerbaycan; Nizâmî-i Gencevî, Mehseti Gencevî, Hâkânî Şîrvânî, Bahmanyar, Nesîmî, Fuzûlî, Nasîruddin Tûsî, Şah İsmail Hataî, Molla Penah Vâkıf, Mirza Feth Ali Ahundzâde, Mirza Elekber Sâbir, Celil Memmedguluzâde, Hüseyin Câvid, Cafer Cabbarlı, Samet Vurgun, Aliâğa Vahid, Resul Rıza, Üzeyir Hacıbeyli, Gara Garayev, Fikret Emirov, Şevket Alekberova, Sara Kadimova, Yusif Mammadaliyev gibi bir dizi tanınmış bilim insanının ve sanatçının doğum yeridir.

Ünlü Azerbaycan halıları doğanın tüm renklerini, tarihin tüm belirtilerini içinde barındırır. Bugün uçan halılar gibi zaman ve mekân sınırlarını aşır Azerbaycan'dan çok uzak ülkelere giderler.

Azerbaycan halıları sıra dışı tasarımı, zengin renkleri, eşsiz dokuma tekniği ile benzersizdir. Azerbaycan'ın bu eski sanat örnekleri şu anda Victoria and Albert Müzesi (Londra), Textile Müzesi (Washington), Louvre (Paris), Topkapı (İstanbul), Hermitage (St. Petersburg) gibi dünyanın ünlü müze ve galerilerinde sergilenmektedir.

Azerbaycan aynı zamanda derin müzik geleneğine sahiptir. Ülkede keşfedilen en eski müzik aleti Gobustan'daki gaval taşıdır. Azerbaycan'ın müzik mirasının bir parçası olan muğam sanatı, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer almaktadır.

Azerbaycan, Doğu'da klasik müziğin beşiği olarak da bilinir. Üzeyir Hacıbeyli'nin "Leyli ve Mecnun" operası ilk kez 1908 yılında sahnelenmiştir. Ardından 1940 yılında bölgenin Müslüman ikliminde ilk olan Afrasiyab Badalbeyli'nin yazdığı "Kızkalesi" balesi sahnelenmiştir. Ayrıca Nisan 1912'de Şevket Memmedova ilk Müslüman kadın opera sanatçısı olarak tarihe geçmiştir.

Tarihte ilk kez imza atan Azerbaycan, Doğu'nun Müslüman ikliminde ve Türk dünyasında ilk demokratik cumhuriyetin de kurucusu olmuştur. 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzâde tarafından temelleri atılan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, aynı zamanda kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk Müslüman-Türk devletidir.

“Azerbaycan” denilince aklınıza ülkenin ana zenginliği olarak bilinen petrol de gelir. Petrol sadece zenginlik değil, aynı zamanda şöhrettir. Uzak geçmişte, topraktan çıkan ve göletlere yerleşen özel bir koku ve renge sahip sıvının şöhreti uzak ülkelerden bu topraklara gelenlerin sayısını artırmıştır. Binlerce yıldır tuluklara doldurulan petrol, deve kervanlarıyla Doğu’ya ve Batı’ya taşınmıştır. Azerbaycan’dan ithal edilen petrol sadece yakmak için değil, birçok hastalık için de değerli bir ilaç olarak kullanılır. Yüzyıllar boyunca, yakın ve uzak ülkelerde petrole olan talep istikrarlı bir şekilde arttığından bugün Azerbaycan, bölgenin ve Avrupa ülkelerinin ana petrol tedarikçilerinden biridir.

Yakın zamanda Azerbaycan’da çok büyük enerji projeleri hayata geçirilip Hazar Denizi’nin Azerbaycan’a ait olan bölümünde petrol ve gaz projeleri başarıyla uygulanmaktadır. Azerbaycan, Hazar Denizi’nin büyük enerji potansiyelini kullanarak bölgenin kalkınmasında önemli bir devlet hâline gelip Avrupa ile Asya arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin genişlemesinde, Kafkas ulaşım koridorunun geliştirilmesinde, Hazar Denizi’nde ve aynı zamanda Kafkasya bölgesinde büyük projelerin uygulanmasında önemli rol oynamaktadır.

Dinî hoşgörünün ve çeşitli medeniyetlerin yurdu olan Azerbaycan, tarihî misyonunu sürdürmekte ve Batı ile Doğu’yu mükemmel bir şekilde birleştirmektedir.

Yüzyılların derinliklerinden korunan antik taş yazıtlar, el yazmaları ve halı desenleri bize çok şey anlatıyor. Azerbaycan’ı tanımak, gerçekleri öğrenmek için bu topraklara gelmek, dolaşmak, onu ve insanlarını yakından tanımak gerekiyor.

TORPAQ

Bir mahal vardı yer üzündə. Laləli, ceyranlı, turaclı düzləri, yamaclı dağları, durnagözlü bulaqları, marallı, əlikli meşələri baxanı heyran qoyurdu. İlxi-ilxi atları, sürü-sürü qoyunları saya gəlməzdi onların. Öz halal zəhmətləri ilə əkər, biçər, yaşayardılar bu dünyada. Kimsənin varında, dövlətində gözləri olmazdı bu tayfanın. Dəliqanlı igidləri at belində quş kimi səkər, qılınc oynadardılar.

Bu mahal ağsaçlı bir müdrik insanı başçı seçmişdi özünə. Adına Böyük ata deyirdi hamı. Bir sözünü iki edən olmazdı dünya dağılsaydı. Hörməti hörmət, ehtiramı ehtiram idi Böyük atanın. Qan-qada ilə işi olmazdı onun.

- Davanızı dağla-daşla edin, igidlərim, - deyərdi həmişə. – Qaya yarın, yol çəkin dağlara, səhralara su çıxarın. Qan axıtmayın, tər axıdın canınızdan. İşiniz onda yüngül olar, - deyərdi həmişə.

Qocalar da, cavanlar da həmişə sırğa edərdi qulaqlarında bu müdrik Böyük atanın sözlərini. Uzaq-uzaq ölkələrdən gələn qareçilərin gözləri götürməzdi bu firavanlığı, bu bolluğu. Həmişə də burunları əzilərdi onların. Bir savaş qurbansız olmazdı. Neçə igid qurban verərdi öz canını el yolunda, qeyrət yolunda. Neçə ananın sinəsi dağlı, neçə sevginin gözü yaşlı qalardı davadan sonra. Hamıdan da çox Böyük ata yanardı, yaxılardı öz igidləri üçün. Bir gün düşmən yenə kəsdirdi qapını, öz pis niyyəti ilə. Mahalın dəliqanlı igidləri silaha sarılıb atıldılar at üstünə.

Böyük ata:

- Səbir edin görək, - dedi, - igidlərim.

İgidlər səbir edib dayandılar. Düşmən elçiləri gəlib çıxdı. Xərrac istədilər Böyük atadan. Böyük ata qızırqalanmadı, bir kisə qızıl verdi onlara, elin varından. Hamı sevindi ki, xata sovuşdu. Səhər tezdən elçilər yenidən göründülər. Böyük ata:

- Buyurun, - dedi, - indi tələbiniz nədir?

Elçilərdən biri:

- Ulu xaqanımız sizin şəxsi döyüş atınızı tələb edir, - dedi.

İgidlər hiddətləndilər bu sözdən. Böyük ata sakitləşdirdi onları:

- Verin, - dedi, - mənim döyüş atımı onlara! Təki qan-qada sovuşsun bizdən.

Elçilər Böyük atanın döyüş atını alıb apardılar.

Səhər oldu, elçilər yenə gəldilər.

Böyük ata:

- Daha nə istəyiniz var?- dedi.

Yenə elçilərdən biri:

- Ulu xaqanımız sizin yeganə oğlunuzu özünə nökr etmək istəyir

Yenə dəliqanlı igidlər hiddətlənib bağırdılar:

- Biz cəng istəyirik!

Böyük ata sakitləşdirdi onları:

- Bu cəngdə öləcək igidlərimiz mənim bir oğlumdan heç də əskik deyil, - dedi.

Elçilər Böyük atanın tək oğlunu qabaqlarına salıb qul kimi apardılar. Böyük ata sevindi ki, bununla qan-qada sovuşub gəldi, sakitlik yarandı mahalda. Ancaq heç də belə olmadı. Səhər elçilər yenə Böyük atanın qapısını kəsdirdilər. Böyük ata özünü zorla ələ aldı və hiddətlə soruşdu:

- Daha nə istəyirsiniz?

Elçilərdən biri dedi:

- Ulu xaqanımız bir parça torpaq istəyir mahalınızdan, məskən salmaq üçün.

Hamının nəzərləri Böyük ataya dikildi. Onun gözləri qəzəbdən alışıb-yandı. Ayağa qalxaraq

- Haydı, mənim igidlərim! – dedi. – Düşməni həddini aşdı! Düşməni verdiyim xəraclar mənə məxsus idi. Ancaq torpaq mənim yox, xalqındı. Düşməniyə aman verməyin!

Atlandı dəliqanlı igidlər Böyük atanın bir kəlmə sözü ilə. Gəng başladı, nə başladı! Qılıncıqlardan şimşək qopdu. Yer-göy dila gəldi qoç igidlərin nərəsindən. Analar da bacılar da kişi paltarını geyib, qılınc götürüb döyüşə atlandılar. Birçə günün içində tar-mar etdilər düşməni qoşununu. Mahaldan ölənə də oldu, yaralanana da. Yas saxlamadılar ölənlərə.

- Yasla qələbə bir yere sığmaz, - dedi Böyük ata.

Mahalda hamı şadlıq etdi. Böyük atanın şərəfinə söz söylədi ozanlar.

- Ən böyük sərvət bir parça torpaqdır, elin sərvəti olan bir parça torpaq, - dedi Böyük ata.

Vətənin bir parça torpağına dastan qoşdular o gecə. Müqəddəsleşdi mahalın bir qarış torpağı beləcə həmin gündən.

Bir ülke vardı, içindeki laleli ovalar, ceylanlar, turaçlar, yokuşlu dağlar, turna gözlü pınarlar, geyikli ormanlar görenleri hayran bırakıyordu. Orada sayısız atlar ve koyunlar yaşardı. İnsanlar alın teriyle eker, biçer ve hayatlarını böyle sürdürürlerdi. Bu insanların kimsenin malında, mülkünde gözü yoktu. Delikanlı yiğitleri, at sırtında kuşlar gibi süzülür, kılıçlar savururlardı.

Bu ülke, kendisine rehber olarak beyaz saçlı bir bilgeyi seçti. Herkes ona Büyük Baba derdi. Kimse onun sözünü ikiletmezdi. Büyük Baba'ya büyük saygı vardı. Onun kanla, davayla işi olmazdı.

- Davanızı dağlar ve taşlarla yapın yiğitlerim, derdi hep.

- Bir kayayı kır, bir yol yap, dağlara ve çöllere su getir. Kan dökme, ter dök. O zaman işiniz kolay olur, diye nasihat ederdi.

Gencinden yaşlısına herkes daima bu bilge Büyük Baba'nın sözlerini dinlerdi. Uzak ülkelerden gelen eşkıyaların gözleri bu refahı, bolluğu alıp çalamazdı. Burunları hep ezilirdi. Bir savaş kurbansız olmaz. Kaç yiğit canını diyar yolunda, namus yolunda feda etti. Kaç ananın göğsü dağıldı, kaç âşığın gözleri yaşlı kaldı kavgadan sonra. En önemlisi, herkesten çok Büyük Baba'nın kalbi dağılırdı kahraman oğulları için.

Bir gün düşman yine kendi kötü niyetiyle kapıyı çaldı. Ülkenin gençleri silahlarını kapıp atlarına bindiler.

Büyük Baba:

- Sabredin bakalım, yiğitlerim, dedi.

Yiğitler sabırla ayağa kalktı. Düşman elçileri geldi. Büyük Baba'dan haraç talep ettiler. Bilge rehber kızmayıp, elindekilerden bir kese altın verdi onlara. Herkes bu beladan da kurtulduğu için mutluydu. Sabahın erken saatlerinde ulaklar yeniden ortaya çıktı. Büyük Baba:

- Haydi, şimdi isteğiniz nedir, diye sordu.

Ulaklardan biri:

- Büyük hanımız sizin savaş atınızı istiyor, dedi.

Yiğitler bu söze öfkelenildi. Büyük Baba onları sakinleştirip:

- Onlara savaş atımı verin! Yeter ki kanlı savaş bizden uzak olsun, dedi.

Ulaklar Büyük Baba'nın savaş atımı alıp götürdüler. Sabah olunca tekrar geldiler.

Büyük Baba:

- Başka ne istiyorsunuz, dedi.

Ulaklardan biri cevap verdi:

- Ulu hakanımız, senin biricik oğlunu kendisine hizmetçi etmek istiyor.

Yine yiğitler öfkeyle bağırıyorlar:

- Savaş istiyoruz!

Büyük Baba onları sakinleştirdi:

- Bu muharebede ölecek olan yiğitlerimiz benim bir oğlumdan eksik değildir, dedi.

Elçiler, Büyük Baba'nın biricik oğlunu köle olarak alıp götürdüler. Büyük Baba, akan kanın son bulması ve memlekette sükûnetin sağlanmasından memnundu. Fakat öyle olmadı. Sabah ulaklar yine Büyük Baba'nın kapısını çaldı. Yaşlı bilge kendisini zorlayarak öfkeyle sordu:

- Başka ne istiyorsunuz!

Ulaklardan biri şöyle dedi:

- Büyük hakanımız yerleşim yeri yapmak için memleketinizden bir parça toprak istiyor!

Bütün gözler Büyük Baba'ya çevrildi. Onun gözleri öfkeyle yandı ve ayağa kalkarak:

- Haydi kahramanlarım, düşman haddi aştı! Şimdiye dek onlara verdiğim haraçlar benimdi. Fakat toprak benim değil, halkımdır. Düşmana göz açmaya izin vermeyin, dedi.

Büyük Baba'nın bir kelimesiyle genç yiğitler düşman üzerine atıldılar. Savaş başladı ama ne başladı! Kılıçlardan şimşek çıktı. Gök ve yer, yiğit koçların kükremesinden konuştu. Hem anneler hem de kız kardeşler erkek kıyafetleri giyip kılıç aldılar ve savaşa atıldılar. Düşman ordusunu bir günde yok ettiler. Ülkede şehit ve yaralıları oldu. Ölenler için yas tutmadılar.

Büyük Baba:

- Yas ve zafer bir arada olamaz, dedi.

Ülkede herkes sevindi. Ozanlar, Büyük Baba'nın şerefine destanlar anlattı.

- En büyük servet ülkenin toprağıdır, dedi Büyük Baba.

O gece bir parça vatan toprağına destanlar yazdılar. O günden itibaren memleketin her karış toprağı kutsallaştı.

XARIBÜLBÜL

Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olan Şuşada belə bir gül var, adına xaribülbül deyirlər. Bu gül haqqında maraqlı əfsanə danışılar.

Deyilənə görə, bir güllə bülbül dostluq edirdilər. Çox vaxt bir yerdə olur, bir-birinə ilham verirdilər. Bülbül cəh-cəh vurub səslər salır, gül də xoş rəyihəsini ətrafa yayırdı. Onların bu dostluğu hamını heyran edir, rıqqətə gətirirdi. Yalnız küləkdən başqa. Külək öz viyılısına aşıq idi, gücü, qüvvəti ilə qürrələnirdi.

Bir gün bülbül çəmənlikdə olmayan vaxt külək əsib-coşdu, aləmi tozanaq bürüdü. Nəhəng çinarlar, uca sərvlər, salxım söyüdlər onun qarşısında əylirdi. Külək ona müqavimət göstərmək istəyənlərin qol-budağını sındıraraq yerləyeksən edirdi. Yalnız zərif, gözəl ətirli gül küləyin azğınlığına tabe olmurdu. Bunu gören külək heyranə gəldi:

-Ay zərif gül, sən hansı cəsarətlə mənə baş əymirsən? Sən bu gücü haradan alırsan?

Gül inamla cavab verdi:

- Dostluqdan! Bülbül gəlib çıxar, mənə əylməyə qoymaz.

- Baxarıq!.. Sən dostunu sına, mən də gücümü...

Külək bu sözləri deyib kükrədi. Zərif otlardan tutmuş fil gövdəli ağaclara qədər hamı ona baş əyirdi, gül isə əylilmirdi. Lakin onun da müqaviməti tükənməyə başlayırdı. Çünki o, tək qalmışdı. Əgər bülbül yanında olsaydı...

Nəhayət, gülün bir yarpağı əyildi, ləçəkləri titrədi. Külək qələbəsinə cuşa gələrək daha bərkdən uğuldadı. Bir az da keçəcək, gül təslim olacaq, boynu büküləcək, qaməti əyiləcəkdi. Bu vaxt bülbül özünü gülün harayına çatdırdı. O, sinəsini yavaş-yavaş əylən gülün köksünə söykədi, onun əylən qamətini düzəltdi. Ancaq gülün xarı - tikanı onun sinəsinə sancıldı. Bülbül geri çəkilmədi, gülü əylməyə qoymadı. Dostu uğrunda özünü fəda edən bülbül gülün ləçəyində donub-qaldı. O gündən bu gül "xaribülbül" adlanır.

Xaribülbüllə bağlı başqa bir rəvayət də var. Deyirlər ki, Qarabağ xanı öz qızını İran şahına əvə verir. Qərrib diyarda ömür-gün sürən, naz-nemət içində yaşayan Xan qızı vətən həsrətini söylədiyi bayatılarda dilə gətirir:

Əziziyəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnətə dönse,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!

Qələm də, bayatı da, göz yaşları da vətən həsrətini ovuda bilmir.

Xan qızı İranda darıxır, sıxılır və şah onun ürəyini açmaq üçün gözəl bir gülüstan salınmasını əmr edir. Xankəndində, Şuşada bitən bütün ağaclardan, gül-çiçəklərdən buraya gətizdirir ki, Xan qızı doğma yerlərin havasını bu bağdan ala bilsin. Hətta bağbanı da Şuşadan gətirirlər. Salınan gülüstanın adını "Vətən bağı" qoyurlar. Burada bitkilərin hamısı kök atıb gül açır, bircə xaribülbül yad torpaqda bitmir, solur. Xan qızı bağı seyrə çıxarkən çox qəmlənir. Dərindən ah çəkərək ağlayır. Üzünü bağda susub durmuş bülbülə tutaraq bu nəğməni söyləyir:

"Vətən bağı" al-əlvandır,
Yox içində xaribülbül.
Bu nə əzablı dövrəndir,
Səsin gəlsin bəri, bülbül.

HARİBÜLBÜL

Azerbaycan'ın kadim şehirlerinden olan Şuşa'da Haribülbül adında bir çiçek yetişir. Bu çiçek hakkında ilginç bir efsane anlatılır, şöyle ki:

Bir gül ile bülbül arkadaşlık ediyor ve çoğu zaman birbirlerinden ilham alıyorlardı. Bülbül öter, gül hoş kokusunu etrafa yayardı. Rüzgârdan başka herkes bu dostluğa hayran olurdu. Rüzgâr kendi uğultusuna âşıktı, gücüyle övünürdü.

Bir gün bülbül çayırda yokken rüzgâr eserek her yeri toza bürüdü. Dev çınarlar, uzun serviler, salkım söğütler önünde eğiliyordu. Rüzgâr kendisine direnmek isteyenlerin kollarını, dallarını kırıyordu. Sadece narin ve güzel kokulu gül, rüzgârın öfkesine yenik düşmedi. Rüzgâr bunu görünce şaşırıp:

- Ey narin gül, bana hangi cüretle boyun eğmezsin? Bu gücü nereden alıyorsun, dedi.

Gül kendinden emin bir şekilde cevap verdi:

- Dostluktan! Bülbül yetişir ve eğilmeme izin vermez!

- Haydi bakalım! Sen arkadaşını dene, ben de gücümü...

Rüzgâr bu sözleri söyleyip kükremeye başladı. Narin otlardan fil gövdeli ağaçlara kadar herkes karşısında eğildi ama gül eğilmedi. Fakat bir vakit sonra takati tükenmeye başladı. Çünkü yalnızdı. Keşke bülbül yanında olsaydı...

Sonunda gülün bir yaprağı eğilip titredi. Rüzgâr zaferle daha da gürlendi. Biraz sonra gül teslim olacak, boynu bükülecekti. Derken bülbül gülün imdadına yetişti. Göğsünü yavaşça gülün gövdesine yaslayarak onu doğrulttu. Fakat gülün hanı onun göğsüne saplandı. Buna rağmen bülbül geri çekilmedi, gülün eğilmesine izin vermedi. Arkadaşı için kendini feda eden bülbül, gülün yaprağında donup kaldı. O zamandan beri bu güle "haribülbül" adı verildi.

Haribülbül hakkında başka bir hikâye daha var. Rivayete göre Karabağ Hanı kızını İran Şahı ile evlendirdi. Gurbet elde, refah içinde yaşayan han kızı, vatan hasretini dörtlüklerle dile getirdi:

Azizim Karabağ,
Şeki, Şirvan, Karabağ,
Tahran cennete dönse de,
Unutulmaz Karabağ!

Vatan hasretini ne kalem ne dörtlük ne de gözyaşı dindirir. Han kızı İran'da sıkılıp bunaldı ve şah onun gönlünü kazanmak için güzel bir çiçek bahçesi kurulmasını emretti. Han kızı bu bahçeden memleketinin havasını alsın, diye Şuşa'da ve Hankendi'de yetişen tüm ağaçlardan, çiçeklerden buraya getirtti. Bahçıvan bile Şuşa'dan getirtildi. Sallanan bahçeye "Vatan Bağı" adı verildi. Burada bütün bitkiler kök salıp çiçek açtı ancak bir tek Haribülbül gurbet toprağında yetişmedi ve kurudu. Han kızı bahçeyi görmek için dışarı çıkınca çok üzüldü. Derin bir iç çekip ağladı. Bahçede sessizce duran bülbüle bakarak şu şarkıyı söyledi:

"Vatan bağı" al-elvandır,
Yok içinde Haribülbül.
Bu ne acı bir devrandır
Sesin gelsin bari, bülbül.

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Atasözleri

Tələsən təndirə düşər.	Acele giden ecele gider.
Hirsli başda ağıl olmaz.	Acıklı başta akıl olmaz.
Ac toyuq yuxusunda darı görər.	Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.
Toxun acdan xəbəri olmaz.	Tok açın hâlimden anlamaz.
Dama-dama göl olar.	Damlaya damlaya göl olur.
Gecənin xeyrindənə səhərin şəri yaxşıdır.	Akşamın hayrından sabahın şərri iyidir.
Arxalı it qurd boğar.	Arkalı it kurdu boğar.
Halva -halva deməklə ağız şirin olmaz.	Bal bal deməklə ağız tatlanmaz.
Qorxan gözə çöp düşər.	Sakınılan gözə çöp batar.
Danışmaq gümüşdürsə, susmaq qızıldır.	Söz gümüş isə sükût altındır.
Dəmiri isti-isti döyərlər.	Demir tavında dövülür.
Lalın dilini anası bilər.	Dilsizin dilinden anası anlar.
Pul əl çirkidir.	Para dediğin el kiridir.
Qələm qılıncdan itfidir.	Kalem kılıçtan keskindir.
Heç kim öz ayranına turş deməz.	Kimse ayrımım ekşi deməz.

Azerbaycan Halk Edebiyatı Örnekleri: Laylay, Hakuşka

Laylay

(Azerbaycan Türkçesinde)

Laylay quzum, ağlama,
Ürəyimi dağlama,
Yat yuxun şirin olsun,
Yuxuma daş bağlama.

Laylay balam, gül balam,
Gül balam, bülbül balam,
Mən sevindim səninlə
Sən də sevin, gül balam.

Laylay

(Türkiye Türkçesinde)

Laylay kuzum ağlama,
Yüreğimi dağlama,
Uyu rüyan tatlı olsun,
Uykuma taş bağlama.

Laylay bebeğim, gül bebeğim,
Gül bebeğim, bülbül bebeğim,
Ben mutlu oldum seninle,
Sen de mutlu ol, gül bebeğim.

Laylay çalım həmişə,
Karvan gedər enişə,
Yorğanında gül bitsin,
Yastığında bənövşə.

Laylay çallam su gəlsin,
Balamın yuxusu gəlsin,
Uzaq-uzaq ellərdən
Balamın dayısı gəlsin.

Laylay səsim, avazım,
Laylay çiçəkli yazım.
Sənsən mənim dünyada
Neyim, kəmanım, sazım.

Laylay a şirin balam,
Yuxusu dərin balam.
Tək birçə arzum budu,
Toyunu görüm balam.

Laylay söyleyim her zaman,
Kervan gider inişe,
Yorganında gül büyüsün,
Yastığında menekşe.

Laylay söylerim su gəlsin,
Bebeğimin uykusu gəlsin,
Uzak uzak diyarlardan,
Bebeğimin dayısı gəlsin.

Laylay sesim, sedam,
Laylay çiçekli baharım.
Sensin benim dünyada,
Neyim, kemanım, sazım.

Laylay tatlı bebeğim,
Uykusu derin bebeğim.
Sadece tek dileğim,
Düğününü göreyim bebeğim.

Hakuşka

Azərbaycan folk edebiyatının bir örneği olan "hakuşka/hakışta/hax(h)ışd(t)a", esas itibarıyla düğün geleneği hâline gelmiş olan ve birkaç dördlükten oluşan bir şiir türüdür. Kına gecelerinde kız tarafı ile erkek tarafının karşılıklı atışması olarak bilinir. Hakuşkalar genel hatlarıyla; aile, sevgi, günlük yaşantı veya gelin evine damat ve ailesinin geldiği haberinin verilmesi konularını içerir. Bazen de gelin ve kaynana arasındaki tatlı atışmalar üzerinden ilerler. Halk arasında Nevruz Bayramı zamanı da söylenir:

(Azərbaycan Türkçesinde)

Bir oğlan var biçində hakışta,
Sarı sümbül içində hakışta.
Nolar onu görərdim hakışta,
Bu həftənin içində hakışta.

Mən aşiq gözlərinə hakışta,
Qoy baxım gözlərinə hakışta.
Canım canına qurban hakışta,
Gözlərim, gözlərinə hakışta.

Al almağa gəlmişik, hakışta,
Şal almağa, gəlmişik hakışta.
Oğlanın adamıyıq, hakışta,
Aparmağa gəlmişik hakışta.

(Türkiye Türkçesinde)

Bir oğlan var biçimde hakışta,
Sarı sümbül içinde hakışta.
Nolur onu göreyim hakışta,
Bu haftanın içinde hakışta.

Ben âşık gözlerine hakışta,
Bakayım gözlerine hakışta.
Canım canına kurban hakışta,
Gözlerim, gözlerine hakışta.

Al almaya gelmişiz hakışta,
Şal almaya gelmişiz hakışta.
Oğlanın adamıyız hakışta,
Kız almaya gelmişiz hakışta.

Al almağın vaxtı var, hakişta,
Şal almağın vaxtı, var hakişta.
Oğlanın adamısız, hakişta,
Aparmağın vaxtı var, hakişta

Maşını yaşıl oğlan hakişta,
Yaman yaraşır oğlan hakişta.
Məhləməzdən keçəndə hakişta,
Qızlar savaşır oğlan hakişta

Yedin noğul qaynana, hakuşka.
Doğdun oğul, qaynana, hakuşka.
Oğlunu səndən aldım, hakuşka,
Çatla, boğul, qaynana, hakuşka.

Damda direk qaynana, hakuşka,
Axırda kürek, qaynana, hakuşka.
Oğlun evə gələndə, hakuşka,
Hamıdan zirək, qaynana, hakuşka.

Dərmişəm şirin narı haxışta,
Şirin deyirlər yarı haxışta.
Hamıdan şirin olur haxışta,
Kiçik qardaşın yarı haxışta.

Günəş nurun saçıbdı,
Soyuq qorxub qaçıbdı.
Məşələrdə, bağlarda
Novruzgülü açıbdı

Al almanın zamanı var hakişta,
Şal almanın zamanı var hakişta.
Oğlanın adamısınız hakişta,
Kız almanın zamanı var hakişta.

Arabası yeşil oğlan hakişta,
Çok yakışıyor oğlan hakişta.
Mahallemizden geçince hakişta,
Kızlar tartışıyor oğlan hakişta.

Yedin noğul, kaynana, hakuşka,
Doğdun oğul, kaynana, hakuşka.
Oğlunu senden aldım, hakuşka,
Çatla, boğul, kaynana, hakuşka.

Damda direk, kaynana, hakuşka,
Ahırda kürek, kaynana, hakuşka.
Oğlun eve gelince, hakuşka,
Herkesten hızlı, kaynana, hakuşka.

Dərmişim tatlı narı hahışta,
Tatlı diyorlar yarı hahışta.
Herkesten tatlı olur hahışta,
Küçük kardeşin yarı hahışta.

Günəş nurun saçmışdır,
Soğuk korkup kaçmıştır.
Ormanlarda, bağlarda,
Nevruzgülü açmıştır.

Şiirler

Azərbaycan Bayrağına (Şair: Əhməd Cavad)

(Azerbaycan Türkçesi)

Türkistan yelləri öpüb alını
Söyləyir dərini sana, bayrağım!
Üçrəngin əksini Quzğun dənizdən
Ərməğan yollasın yara, bayrağım!

Azerbaycan Bayrağına (Şair Ahmed Cevad)

(Türkiye Türkçesi)

Türkistan yelləri öper alından,
Anlatır dərini sana bayrağım!
Üç rengin yansımasını Kuzgun denizinden
Armağan etsin yâre bayrağım!

Gedərkən Turana çıxdın qarşıma,
Kölgən dövlət quşu, qondu başıma!
İzn ver gözlümdə coşan yaşıma -
Dinlətsin dərdini aha, bayrağım!

Qayı Xan soyundan aldığın rengi,
Qucamış Elxanla, müsəlman bəgi.
Elxanın övladı, dinin dirəgi,
Gətirdin könlümə səfa, bayrağım!

Köksümdə tufanlar gəldim irəli,
Öpüm kölgən düşən mübarək yeri!
Allahın yıldızı, o gözəl peri,
Sığınmış qoynunda Aya, bayrağım!

Giderken Turan'a çıktın karşıma,
Gölgen devlet kuşu, kondu başıma!
İzin ver gözlerimde parlayan gözyaşıma
Dinlətsin acını aha bayrağım!

Kayı Han soyundan aldığın rengi,
Kucaklamış Elhan'la, Müslüman beyi.
Elhan'ın evladı, dinin direği,
Getirdin gönlüme səfa bayrağım!

Göğsümdə fırtınalarla çıktım iləri,
Öpeyim gölgenin düştüğü mübarek yeri!
Allah'ın yıldızı, o güzel peri,
Sığınmış koynunda aya bayrağım!

Vətən-(Şair Abbas Səhhət)

(Azerbaycan Türkçesi)

Könlümün sevgili məhbubu mənim,
Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.

Məni xəlf eyləmiş əvvəlcə Xüda,
Sonra vermiş vətənim nəşvü-nüma

Vətənim verdi mənə nanü-nəmək
Vətəni mənə unutmaq nə demək?!

Anadır hər kişiye öz vətəni,
Bəsləyib sinəsi üstündə onu.

Südüdür ki, dolanıb qanım olub,
O mənim sevgili cananım olub.

Saxlaram gözlerim üstə onu mən,
Ölərəm əldən əgər getsə vətən.

Vətənin neməti nisyan olmaz,
Naxələflər ona qurban olmaz.

Vətən əcdadımızın mədfənidir,
Vətən övladımızın məskənidir.

Vətənin sevməyən insan olmaz,
Olsa ol şəxsdə vicdan olmaz!

Vatan (Şair Abbas Sıhhat)

(Türkiye Türkçesi)

Gönlümün sevgili cananı benim,
Vatanımdır, vatanımdır, vatanım.

Beni yaratmış önce Hüda,
Sonra bulmuş vatanım neşvünema.

Vatanım verdi bana ad, hukuk,
Vatanı bence unutmak, ne demek?

Anadır her kişiye öz vatanı,
Besleyip göğsü üstünde onu.

Sütüdür kim dolanıb kanım oldu,
O, benim sevgili cananım oldu.

Saklarım gözlerim üstə onu ben,
Ölürüm elden eğer gitse vatan!

Vatanın nimeti unutulmaz,
Nankörler ona kurban olmaz.

Vatan ecdadımızın mezarıdır.
Vatan evladımızın meskenidir.

Vatanı sevmeyen insan olmaz,
Olsa da ol şahısta vicdan olmaz.

Sevgi Türküleri

(Şair Mikayıl Müşfiq)

(Azərbaycan Türkçəsi)

Çiçəklər məftunu bir bülbüləm ki,
Gözlərim baxçanın gülünə düşmüş.
Qəhrini çəkdiyim gülün surəti
Xəyalımın sakit gölünə düşmüş.

Onunçün çırpınır qolum-qanadım,
Onu yerdə deyil, göydə aradım.
Gör nə bədbəxtəm ki, axırda adım
Xırda uşaqların dilinə düşmüş.

Orda-burda keçdi gənclik həyatım
Hər yandan bağlandı rahi nicatım.
Mənliyim, şərəfim, müqəddəratım
Bir dəli ceyranın əlinə düşmüş.

Sevgi Türküleri

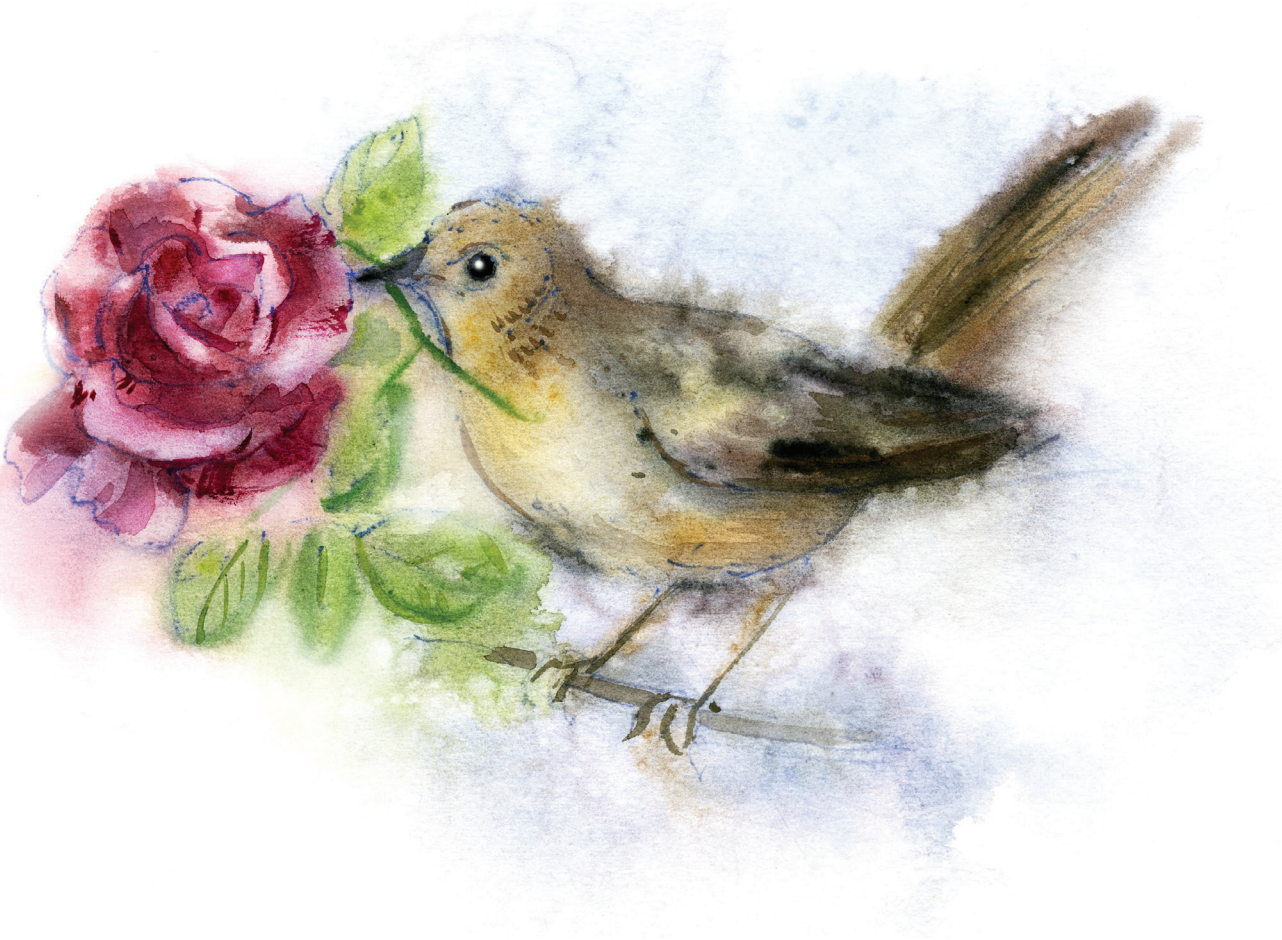
(Şair Mikail Müşfik)

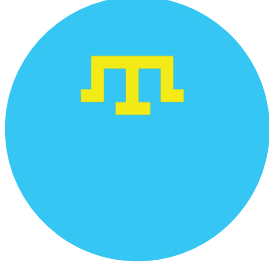
(Türkiye Türkçesi)

Çiçeklerin büyüüne kapılmış bir bülbülüm
Bahçedeki güle takıldı gözüm.
Kahrını çektiğim gülün çehresi
Hayalimin sakin gölüne düşmüş.

Onun için açılmış kolum, kanadım.
Onu yerde değil, gökte aradım.
Ne kadar bahtsızım, sonunda adım
Küçük çocukların diline düşmüş.

Orada burada geçti gençliğim
Her yerden kapandı kurtuluş yolum.
Kimliğim, onurum, mukadderatım
Deli bir ceylanın eline düşmüş.

KIRIM TATAR TÜRKLERİ

Kitabın Kırım Tatar Türklerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Hulsum ISLIAMOVA

📍 Ankara Üniversitesi - Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları (Doktora)
✉ gul.islyam@bk.ru

Genel Bilgi

Kırım Tatarlarının ana vatanı olan Kırım zengin bir geçmişe sahiptir. Kırım Yarımadası çok eski zamanlardan beri Türklerin yerleştiği tarihi bir saha olmuştur. Altın Orda Devleti'nden sonra kurulan Kırım Hanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyu süren yakın ilişkileri olmuştur.

Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım Yarımadası'nın yerli halkı olan Kırım Tatarları, bugün Kırım'da yaşayan Müslüman Türk topluluğudur. Kırım Tatar Türkçesi ise Kırım, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Özbekistan başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Kırım Tatarlarının konuştuğu bir dildir.

Kırım Tatar Türkçesinin temeli Kıpçak Türkçesine dayanmaktadır. Ancak Kırım Hanlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile kurulan siyasi ve kültürel ilişkiler sonucunda Kırım Tatar Türkçesinde Oğuz Türkçesinin de etkisi görünmeye başlamıştır. Çağdaş Kırım Tatar Türkçesinin Kuzey "Çöl, Bozkır" ağız Kıpçak grubunun, Güney "Yalıboy" ağız Oğuz grubunun ve Orta "Ortayolak" ağız ise Kıpçak-Oğuz grubunun özelliklerini taşımaktadır.

Hikâyeler

Altınbaşnen Hıyarbaşî

(Kırım Türkçesi)

Aman-zaman ekende,
Evel zaman ekende,
Qazalatorğay qadı ekende,
Hannıñ qızı cadı ekende,
Baqa berber ekende,
Suvşığır hamamcı ekende.
Qaplı-qaplı baqalar qanatlandı uçmağa,
Deñizdeki balıqlar kira tuttu köçmege,
Aqmescitniñ minaresi eğildi
Salğırdan suv içmege...
Men teşik qazandan et suvundan qapam,
Toyıp-baqıp, sizge çapam,
Aytam, aytam,
Qulağıma bir-eki söz ekem,
Ağızımdan masal çekem.

Altınbaş ile Hıyarbaş

(Türkiye Türkçesi)

Aman-zaman içinde,
Evvel zaman içinde,
Serçeler kadiyken,
Hanın kızı cadiyken,
Kurbağa berberken,
Su aygırı hamamcıyken.
Kaplumbağalar kanatlandı uçmaya,
Denizdeki balıklar kira tuttu göçmeye,
Akmescitin minaresi eğildi,
Salğırdan su içmeye...
Ben delik kazandan et suyundan içiyorum
Doyup, bakıp size koşuyorum.
Söylüyorum söylüyorum,
Kulağıma bir iki söz ekiyorum,
Ağızımdan masal çekiyorum.

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken, bir aqaynıñ qarısı ve bir de qızçığı bar eken. Bu qız, ay deseñ aydan, kün deseñ künden dülber eken. Mal degende, olarnıñ yalıñız bir buzavçıqları bar eken.

Kel zaman, ket zaman, bu qızçıq bayağı bir yaşlarına kele. Qız çağına keldi degende, anası hastalana. Qız yana-küye, lâkin ecelge çare olurmı! Anası aqayını çağıra da, vasiyetini ayta:

— Men ölgen soñ, qızçığımnı elge hor etme, buzavçığımnı oña ber, – dey.

Çoqqa barmadan qızçıqnıñ anası öle. Babası, apayınıñ vasiyetini tutıp, buzavnı qızına bere. Lâkin qızçıq anadan öksüz qalğanına ökünip:

—Ev qadinsız olmaz. Qızım da anasını sağınp ağlay, evlensem belki efkârı çözilir, – dep tüşüne.

Şay dey de, qızı olğan tul bir qadınğa evlene. O, pek yaramaz bir qadın eken. Öz qızını seve, saya, kiyindire, iç bir türlü iş yaptırmay. Ögey qıznıñ şay dülber olğanını pahıllap, onı er kün kötekley, horlay, aç tuta, bütün pis işlerni oña buyura. Qızçıq kündüzleri buzav otlata, yün işley, aqşamları da boş turmay.

Böyleliknen eki yıl ötip kete. Bütün köyniñ halqı qızçıqnı acıy.

Qızçıqnıñ alını babası köre, amma ne yapacağını bilmey. Apayını onı da qorquza.

Bir kün qızçıq saba erte turıp, qoluna urçuğını ala ve buzavçıqnı otlatmaga alıp kete. Kete-kete bir özenniñ yanına barıp toqtay.

Qızçıq oylanıp turğanda, öz anasını hatırlay da, inci kibi yaşlar tökip, ağlamağa başlay. Birazdan yuqlap qala Buzav ise, otlay-otlay, özenniñ obir tarafına keçer. Qızçıq, közlerini açqaninen, buzavçıqnıñ uzaqlaşqanını körip, onı qaytarmağa istey. Lâkin özenden keçeyatqanda urçuğı suvğa tüşip kete. Ögey anasından körecek cezasını

tüşünip, daa ziyade ağlamaga başlay. Özenniñ yanında bir qartanaycıq yaşay eken. Qartanay qızıcıqniñ ağlaganını eşitkeninen, onıñ yanına kele de:

— Ne içün ağlaysıñ, qızıcığım, saña ne oldı? dep soray. Qızıcıq közlerinin yaşını sürtip:

— Nege ağlamayım, – dep cevaplına, – men er kün buzav baqam, urçuqnen yün işleyim. Buzavcığım özenniñ o yağına keçken, barıp qaytarayım degende, urçuğım suvğa tüşip ketti, şimdi evge barsam, ögey anam, kim bile, ne qadar kötekler.

Qartanay bu qızıcıqni pek acıy.

— Ağlama, qızım, – dey, – men seni bahıtlı eterim. Sen otur da, benim başımni baq. Men biraz yuqlayım. Başımni baqqanda, ondan aq suv, soñ yeşil suv aqar, bu vaqıt meni uyantma. Sarı suv aqqanda meni uyantırsıñ. Añladıñmı, qızım?

Qızıcıq:

— Añladım, qartanay, – dey de, onıñ başını baqmağa başlay.

Qartanay yuquğa dala. Qartanaynıñ başından aq suv, soñ yeşil suv aqa, qızıcıq onı uyantmay. Sarı suv aqqanda uyanta. Qartanay şu sarı suvnen qızıcıqniñ başını yuva ve yavlıqnen bağlay.

— Qızım, saqın başıñni çezme, qayda yuvdılar dep sorasalar, aytma, – dep tenbiyeley.

Küneş qona başlağanda qızıcıq qorqa-qorqa evlerine qayta. Ögey anası, qızınñ qolunda urçuğı olmağanını körip, ondan sorap bile oturmaz, qızıcıqni köteklemeye başlay. Gecelerniñ birinde, er kes yuquğa dalğan bir vaqıtta, ögey ana uyana da, körgenlerine şasıp qala: qaranlıq evniñ içi, nedendir yarıqlana eken. Atılıp tura ve ögey qızınñ yanına bara. Baqsa, ne körsin, qızınñ saçları altın tellerge çevirilgen.

— Tez ayt, qayda oldıñ, seniñ başıñni kim böyle yaptı? – dep, onı köteklemeye başlay.

Zavallı qızıcıq, ne yapacağını bilmegeninden, aytmağa mecbur ola:

— Özen yanında bir qartanaycıq yaşay. O, benim başımı sarı suvnen yuvıp, yavlıqnen bağladı. Saçlarımnıñ yıltırağanı da şunuñ içün olmalı.

Bu sözlerni eşitken ögey ana saba açılmasını dört köznen bekley.

Saba açılğaninen qızını uyanta da, işniñ aslını oña añlata:

— Diqqatlı ol, qartanaynı sarı suv kete başlağanda uyant, – dep tenbiyelep ala.

Ögey ananın qızı buzavni aydap, özen yanına alıp bara ve tıpqı anasınıñ degeni kibi yapa: özenden atlaycaq olıp, urçuğın eñqastan suvğa tüşüre de, soñ esaleñ ağlamağa başlay. Bu vaqıt qartanay peyda olıp:

— Ne içün ağlaysıñ, qızım? – dey. Qız:

— Nege ağlamayım, urçuğım suvğa tüşti. Ögey anamdan qorqam. Şimdi evge barsam meni, kim bile, nasıl kötekler, – dey.

Qartanay qızınñ ayneciligini añlap:

— Qızım, otur da benim başımni baq. Başımday aq suv, sarı suv aqqanda uyantma, yeşil suv aqqanda uyantırsıñ, – dey.

Qız qartanaynıñ başını baqa. Aq suv aqa, sarı suv aqa uyantmay, yeşil suv aqqanda uyanta. Qartanay onıñ başını yeşil suvnen yuva da, yavluqnen bağlay ve:

— Bunı saqın çezme, – dey.

Qız quvana-quvana evlerine qayıtıp kele. Geceniñ bir maalinde anası uyanıp, qızınıñ başını çeze. Çeze amma, baqsa ne körsin, qızınıñ saçları yeşil örkenlerge çevirilgen, bu örkenlerde de hıyarlar öse eken. Qızınıñ başında ösken hıyarları anası yulqa. Lâkin hıyarlar daa ziyade öseler. İşte, bu künden soñ şu qızınıñ adı Hıyarbaş qız olıp qala. İç kimse o qızğa qulaq asmay. Altınbaş ise daa da dülberleşe. Bir kün Hıyarbaşınıñ anası, öz qızını yanına alıp, toyğa kete.

Altınbaş qız:

- Meni de alıñız, toyğa barıp biraz egleneyim, – dey. Ögey ana:
- Toyda seniñ işiñ yoq, evni qaravla, yün işle, – dey ve onı köteklep, evge qapay.

Altınbaş ev içinde ağlay-ağlay oturğanda, özen başında rastkelgen qartanayçıq peyda ola ve ondan:

- Ne içün ağlaysıñ, qızçığım, seni kene de incitalarmı? – dep soray.

Qızçıq:

- Ögey anam meni evde qaldırdı, benim buzavçığımıñ soydı, özünüñ Hıyarbaş qızını toyğa alıp ketti. Meni alıp ketmedi, şuniñ içün ağlayım, – dey.

Qartanay:

- Sen, qızçığım, buzavınıñ kemiklerini maña ketir, biz onı çuqurğa kömeyik, – dey.

Qızçıq buzavınıñ kemiklerini ketire, olarnı azbar içindeki çuqurğa kömeler. Soñ, qartanay papuçlerini çıkarıp, çuqurğa bir tepme ura. Şu ara, çuqur açılıp, onıñ içinden qapqara bir arap çıqa. Qartanay arapqa:

- Bir an içinde qız içün altın nağıslı anter, altın tizili qadife fes, bilezlikler, yüzükler, sırğalar ve atlı fayton azır olsun, – dep emir ete.

Arap şu yerden ğayıp ola, tez vaqıt içinde qartanaynıñ isteklerini yerine ketire. Altınbaş kiyine, qartanaynen faytonğa oturıp, toyğa kete.

Olar yolda Hıyarbaşnen ögey ananıñ ögüz arabasınıñ artından yete ve toz çanğıtıp, olarnıñ yanından keçip keteler. Ögüz araba ise, cıyılday-cıyılday artta qala.

Toy azbarına barıp kirgende, bütün musafirler olarnı tantanalı sürette qarşılap alalar. Altınbaş qızçıqnı kelinini yanına oturtalar.

Kartanay:

Bir varmış, bir yokmuş, bir adamın karısı ve bir de kızı varmış. Bu kız ay desen aydan, güneş desen güneşten güzelmiş. Hayvanlardan ise onların sadece buzağıları varmış.

Gel zaman git zaman bu kız bayağı büyümüş. Kız çağına geldiğinde annesi hastalanmış. Kız yanıyor kavruluyormuş ama ecele çare olur mu? Annesi kocasını çağırıp vasiyetini söylemiş:

- Ben öldükten sonra kızımızı yabancılara hor gördürme, buzağımızı ona ver, demiş.

Çok geçmeden kızcağızın annesi ölmüş. Babası, eşinin vasiyetine uyup buzağıyı kızına vermiş. Ama kızının öksüz kalmasına üzülüp:

- Ev kadinsız olmaz. Kızım da annesini özleyip ağlıyor, evlenirsem belki efkarı geçer, diye düşünmüş.

Böylece kızı olan dul bir kadınla evlenmiş. O çok kötü bir kadınımış. Kendi kızını seviyor, sayıyor, giydiriyor, ona hiç iş yaptırmıyormuş. Üvey kızının öyle güzel olmasını kıskanıp onu her gün dövüp, horlayıp, aç bırakıp,

bütün pis işleri ona yaptırıyormuş. Kızcağız gündüzleri buzağısını otlatıp, yün işletip akşamları da boş durmayıp çalışıyormuş.

Böylelikle iki yıl geçip gitmiş. Bütün köy halkı kızcağıza acıyormuş. Kızcağının hâlini babası görüyor ama ne yapacağını bilmiyormuş. Eşi de onu korkutuyormuş.

Bir gün kızcağız sabah erkenden kalkıp, koluna kirmenini alıp buzağısını otlatmaya gitmiş. Gide gide bir derenin yanına gelip durmuş. Kızcağız düşünüp dururken, öz annesini hatırlayıp inci gibi gözyaşlarını döküp ağlamaya başlamış. Bir süre sonra uyuyakalmış. Buzağı ise otlaya otlaya derenin karşı tarafına geçmiş. Kızcağız gözlerini açar açmaz buzağısının uzaklaştığını görüp onu geri getirmek istemiş. Ama dereden geçerken kirmeni suya düşüp gitmiş. Üvey annesinin vereceği cezayı düşünüp daha çok ağlamaya başlamış. Derenin yanında yaşlı bir kadın yaşıyormuş. Yaşlı kadın ağladığını işitince onun yanına gelip:

— Neden ağlıyorsun kızım, sana ne oldu? diye sormuş. Kızcağız gözyaşlarını silip:

— Neden ağlamayayım, diye cevaplamış. Ben her gün buzağı bakıyorum, kirmenle yün eğiriyorum. Buzağım derenin diğer tarafına geçmiş, gidip geri getireyim derken kirmenim suya düşüp gitti. Şimdi eve gitsem üvey annem kim bilir ne kadar döver. Yaşlı kadın bu kızcağıza çok acımış:

— Ağlama kızım, demiş. Ben seni mutlu ederim. Sen oturup benim başıma bak. Ben biraz uyuyayım. Başıma baktığında ondan beyaz, sonra yeşil su akar. O zaman beni uyandırma. Sarı su aktığında beni uyandırırın. Anladın mı kızım?

— Anladım nine, demiş kızcağız. Onun başına bakmaya başlamış.

Yaşlı kadın uykuya dalmış. Yaşlı kadının başından beyaz, su sonra yeşil su akmış. Kızcağız onu uyandırmamış. Sarı su akınca uyandırmış. Yaşlı kadın sarı suyla kızın başını yıkamış ve tülbentle bağlamış.

— Kızım, sakın başını çözme, nerde yıkadın diye sorarlarsa söyleme, diye tembihlemiş.

Güneş batmaya başladığından kız korka korka evlerine dönmüş. Üvey anası, kızın kolunda kirmeni olmadığını görünce ona sormadan dövmeye başlamış. Bir gece herkes uykuya daldığı vakitte üvey anne uyanıp gördüklerine şaşırıp kalmış. Karanlık evin içi aydınlanıyormuş. Birden kalkmış ve üvey kızının yanına gitmiş. Baktığında ne görsün, kızın saçları altın tellerle çevrilmiş.

— Çabuk söyle, neredeydin, senin başını kim böyle yaptı? diye onu dövmeye başlamış.

Zavallı kızcağız ne yapacağını bilmediğinden söylemeye mecbur olmuş:

— Dere yanında bir nine yaşıyor. O benim başımı sarı suyla yıkayıp tülbentle bağladı. Saçlarım bu yüzden parlıyor olmalı.

Bu sözleri işiten üvey anne sabah olmasını dört gözle beklemiş. Sabah olunca kızını uyandırıp işin aslını ona da anlatmış.

— Dikkatli ol, yaşlı kadının başından sarı su akmaya başlayınca uyandır, diye tembihlemiş.

Üvey annenin kızı buzağıyı sürüp dere kenarına gitmiş ve tıpkı annesinin dediği gibi yapmış. Dereden atlayacakken kirmenini bilerek suya düşürüp ağlamaya başlamış. Bu arada yaşlı kadın birden çıkıp:

— Neden ağlıyorsun kızım, demiş. Kız:

— Neden ağlamayayım, kirmenim suya düştü. Üvey annemden korkuyorum. Şimdi eve gitsem beni kim bilir nasıl döver, demiş. Yaşlı kadın kızın kurnazlığını anlayıp:

— Kızım otur benim başıma bak. Başımdan beyaz su, sarı su aktığında uyandırma, yeşil su aktığında uyandır demiş.

Kız yaşlı kadının başına bakmış. Beyaz su, sarı su akmış uyandırmamış. Yeşil su akınca uyandırmış. Yaşlı kadın onun başını yeşil suyla yıkayıp bağlamış ve “Bunu sakın çözme,” demiş.

Kız sevine sevine evlerine dönüp gelmiş. Gecenin bir vaktinde annesi uyanıp kızının başını çözmüş. Çözmüş amma bakıp ne görsün, kızın saçları yeşil köklerle sarılmış. Bu köklerde de hıyarlar büyüyormuş. Kızının başında büyüyen hıyarları annesi koparmış ama hıyarlar daha da çok büyümüş. İşte bu günden sonra kızın adı Hıyarbaş olup kalmış. Hiç kimse ona kulak asmamış. Altınbaş ise daha da güzelleşmiş. Bir gün Hıyarbaş’ın annesi öz kızını yanına alıp düğüne gitmiş.

Altınbaş kız:

- Beni de alın, düğüne gidip biraz eğleneyim, demiş. Üvey anne:
- Düğünde senin işin yok, eve göz kulak ol, yün işle, demiş ve onu dövüp eve kapamış.
- Altınbaş evin içinde ağlayarak otururken dere kenarında rastladığı yaşlı kadın ortaya çıkmış ve ona:
- Neden ağlıyorsun kızım, seni yine incitiyorlar mı? diye sormuş.
- Üvey annem beni evde bıraktı, buzağıımı kesti, Hıyarbaş kızını düğüne götürdü. Beni götürmedi. Bunun için ağlıyorum, diye cevap vermiş kızcağız. Yaşlı kadın:
- Kızım sen buzağının kemiklerini bana getir. Biz onu çukura gömelim, demiş.
- Kız buzağının kemiklerini getirmiş, bahçedeki çukura gömmüşler. Sonra yaşlı kadın pabuçlarını çıkarıp çukura bir tekme vurmuş. O sırada çukur açılıp içinden kapkara bir Arap çıkmış. Yaşlı kadın:
- Hemen kız için altın nakışlı elbise, altın dizili kadife fes, bilezikler, yüzükler, küpeler ve atlı fayton hazır olsun, diye emir vermiş.
- Arap kaybolmuş ve hemencecik yaşlı kadının isteklerini yerine getirmiş. Altınbaş giyinmiş, yaşlı kadınla faytona oturup düğüne gitmiş.
- Onlar yolda Hıyarbaş’ın üvey anasının öküz arabasına yetişip toz kaldırıp onların yanından geçmişler. Öküz arabası ise gıcırdayıp geride kalmış.
- Düğünün yapıldığı bahçeye varıp girdiklerinde bütün misafirler onları görkemli bir şekilde karşılamışlar. Altınbaş kızı da gelinin yanına oturtmuşlar.

Atasözleri

(Kırım Tatar Türkçesi)

Quş yuvada körgeçini küter.
Balanı tapmaq bir kere küç,
Terbiye etmek biñ kere küç.
Aqıllı oylanğance, tentek işini bitirir.
Barlıman dep cırlama, carlıman dep cılama.
Köp ürügen it ya qaşqır quvalaydır, ya bit.

(Türkiye Türkçesi)

Kuş yuvada gördüğünü bekler
Çocuk doğurmak bir kez güç,
Yetiştirmek bin kez güç.
Akıllı düşünene kadar aptal işini bitirir.
Varoşluyum diye sevinme, fakirim diye ağlama.
Çok havlayan köpek ya kurt kovalıyordur ya bit.

KUZEY MAKEDONYA TÜRKLERİ

Kitabın Kuzey Makedonya'ya ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Sedef KJAMILI

📍 Ankara Üniversitesi - Bilgisayar
Mühendisliği (Lisans)
✉ sedef.kamil1@gmail.com

Esra MATYAN

📍 Selçuk Üniversitesi- Tıp (Lisans)
✉ esramatyan1903@hotmail.com

Genel Bilgi

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Makedonya Türkleri, ülkedeki üçüncü en büyük etnik gruptur. 2002 sayımına göre ülkedeki Türk nüfusu 77 bin 959 kişidir ve bu toplam nüfusun %3.8'ini oluşturmaktadır.

Makedonya, 1392 yılında Osmanlı Türklerinin yönetimine geçti ve 500 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında kaldı. Bu dönemde Türkler dışındaki çoğu diğer etnik grup Türkleşme sürecine girdi. Günümüzde Türkçe konuşan Arnavut ve Makedon kökenli gruplar bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birçok Türk, Türkiye'ye göç etti. Osmanlı İmparatorluğu döneminden Makedonya'da hâlâ ayakta duran birçok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Üsküp'teki Taş Köprü, Tetova'daki Alaca Camii, Gostivar'daki Saat Kulesi vb. Bunun yanı sıra, Makedon Türklerinden Ali Rıza Efendi - Mustafa Kemal Atatürk'ün babası- Kocacik'ten gelir, Centar Jupa Belediyesi'nde anıt evi bulunmaktadır. Aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk lise eğitimini Makedonya'nın Bitola şehrinde görmüştür, bu okul günümüzde müze olarak hizmet etmektedir. Bir diğer isim de Yahya Kemal Beyatlı'dır, kendisi Kuzey Makedonya'nın başkenti olan Üsküp doğumludur. Makedonya'daki Türkler de kendi millî bayramı olan Türkçe Eğitim Günü'ne sahiptir. 2007 yılında Makedonya Cumhuriyeti Hükûmeti'nin kararıyla, ülkedeki Türk toplumu için millî ve çalışılmayan bir gün olarak 21 Aralık seçilmiştir. Makedonya'da ilk Türkçe dilinde okul da 1944 yılında açılmıştır.

Kuzey Makedonya'da Türk toplumu azınlık olduğu halde Türk kültürü hâlâ yaşamaktadır. Kuzey Makedonya farklı etnik grupların harmoni içinde yaşadıkları multikültürel bir ülkedir.

Hikâye

Yugoslavya’da Eğitim ve Aydınlik Mücadelesi için Geçen Bir Hayat, Hafız İzzet

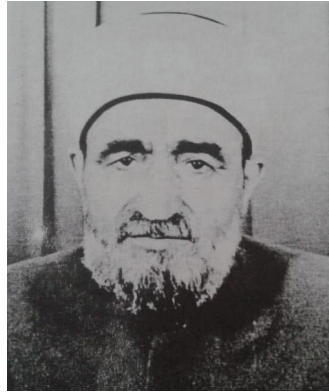
Hafız İzzet Zenuni adında Gostivar’ın Debreşe köyünde bir ilim adamı yaşıyordu. Eğitim konusunda çok tutkuluydu. Kendini topluluğundaki Türk ve Arnavut azınlıkların hayatını iyileştirmeye adanmıştı. Birçok zorluk ve engelle karşı karşıya kalsa da, İzzet fark yaratmaya kararlıydı.

Hafız İzzet 1912’de doğdu. Çocukluğundan itibaren özel bir zekâ ve büyük bir okuma ve öğrenme arzusu gösterdi. 12 yaşında iken hafız oldu. İzzet sadece bir hafız değil, aynı zamanda bir bilgindi. İleriki yaşlarında Türk ve Arnavut halkının eğitim, kültür gibi çeşitli alanlarda gelişmesi gerektiğinin bilincindeydi. İslam dininin bilgisi dışında, kendi ana dilinde okullar açılmadan bir milletin ilerlemesinin ve refahının olamayacağını anladı. Biraz tecrübe kazandıktan sonra Müslüman müminleri eğitmek ve İslami değerleri geliştirmek için ana merkez olan Gostivar’daki Saat Camii’nde vaiz oldu. Bir ara Karadağ Ulcinj (Ülgün) Merkez Camii’nde imamlik yaptı; bu ülkenin çocuklarına ve cemaatine İslam inancının öğretilmesine beş yıl boyunca büyük katkılarda bulundu. Dine, Türk ve Arnavut milletine büyük bir sevgisi vardı, yeni nesillerin mümkün olduğu kadar gelişmesi taraftarıydı ve her zaman halkın ilerlemesi için refahı ile ilgilendi. Eğitimin, toplumun parlak geleceği için anahtar olduğunun farkındaydı ve tüm çocukların öğrenme fırsatına sahip olmasını sağlama misyonunu benimsiyordu. Okullar açtı ve eğittiği öğrencileri de İzzet’in adımlarını takip etti. Öğrencileri daha sonra daha fazla okul açtı ve İzzet’in çalışmasının etkisi yayılmaya devam etti. Ancak Yugoslavya’da Josip Broz Tito döneminde hükûmet, Hafız İzzet’in eğitim girişimleri de dâhil olmak üzere aydınlanma hareketlerine karşı sert önlemler almaya başladı. Üç yıl Üsküp’te, ardından Resne’de hapsedildi. Tito sonunda İzzet’in idamını emretti fakat bir süre sonra bu karardan vazgeçildi ve serbest bırakıldı.

Hafız İzzet’in eğitime ve topluma verdiği değer ve bağlılığı gelecek nesillere bir mirastır. O, halkının gelişmesi için hayatını adanmış gerçek bir kahraman olarak her zaman hatırlanacaktır. Hafız İzzet’in iki torunu olan Berat Kjamili ve Sedef Kjamili Türkiye’de ikamet etmektedir. Berat Türkiye’de başarılı bir sosyal girişimci olup, Sedef YTB burslusudur.

Hafız İzzet Zenuni Karadağ Ulcinj (Ülgün) şehrindeki açtığı okul ve öğrencileri.

Hafız İzzet Zenuni (1909-1973)

Kendi Kendinin Nedeni

(Şair Esra Matyan)

Ben deniz,
Maviye tutkum, dalgalarla münasebetimden
Ben derya,
Üzerimde çırpınan yalın yapıldak,
Ben toprak,
Kuraklığım güneşe sevdamdan.

Ben bozkır,
Üzerimde tapan,
Ben hava,
Soluğum okyanusa yara,
Ben rüzgâr,
Kiminin saçına kiminin yüzüne esen dalga.

Ben ateş,
Çıranın alevine yanığım inceden,
Ben yara,
Tuz bastığın izleri taşıyım,
Tozlu sayfaların âşığıyım.

Ben ölüm,
Şahdamarından yakınım
Kafdağı kadar uzak,
Ben hayat,
Hem meçhul hem aşıyan.
Ben dümen,
Kaptansız geminin ereği,
Ben dalgakıran,
İskeleyi fırtınadan koruyan.

Ben kızıl,
Ülküsü sırtında düş,
Ben ak,
Şakakları ağıran,
Günbegün.
Ben al,
Yanağı kınalıya boyayan,
Göğü sancaklarla donayan.

Ben sal,
Beni taşıyan davasına inanan
Ben kelam,
İlk emrin mümessili,
Ben şehadet,
Son nefesin tesellisi.
Ben ne olduğunu bilmeyen,
Koca bir çınar,
Kıyıya vurmuş yıkık bir kayık,
Nefes üfleyince dağılan karahindiba,
İçimde büyüyen ur makamsızlık makamı,
Bir yengecin kısaçlarında büyüyor şimdi hiçlik
makamı.

TÜRKMENİSTAN

Kitabın Türkmenistan'a ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Kemal GARAHANOV

🏠 Hacettepe Üniversitesi - Uluslararası İlişkiler (Yüksek Lisans)
✉ kemalkarahanov@gmail.com

Mahri BELLİYEVA

🏠 Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Öğretmenliği (Lisans)
✉ mahrinursahedova@gmail.com

Roza AMANOVA

🏠 Hacettepe Üniversitesi - Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi (Yüksek Lisans)
✉ 19roza98@gmail.com

Mamajan OVEZOVA

🏠 Hacettepe Üniversitesi - Kimya (Doktora)
✉ mamajanovezova09@gmail.com

Aygozel SOPYYEVA

🏠 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Sosyoloji (Lisans)
✉ sopyyeva565@gmail.com

Genel Bilgi

Türkmenistan; Kazakistan, Afganistan, Özbekistan ve İran olmak üzere toplam dört ülkeyle kara sınırı olan, Orta Asya'da yerleşen bağımsız bir Türk devletidir. Yaklaşık 6,5 milyon nüfusa ve 491 bin kilometre kare yüz ölçümüne sahiptir. Türkmenistan halkının yaklaşık %85'i İslam dinine inanmaktadır. Oğuz Kağan'a dayanan kadim geçmişe sahip olan Türkmen toplumu günümüzde bile inançlarına ve kültürlerine oldukça bağlı bir millettir.

1995 senesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı ile daimi tarafsızlığını ilan eden Türkmenistan, günümüze kadar bu çizgisini koruyarak gelmiştir. Türkmenistan'ın başkenti olan Aşgabat, son 20 yılda yapılan yatırımlar ile dünyada görülmesi gereken önemli yerler arasına girmiştir. Hazar Denizi'ne de kıyısı bulunan Türkmenistan, yaptığı liman yatırımları ile deniz yolu ticaretinde de iddiasını icraatlarıyla ortaya koymaktadır.

Hikâyeler

“Kyrkgyz Ata Gowagy” Rowaýaty

(Türkmençe)

Türkmenistanyň haýran galdyryjy tebigatly sebitleriniň biride Lebap welaýatynyň günorta-gündogarynda ýerleşen Köýtendag daglarydyr.

Köýtendagyň Hojapil obasynyň golaýynda “Kyrkgyz Ata” gowagy bar. “Kyrkgyz Ata” gowagy gadymy döwürlerden bäri keramatly hasaplanýar. Gowagyň diwarlarynyň beýikligi 200 metre, ini 15-den 300 metre çenli baryp ýetýär. Onuň gutarýan ýerinde ýerden çeşme çykýar. Çeşmäniň suwy dertlere derman hasaplanýar.

Ýerli ýaşajylylaryň aýtmagyna göre, bu keramatly ýere gelen adam öz ýürek arzuwynyň hasyl bolmagyny dileg etýär. Olar öz ýanynda getiren mata bölejigini toýunly palçyga batyryp, üstüne abanýan gümmeze atýarlar. Eger ol dag gümmezine ýapyssa, arzuwyň hasyl boljagyna ynanylýar.

Il içinde bu ýer hakkynda dürli rowaýatlar bar. Aýdylýşyna göre, gadymy wagtlarda dagyň eteginde oba bolyp, onda agzybir, zähmetsöýer, halal adamlar ýaşapdyr. Günleriň birinde parahat oturan oba garakçylar çozupdyr. Obanyň aksakgallary kyrk sany gyzy dagyň jülgelerine gizlemäni maslahatlaşypdyrlar. Kyrk sany gyz jülgede gizlenipdir, obanyň galan adamlary bolsa garakçylar bilen göreşipdirler. Garakçylar obanyň adamlaryny ýeňipdir we ýaş-juwanlary gul edip, bar mal-mülklerini ýanlarynda alyp, garry adamlary öldürüpdirler. Ýetmiş ýaşlaryndaky bir aýal diri galmak üçin garakçylara aksakgallaryň syryny aýdypdyr. Garakçylar ol aýaldan gyzlaryň gizlenen ýerini görkezmegini isläpdirler. Ol aýal gyzlaryň ýerini görkezipdir. Garakçylar jülgä ýakynlaşan wagtlary gyzlary görüpdir we garry aýaly öldürüpdirler. Şol wagt gyzlaryň käbiri kir ýuwyp, käbiri çeşmeden suw getirip, käbiri nahar bişirip otyr eken. Gyzlaryň biri garakçylaryň gelyänini görüp galan gyzlara aýdypdyr. Gyzlar gowaga gaçypdyrlar. Garakçylar gyzlaryň gowaga girip gizlenenini görüpdir we yzlaryndan gelipdir. Garakçylar olara golaýlaşanda, gyzlar nälaçlykdan Biribardan hemaýat sorapdyrlar. Şol wagt dag ýarylyp gyzlar dagyň içine giripdirler we dag ýapylypdyr. Gyzlar dagyň içinde ömürbaky galypdyrlar.

Aýdylýşyna göre, gowakdan asylyp duran leýlisaç gyzlaryň saçy, damýan damjalar bolsa gyzlaryň gözýaşlary diýilýär. Kyrkgyz Ata gowagyna gidilýän ýolda mazarlyk bar, ol mazarlyk gyzlaryň gizlenen ýerini paş eden garry aýalyň mazarlygy diýlip çaklanýlar.

Kırkkız Ata Mağarası Hikâyesi

(Türkiye Türkçesi)

Türkmenistan'ın muhteşem doğal bölgelerinden biri de Lebap ilinin güneydoğusundaki Köytendağ Dağları'dır.

Kırkkız Ata Mağarası, Köytendağ'ın Hojapil köyü yakınlarında yer almaktadır. Kırkkız Ata Mağarası eski çağlardan beri kutsal bir yer olarak kabul edilmiştir. Mağara duvarlarının yüksekliği iki yüz metreye, genişliği on beşten üç yüz metreye kadar ulaşılıyor. Mağara duvarlarının bittiği yerden bir kaynak çıkar. Kaynak suyu hastalıklara şifa olarak kabul edilir.

Yerlilere göre bu kutsal yere gelen bir kimse, muradının gerçekleşmesi için dua eder. Kendileri ile birlikte getirdikleri bir bezi çamura bulayarak mağaranın kubbesine atarlar. Eğer bez mağaranın kubbesine yapışırsa muradının gerçekleşeceğine inanılır.

Ülkede bu yer hakkında çeşitli hikâyeler vardır. Eski zamanlarda dağ eteğinde çalışan ve dürüst insanların yaşadığı bir köy olduğu söylenir. Günlerden bir gün, huzur içinde yaşayan köyü eşkıyalar basmış. Köyün yaşlıları kırk kızı dağın vadilerine saklamaya karar vermişler. Köyün geri kalanı eşkıyalar ile savaşırken kırk kız vadiye saklanmış. Eşkıyalar köylüleri savaşta yenip gençleri köle edip bütün mallarını yanına almışlar

ve yaşlıları öldürmüşler. Yetmişli yaşlarında bir kadın, hayatta kalabilmek için yaşlıların sırlarını eşkıyalara anlatmış. Eşkılar kadınadan kızların saklandığı yeri göstermesini istemiş. Kadın kızların saklanmış olduğu vadiyi göstermiş. Vadiye yaklaşan eşkıyalar kızları görünce yaşlı kadını öldürmüşler. O sırada kızların bir kısmı çamaşır yıkıyor, bir kısmı kaynaktan su getiriyor, bir kısmı da yemek yapıyormuş. Kızlardan biri eşkıyaların yaklaştığını görmüş ve diğer kızlara söylemiş. Kızlar mağaraya koşmuş. Eşkılar kızların mağarada saklandığını görünce peşlerine düşmüş. Eşkılar yaklaştığını görünce kızlar “Dağ yarılısın ve biz de içinde taşa çevrilelim,” diye Allah’a yalvarmış. O sırada dağ yarılmış, kızlar dağa girmiş ve dağ kapanmış. Kızlar sonsuza kadar dağın içinde kalmışlar.

Mağaradan sallanan söğüdün kızların saçı, damlayan damlaların ise kızların gözyaşları olduğu söylenmektedir. Kırkız Ata Mağarası’na giderken yolda bir mezarın bulunduğuna ve o mezarın da kızların saklandığı yeri ortaya çıkaran yaşlı kadına ait olduğuna inanılıyor.

Läleler

(Türkmençe)

Türkmen halk döredijiliginiň biri bolan läleler, gelin-gyzlaryň ýekelikde ýa-da üşşüp aýdýan aýdymdyr. Ýaş gelin-gyzlar tarapyndan döredilýär we ýerine ýetirilýär. Lälelerde söýgi, zähmet, ahlak arassalygy, gelin-gyzlaryň durmuşy we şuna meňzeşler wasp edilýär. Läleleriň dodak lälesi, eňek lälesi, damak lälesi, hymmyl lälesi ýaly görnüşleri bardyr. Bu läleler aýdylyşy taýdan birbirinden tapawutlanyar. Bu läleleriň başdaky üçüsi, lälele bentleriniň heňine görä barmaklar bilen çalaja dodaga, eňege ya-da damaga kakylp aýdylýar. Hymmyl lälesi bolsa, läle bentleriniň heňine görä egin we aýaklar bilen hereket arkaly ýerine ýetirilýär. Mysal üçin gelin-gyzlaryň durmuşy bilen baglanyşykly bir läle bentleri aşakda berildi.

Mâniler

(Türkiye Türkçesi)

Türkmen halk eserlerinden biri olan lale, gelin ve kızların tek başlarına veya bir araya gelip gruplar hâlinde söyledikleri bir tür mânidir. Genç gelin, kızlar tarafından yazılır ve söylenir. Lalelerde sevgi-aşk, iş, ahlak, gelin kızların hayatı ve benzeri konulardan bahsedilir. Lalelerin dudak, çene, boğaz ve Hymmyl lalesi gibi çeşitleri vardır. Bu laleler söyleniş bakımından birbirinden farklıdır. Bu lalelerin ilk üçü, lale mısralarının ritmine göre parmaklarla dudağa, çeneye ya da boğaza yavaşça vurularak söylenir. Hymmyl lalesi ise, lale mısrasının ritmine göre omuz ve bacaklar hareket ettirilerek gerçekleştirilir. Örnek olarak aşağıda gelin kızların hayatı ile ilgili bir lale mısrasının aslı ve çevirisi verilmiştir.

lâle

(Türkmençe)

Agaçlar saýa bolar,
Golaýda gaýa bolar,
Bolgusyza düş bolsaň,
Ömüriň zaýa bolar.

Erik üstünde bişer,
Alma düýbüne düşer,
Meniň eziz doganma,,
Gyzyň ýagşysy düşar.

Beden ýar-a, beden ýar,
Aklym haýran eden ýar,
Owal-a beýle dälidiň,
Meger, gepe giden ýar.

Mâni

(Türkiye Türkçesi)

Ağaclar saye olur,
Yakında kaya olur,
Kötüye denk gelirsen,
Ömrün beyhude olur.

Erik üstünde pişer,
Elma dibine düşer
Benim aziz kardeşime
Kızın hası düşer.

Beden yâr, beden yâr,
Aklımı başımdan alan yâr,
Önceden böyle değil idin,
Meğer söze giden yâr.

Bu daglar bolmasaýdy,
Geýenim solmasaýdy,
Deň-duşlarym, aý gyzlar,
Aýrallyk bolmasaýdy.

Dutaryň perde-perde,
Her perdesi bir ýerde,
Ýagşy gyz ýaman ýerde,
Men ýanaýyn şol derde.

Suwa gitdim tas bilen,
Suw aldym höwes bilen,
Ýary ýardan aýranyň,
Güni geçsin ýas bilen.

Suw akar, kenar gider,
Şu janyň ýanar gider,
Degmäň gyzyň göwnüne,
Mýhmandyr, gonar gider.
Göğün ýüzi gök çüýşe,

Hüwdi

(Türkmençe)

Aýlanar-a, aýlanar,
Ökdelikde saýlanar,
Meniň balam ulalyp,
Söýenine öýlener.

Aýlanar-a, aýlanar,
Toýluk unuň elener,
Meniň gara göz balam
Gowulykda bellener.

Aýlanar-a, aýlanar,
Ak öýleri saýlanar,
Meň jigimiň toýunda,
Bedew atlar saýlanar.

Meniň balam ýatypdyr,
Gyzyl güle batypdyr,
Oýatmaň siz balamy,
Ýañja uka gidipdir.

Meniň balam ýaşynda,
Ýaşyl, gyzyl başynda,
Agalary öý tutsa,
Oýnar läläm daşynda.

Bu dağlar olmasaydı,
Kıyafetim solmasaydı,
Akranlarım, ay kızlar,
Ayrılık olmasaydı.

Dutarın kiriş kiriş,
Her kirişi bir yerde,
İyi kız kötü yerde,
Ben yanayım o derde.

Suya gittim tas ile,
Su aldım heves ile,
Yarı yâdan ayıranın,
Günü geçsin yas ile.

Su akar, yan gider,
Şu canım yanar gider,
Değmeyin kızın gönlüne,
Misafirdir, konar gider.

Göğün yüzü gök şişe,
Doğrayıp dizeseler şişe,
Yine de dönmem senden,
Etme yârim endişe

Ninni

(Türkiye Türkçesi)

Döner-ha döner,
Başanda öne çıkar,
Benim yavrum büyüyüp,
Sevdiğiyle evlenir.

Döner-ha döner,
Düğünlük unun elenir,
Benim kara gözlü yavrum
İyilikle bellenir.

Döner-ha döner,
Ak otağı öne çıkar,
Benim kardeşimin düğününde,
Güzel atlar süslenir.

Benim yavrum yatmıştır,
Kırmızı güle batmıştır,
Uyandırmayın siz yavrumu,
Şimdi uykuya dalmıştır.

Benim yavrum yaşında,
Yeşil, kırmızı başında,
Ağabeyleri ev tutarsa,
Oynar kızım dışında.

Allan-allan alaýyn,
Sallaňçağa salaýyn,
Saňa gelen belany
Daga, daşa ýollaýyn.

Sallayayım sallayayım,
Beşiğe koyayım,
Sana gelen belayı
Dağa taşa yollayayım.

Ninniler, halk eseri olmakla birlikte genellikle annelerimiz tarafından çocuklarına söylenen şarkı ahenkli şiirlerdir. Ninniler millî mirasımız ve içinde nasihatler barındıran satırlardır. Arkasında derin anlamlar barındıran Türkmen annenin çocuğuna söylediği sevgi dolu sözlerdir. Geçmişten günümüze kadar gelen ninni özellikle bebek beşikte ve annenin kucağında uyurken söylenir. Ninninin büyüleyici havası bebeği çabuk ve rahat bir şekilde uykuya daldırır.

Ata, ene, ömür, baş

(Şahyr: Kerim Gurbannepesow)

(Türkmençe)

Ata saňa ýeke gezek berilýär:
Ataň ölse, arzuw ýolun dowam et.
Sen arzuwňa ýetseň ataň ýetdigi.
Ýogsa ata ýatyp bilmez parahat.

Ene saňa ýeke gezek berilýär,
Söý enäni, söýmegiňi dowam et.
Enäniň gadyryn bilmeýän bolsaň,
Enesini ýitirenden sowal et.

Ömür saňa ýeke gezek berilýär.
Söý ömrüňi, zähmetiňi dowam et.
Zähmetiň gadyryn bilmeýän bolsaň,
Ynsandygňy, haýwandygňy beýan et.

Kelle saňa ýeke gezek berilýär,
Söý kelläňi, söýmegiňi dowam et.
Iş görmegin kişiň kellesi bilen
Geregni al, öz kelläňi dowam et.

Baba, anne, ömür, akıl

(Şair Kerim Gurbannepesow)

(Türkiye Türkçesi)

Baba sana bir kerecik veriliyor:
Baban ölse, yolu üzre devam et.
Sen arzuna ersen baban da erer.
Yoksa baba yatabilmez hiç rahat.

Anne sana bir kerecik veriliyor.
Sev anneni ve sevmeye devam et.
Annenin kıymetin bilmiyor olsan,
Annesini kaybedene sual et.

Ömür sana bir kerecik veriliyor.
Sev ömrünü, çalışmaya devam et.
Emeğin kıymetin bilmiyor olsan,
İnsan mısın, hayvan mısın beyan et.

Akıl sana bir kerecik veriliyor,
Sev aklını ve sevmeye devam et.
İş yapma kişinin kafası ile
Gereğini al, öz aklınla devam et.

Monjugatdylar (Boncukattılar): Halk eserlerinin şairane türlerinden birisidir. Genellikle bahar aylarında özellikle de Nevruz'da yıl değişiminde genç kızlar tarafından oluşturulan ve söylenen aşk ve sevgi dolu mısralardır. Monjugatdy – genç kızların kendi bahtlarını tahmin etmek için oynadıkları tekerlemeli bir oyundur. Monjugatdylar genç kızların oynadığı kadim geçmişe sahip oyunlarından birisidir. Monjugatdylar yani Türkçesiyle boncuk atışma geleneği gençlerin arasında uzun zamandan beri devam etmektedir. Bu oyun çok sayıda katılımla oynanır. Monjugatdyları söylemek ve oynamakla genç kızlar kendi kaderlerini tahmin etmeye çalışır.

Monjugatdylar

(Türkmençe)

Geldi ýene Nowruzlar,
Seýle çykypdyr gyzlar,
Ýaryň gyýa bakyşy,
Ýürekbagrymy duzlar

Aý aýdyňdyr hoş gije,
Ýar gujagy boş gije,
Ýarym onda, men munda
Arman ara daş gije.

Aýnada gördüm ýüzün,
Aýdaýyn pynhan sözüm,
Öz halanma barmasam,
Ýaşa dolar şu gözüm.

Baga girene gurban,
Gülün tirene gurban,
Biz-ä ýary görmedik
Ýary görene gurban.

Çeşme suwun içdim ýar,
Salam berip geçdim ýar,
Sen salamym almasaň
Menem senden geçdim ýar.

Dagda arslan bolarmy?
Düýbi harman bolarmy?
Ýany-ýana kül boldum
Küle derman bolarmy?

Boncukattılar

(Türkiye Türkçesi)

Geldi yine Nevruzlar,
Gezmeye çıkmış kızlar,
Yârin nazlı bakışı,
Yürek bağnımı tuzlar.

Ay aydıdır hoş gece,
Yâr kucağı boş gece,
Yârim orda, ben burada,
Ah ara ırak gece.

Aynada gördüm yüzün,
Söyleyim pinhan sözüm,
Öz sevdiğime gitmezsem,
Yaşa dolar şu gözüm.

Bağa girene kurban
Çiçek yolana kurban
Biz bu yâri görmedik
Yâri görene kurban.

Pınar suyun içtim yâr,
Selam verip geçtim yâr,
Sen selamım almazsan
Ben de senden geçtim yâr.

Dağda aslan olur mu?
Dibi harman olur mu?
Yana yana kül oldum
Küle derman olur mu?

Atasözleri

Gazana ýanaşsaň garasy ýokar

İt üýrker kerwen geçer

Gülme goňşyňa geler başyňa

Ody özüne bas, ötmese – kesekä

Batyr bir öler, gorkak müň

Mert özünden görer, namart - ýoldaşyndan.

Ýigidi dostundan tana

Bir açağda gülde biter tikende

Dagy daşy ýel pozar, adam arasyny söz pozar

Dağı taşı rüzgâr bozar, insan arasını söz
(Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir)

Kazana yaklaşırken karası bulaşır
(Üzüm üzüme baka baka kararır)

İt yürür kervan geçer
(İt ürür kervan yürür)

Gülme komşuna gelir başına

Ateşi kendi üstüne koy yakmazsa - başkasına
(İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır)

Mert bir kez ölür, korkak bin

Mert kendini, namert ortağını suçlar

Yigidi dostundan tanı
(Kişi arkadaşından bellidir)

Bir ağaçta gül de yetişir diken de
(Bir ağaçta gül de biter, diken de)

KAZAN TATARLARI

Kitabın Kazan Tatarlarına ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Aislyu VALIULLINA

🏠 Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi - Şarkiyat Araştırmaları
(Yüksek Lisans)
✉ aislyu.vali@bk.ru

Regina SHAKIROVA

🏠 Gazi Üniversitesi - Hemşirelik (Lisans)
✉ ginaramilevna13@yandex.ru

Genel Bilgi

Kazan Tatarları bir etnik grup olup, Rusya'nın bir federal bölgesi olan Tataristan'da yaşarlar. Tataristan Cumhuriyeti'nin bugünkü nüfusu 4.001.625'tir ve bu büyük topraklara sahip cumhuriyetin başkenti Kazan'dır. Rusya Federasyonu içinde ve dünya genelinde, toplamda 7 milyondan fazla Tatar yaşamaktadır.

Kazan Tatarları, Orta Asya'dan gelerek 13. yüzyılda Tataristan bölgesine yerleşmişlerdir. 16. yüzyılda Kazan Hanlığı, Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir. Bu tarihten sonra Kazan Tatarları Rus yönetimi altına girmiş ve sonrasında Sovyetler Birliği tarafından kontrol edilmiştir. Bu dönemde Tatarlar, tam anlamıyla bir burjuva ulusu olarak kabul edilebilir. Rus yönetimi altında yaşayan halklar arasında Tatarlar ekonomi, kültür ve eğitim alanında başarılı olmaları ile bilinmektedir. Öyle ki, çoğu insanlar geçimini fiziki işler veya tarım işleri üzerinden sağlarken, Tatarlar mücevhercilik, marangozluk ve el sanatları alanında ün kazanmışlardır.

Kazan Tatarları, Tatarca olarak adlandırılan bir Türk lehçesini, Tatar Türkçesini konuşurlar. Tatarca, Kiril alfabesiyle yazılır ve bu dil Kazan Tatarlarının kültürel kimliğinin önemli bir parçasıdır. Tatar yazı dili, Türk lehçeleri içinde Kıpçak Türkçesine aittir ve uzun bir tarih boyunca geniş bir yazılı edebiyata sahiptir. Tatar Türkçesi, göçler nedeniyle geniş bir alana yayılmış üç büyük diyalekt topluluğuna sahiptir: Orta diyalekt, Batı (Mişer) diyalekti ve Doğu (Sibirya) diyalekti.

Tatarlar, genellikle insanların sahip olması gereken birçok olumlu değeri içselleştiren bir toplumdur. Misafirperver, çalışkan, saygın, cana yakın, güvenilir, dürüst, samimi ve güler yüzlü insanlardır. Yaşlılara büyük bir saygı duyarlar ve özel günler ile bayramlara büyük önem verirler. Geleneklere, âdetlere ve kültürel mirasa büyük bir bağlılık gösterirler.

Kazan Tatarları, zengin bir tarih ve kültüre sahip olan ve bu kültürü günümüzde de yaşatan bir topluluğun bir parçasıdır. Tataristan'da yaşayan Kazan Tatarları, hem kendi kimliklerini sürdürmeye hem de Rusya'nın genel kültürel mozağının bir parçası olmaya devam etmektedirler.

Каракош

(Tatar Türkçesi)

Төрки мифологияда Каракош — мәһабәт мифик кош, рух буларак та билгеле; ул, балаларын Аждаһадан яисә башка берәр афәттән коткарган өчен, миф, әкият героена ярдәм итә. Каракош аны үзенең жылкәсенә утырта һәм ерак урынга яисә тыныч җиргә илтеп куя.

Борын заманда булган икән, ди, бер карт. Бу картның өч кызы булган.

Көннәрдән-бер көн карт базарга барырга жыена башлый. Китәргә жыенганда ике кызын уятып сорый: «Нинди бүләк алып кайтыйм?»—дип, кечесен уятырга жәлли. Китә бу базарга.

Шушы вакытта кече кызы төш күрә. Төшәндә биек коймалар белән әйләндереп алынган бер бакчада бик матур чәчәк белән уйнап йөргән күрә. Чәчәк белән озак кына уйнагач, чәчәкне югалта бу, эзли-эзли һич тә таба алмый. Чәчәкне таба алмавына кайгырып, елап уянып китә. «Сиңа нәрсә булды, ник жылыйсың?»—дип, ниһәтле генә сорасалар да, кыз җавап бирми. Бакчаларына чыгып, аннан да теге чәчәкне эзләп карый кыз, андый чәчәк булмый.

Әтиләре базардан кайта, алган бүләкләрен бирә. Кече кызга апаларына караганда да күбрәк бүләк алган була. Шулай булса да, кече кыз бүләкне этәрәп кенә куя. Атасы гажәпләнә: «Ник алмыйсың?»—диюенә кыз яшьле күзләрен сөртә-сөртә төшәндә бик матур чәчәк күрүен сөйли. «Миңа шул чәчәкне табып алып кайтсаң, бернәрсә дә кирәкми башка»,—ди. Атасы бу чәчәкнең бик еракта булуын белсә дә, алып кайтырга сүз бирә. Атасы әйтә: «Алып кайтуын кайтырмын, тик ул чәчәк безгә файда китермәс»,—ди. Кыз анасына да карамай: «Шул чәчәк кенә булсын!»—ди.

Карт юлга чыгарга хәзерләнә башлый. Шул вакыт бабасыннан калган бер кечкенә сандык исенә төшә. Үләр алдыннан бабасы: «Берер авырлыкка төшсәң, шушы сандыктагы әйберләргә алырсың»,—дип әйтеп калдырган була. Исенә төшсә, карт шул сандыкны ачып караса, сандыкта сыбызгы, өч бөртек чәч, башлары көмешләнә, бөкләргә җайланып эшләнгән бер колачлык таяк була, ди. Карт шушы әйберләргә алып, азык-төлек алып, сабуллашып сәфәр чыгып китә.

Байтак юллар киткәч, бик калын урманга җитеп, адашып йөри бу, бүреләр сырып алалар моны. Шулай аптырап торганда кесәсендәге сыбызгысын исенә төшсә, берсә ала да өч тапкыр сызгырта. Шул чак, җир белән күкне бергә орып, бик каты өрмә чыга, ди, агачлар шатыр-шотыр сына башлыйлар. Давылдан көч-хәл белән качып өлгәрә. Шулай итеп күп миһнәтләр күрә-күрә бер ай барганда урманны кичеп бер аланлыкка килеп чыга. Карт бик сусый, ачыга, хәле бетә. Су эзләп йөри-йөри бик калын бер тирәк янына барып чыга. Тирәк төбеннән су чыгып тора икән, карт шул суны эчеп бетерә. Бу су ерткыч хайваннар эчә торган су булган икән, ди. Суны эчеп бетергәч, ерткыч хайваннар картка ташланалар. Карт тагын сыбызгысын сызгытып, өрмә чыгарып, көч-хәл белән исән кала.

Бара-бара карт килеп чыга сахрага. Ашарына бетә моның. Барылык рәте калмый. Шул вакыт кесәсендәге өч бөртек чәч исенә төшсә, берсен алып җилгә очыра. Җилгә очыргач, моның алдында иксез-чиксез күп ризык барлыкка килә. Карт өнәмме төшемме дип шаккатып карап тора. Карт тамагын туйдыра да, ком сахрасын үтеп, бер биек кенә тауга күтәрелә. Ерактан гына ялтырап бер сарай күренә. Әлеге чәч бөртегенең берсен очырып, тамагын туйдырып ала да, берәз ял итеп, китә шул сарайга таба.

Дүрт ай тулып, бишенче айның беренче көнәндә сарай янындагы бик матур бер бакча янына килеп чыга. Бу килеп җиткәндә караңгы төшкән була инде. Соңгы чәч бөртеген очырып тамагын туйдыра да ятып йоклый бу.

Яктыра башлагач, карт сискәнеп уяна да чәчәк эзләп килүе искә төшеп, коймадан бакчага төшә. Бакчада төрле жимеш агачлары үсеп утыра, жимешләре пешеп тора, ди. Жимеш агачлары арасында карт эзләп килгән матур чәчәк тә үсеп утыра. Карт өч кызына өч чәчәк өзеп алып, коймадан чыгып китим дигәндә генә моның каршысына тимер томшыклы, тимер тырнаклы бер зур Каракош килеп чыга. Кош карт янына килеп житә дә киemenнән томшыгы белән эләктереп алып: «Син кем рөхсәте белән минем бакчама кереп чәчәкләремне өзәсең, кая алып барасың аларны?»—дип сорый. Карт башта әйтергә курка, соңыннан, жибәрмәгәч, өч кызы барлыгын, кече кызының шушы чәчәкне төшәндә күрәп, гашыйк булганлыгын әйтеп бирә. Шуннан соң Каракош: «Кече кызыңны миңа бирсәң, чәчәкне алырсың, кызыңны бирмәсәң, чәчәкне бирмим»,—ди. Картның кече кызын бер дә бирәсе килми инде. Нишләсен, буш кул белән борылып кайтасы килми, теләсә-теләмәсә дә риза була. Киткәндә кош әйтә: «Фәлән сәгатькә кызыңны китереп житкер»,—ди, бик тиз килергә куша инде.

Ярар, кайтырга чыга бу юлга. Кайтканда зур елга буена килеп житә, һич чыгар әмәл юк. Шулай аптырап торганда өйдән алып чыккан таяк исенә төшә. Шул таяк белән су өстенә өч мәртәбә суга да, суның өстендә зур бер күпер ясала. Күпердән чыгып китә бу. Бара-бара әлеге урман буена килеп житә. Бу шулхәтле алжыган, арган, шулай нишләргә белми аптырап торганда: «Нигә бу бик озак килми»,—дип, Каракош моны эзли чыга. Кош картны куып житә дә әйтә: «Мин сине килеп житә дип көтә идем инде, нишләп болай озакладың, инде икеләтә вакыт узып китте бит»,—ди. Шуннан соң картны үзенәң жилкәсенә утыртып, үз иленә кайтарып куя да әйтә: «Кызы шушында фәлән сәгатькә китереп житкер»,—ди.

Карт бик кайгырып өенә кайтып китә. Өйдәгеләр бик сагынган булалар инде. Кече кызына чәчәкне бирә дә әйтә: «Кызым, — ди, — бу чәчәкне синең башыңа житәр өчен генә алып кайтканмын икән, — ди. — Чәчәкнең хужасы тимер томшыклы Каракош синең үзеңне сорый,—ди.— Сине алырга ук килде, фәлән төштә көтеп тора»,—ди.

Шулай дигәч, бөтенесе дә: «Бирмибез», — дип жылашалар, кызы чыгармыйлар, ишек-тәрәзәләрен бикләп, йокларга яталар болар.

Каракош көтеп тора-тора караңгы төшә. Ахыр чиктә түзми, йорт янына килеп тәрәзәне ватып керә дә картның кече кызын урлап, үз иленә очып китә.

Кош кызын алып кайта да үзенәң бакчасы эчендәге бер сарайга урнаштыра. Бу сарайда Каракоштан башка бернинди жан иясе булмый. Ялгыз кыз бик сагына, бик саргая. Шулай ике ел яшәгәч, кыз өйгә кайтырга рөхсәт сорый. Каракош әйтә: «Ике сәгать тә унбиш минут барырсың, дүрт сәгать анда торырсың, ике сәгать тә унбиш минут кайтырсың,— ди.— Бер минут кына кичексәң дә миннән яхшылык булмас»,—ди. Кыз шуңа риза булып, кош өйрәткән тылсым белән өенә кайтып китә. Кайтып житүгә кочаклашып елашалар. Кыз үзенәң дүрт сәгать кенә торакагын әйтеп куйган була. Шул арада апалары моңа белгертми генә сәгатьне өч сәгатькә артка чигереп куялар.

Жиде сәгать торып китә бу. Өенә кайтып керсә, Каракош моны көтеп зарыгып беткән була.

— Син,—ди, —мин әйткән вакытка кайтып життеңме?—ди Каракош.

— Життем,—ди кыз.

— Син вакытыңа килеп житмәдең, өч сәгатькә соңгарып кайттың,—ди. — Син моны үзең белмәдең, апаларың сәгатьне борып артка жибәрделәр, шуңа син соңгардың, шуның өчен мин сине кичерәм,—ди.

Шуннан соң Каракош талпына да бик матур егет кыяфәтенә керә. Егет әйтә:»Син мине кош дип уйладың,—ди. —Мин сине сынар өчен генә кош кыяфәтендә йөрдәм, —ди, —Өеңә киткәч тә вәгъдәңне бозмый килдән»,—ди.

Шуннан соң егет кызны үзенә хатынлыкка алып, бик шатланышып, әле дә булса бергә гомер итәләр, ди.

Karakuş

(Türkiye Türkçesi)

Türk mitolojisinde Karakuş (Karakoş), ruh olarak bilinen efsanevi bir kuştur. Çocuklarını ejderhadan veya başka bir beladan kurtarması için masalsı bir kahramana yardım eder. Karakuş onu kanatlarına koyup uzak ve sessiz bir yere götürür.

Bu çok eski zamanlarda olmuş, diyor bir yaşlı adam. Bu yaşlı adamın üç kızı varmış.

Günlerden bir gün yaşlı adam pazara gitmek için hazırlanıyormuş. Gitmeden önce iki kızını uyandırıp “Size ne getireyim?” diye sormuş ama küçüğünü uyandırmaya kıyamamış. Pazara gitmek için çıkmış.

O sırada küçük kız rüya görüyormuş. Rüyasında, kendisini yüksek çitlerle çevrili bir bahçede güzel bir çiçekle oynarken görmüş. Çiçekle uzun zaman oynadıktan sonra çiçeği kaybetmiş ve onu ara ara bulamamış. Çiçeği bulamadığı için kaygılanıp ağlayarak gözyaşları içinde uyanmış. “Ne oldu sana, niye ağlıyorsun?” diye ne kadar sorduysalar da kız cevap vermemiş. Bahçelerine çıkmış orada rüyasındaki o çiçeği arıyormuş ama böyle bir çiçek yokmuş.

Babaları pazardan dönüp aldığı hediyeleri vermiş. En küçük kızına ablalarından daha fazla hediye almış. Buna rağmen küçük kız hediyelerine burun kıvrırmış. Babası şaşırıp “Neden almıyorsun?” diye sorunca gözyaşlarını silen kız, rüyasında güzel bir çiçek gördüğünü söylemiş. “Eğer bu çiçeği bulup bana getirirsen, başka hiçbir şey istemem,” demiş. Babası, bu çiçeğin çok uzakta olduğunu bilmesine rağmen onu getireceğine söz vermiş. Babası “Geri dönüp çiçeği getiririm, ama bu çiçek bize fayda sağlamayacak,” demiş. Kız bunu umursamadan “Sadece bu çiçek olsun!” diyormuş.

Yaşlı adam yola çıkmak için hazırlanmış. O sırada dedesinin bıraktığı küçük bir sandık hatrına gelmiş. Dedesi ölmeden önce “Eğer bir zorluğa düşersen, o sandıkta bulunan eşyaları alırsın,” demiş. Yaşlı adam bu hatırladığı sandığı açınca önüne bir düdük, üç tane saç ve başı gümüş kaplı ve bükülmeye uyarlanmış bir kucak sopa olduğunu görmüş. Yaşlı adam, bunları ve yiyecekleri alıp veda ettikten sonra yola koyulmuş.

Uzun yol katettikten sonra sık bir ormana ulaşmış ve orada dolaşmış. Kurtlar onu yakalamış. Çaresizlik içinde cebindeki düdüğü hatırlayıp üç kez çalmış. Yer ve gök çarpıştığında yüksek bir kasırga duyulmuş ve ağaçlar çatlamaya başlamış. Fırtınadan zar zor kaçmış. Böylece binbir güçlükle ancak bir ay içinde ormanı geçip bir çimenliğe ulaşmış. Yaşlı adam çok susayıp acıkmış ve güçsüz kalmış. Su arayarak çok kalın bir kavağa çıkmış, Kavak ağacının altından akan suyu içmiş. Bu suyu yırtıcı hayvanlar da içermiş. Yaşlı adam suyu içip bitirdikten sonra yırtıcı hayvanlar ona saldırmış. Yaşlı adam tekrar düdüğü çalıp kasırga çıkartmış ve hayatta kalmayı başarmış.

Bir süre yol aldıktan sonra yaşlı adam kendini çölde bulmuş. Yiyeceği bitmiş. Takati hiç kalmamış. Tam o sırada cebindeki üç saç telini hatırlamış. Bunlardan birisini rüzgâra salmış. O saç teli rüzgârda savrulduktan sonra binbir çeşit yiyecek önüne gelmiş. Yaşlı adam rüya mı gerçek mi diye şaşkınlıkla bakmış. Yaşlı adam karnını doyurduktan sonra çölü geçip yüksek bir dağa tırmanmış. Uzaktan parlak bir saray görünüyormuş. Bu saçlardan birini uçurup karnını doyurup, biraz dinlenerek o saraya doğru gitmiş.

Dört ay geçmiş ve beşinci ayın ilk gününde sarayın yakınında güzel bir bahçenin önüne çıkmış. Vardığında hava çoktan kararmıştı. Son saç demetini rüzgâra uçutup karnını doyurup uyumuş.

Şafak söktüğünde yaşlı adam ürperip uyanmış ve çiçek aramaya geldiğini hatırlayıp çitten bahçeye atlamış. Bahçede çeşitli meyve ağaçları varmış ve hepsi de olgunlaşmış. Meyve ağaçlarının arasında yaşlı adamın aradığı çiçek de varmış. Ancak yaşlı adam üç kızına üç çiçeği koparıp çitten atladığında demir gagası ve pençeleri olan büyük bir Karakuş önüne çıkmış. Kuş ihtiyarın yanına gelerek onu giysilerinden gagasıyla yakalayıp “Kimin izniyle bahçeme girip çiçeklerimi söküyorsun, onları nereye götürüyorsun?” diye sormuş. Yaşlı adam önce söylemekten korkmuş ama sonra kuş bırakmadığı için üç kızının olduğunu ve en küçüğünün bu çiçeği rüyasında gördükten sonra çiçeğe âşık olduğunu anlatmış. Bundan sonra Karakuş “Bana en küçük kızını verirsen, çiçeği alırsın, kızını vermezsen çiçeği vermeyeceğim,” demiş. Yaşlı adam küçük kızını vermek istememiş. Eli boş da dönmek istemediği için ister istemez şartı kabul etmiş. Ayrıldıklarında kuş “Kızını şu saate kadar getir,” demiş ve mümkün olan en kısa sürede gelmesini istemiş.

Daha sonra adam dönmek için yola çıkmış. Dönüş yolunda büyük bir nehre ulaşmış fakat geçiş yolu yokmuş. Çaresizlik içinde evden aldığı sopayı hatırlamış. Bu çubukla suyun yüzeyine üç kez vurmuş ve suyun üzerinde büyük bir köprü kurulmuş. Adam köprüden geçmiş. Yavaş yavaş daha önce geçtiği ormana ulaşmış. Adam çok yorulup ne yapacağını düşünürken Karakuş “Niye çok uzun zamandır gelmedi?” diye onu aramaya çıkmış. Kuş yaşlı adama yetişip “Ben sen gelmek üzeresin diye düşünüyör ve gelmeni bekliyordum. Neden bu kadar geç kaldın?” diye sormuş. Bundan sonra yaşlı adamı kanatlarının üzerine alıp memleketine geri götürmüş ve “Kızı filan saatte getir,” demiş.

Yaşlı adam kaygılanarak eve gitmiş. Evdekileri çok özlemiş. Çiçeği en küçük kızına vererek şöyle demiş:

“Kızım, bu çiçeği senin başına bela olarak getirdim. Çiçeğin efendisi, demir gagalı Karakuş, seni kendi yanında istiyor. Seni almak için geldi, şurada seni bekliyor.”

Yaşlı adam bunu söyleyince herkes “vermeyeceğiz” diye ağlamış ve kızı bırakmamışlar ve kapı pencere ne varsa kilitleyip uyumuşlar.

Karakuş çok beklemiş ve hava kararmış. Sonunda dayanamayıp zorla eve girip küçük kızı kaçırmış.

Kuş kızı alıp götürüp bahçesinin içindeki saraylardan birine yerleştirmiş. Bu sarayda Karakuş’tan başka hiçbir yaratık yokmuş. Yalnız kalan kız ailesini çok özlemiş, beti benzi atmış ve günden güne solmuş. İlk yıl böyle geçtikten sonra kız eve dönmek için izin istemiş. Karakuş, “İki saat on beş dakika içinde varırsın, dört saat orada kalacaksın, iki saat on beş dakika içinde de geri döneceksin. Bir dakika bile gecikirsen benden iyilik bekleme,” demiş. Kız bunu kabul edip kuşun öğrettiği sihirle eve gitmiş. Evine dönünce ailesiyle birbirlerine sanlıp ağlaşmışlar. Kız sadece dört saat kalabileceğini söylemiş. Bu sırada kız kardeşleri ona haber vermeden saati üç saat geri almışlar.

Yedi saat geçince kız kalkıp gitmiş. Evine gittiğinde Karakuş onu hasret içinde beklemiş ve yorgun bir vaziyetteymiş. “Sen dediğim saatte döndün mü?” diye sormuş kıza. Kız da “Geldim,” demiş. “Gelmedin, üç saat geç kaldın. Sen fark etmedin ablaların saati geri aldı bu yüzden geciktin. Seni bağıslıyorum,” demiş kıza.

Әнием

(Шагыйрь Роберт Миңнуллин)

(Tatar Türkçesi)

Син, әнием, минем өчен
Бу дөньяда бер генә.
Елмайганда йөзләреңнән
Бар өйгә нур бөркелә.

Тыңлап бишек моңнарыңны,
Елавым басылган бит.
Телем дә минем иң әүвәл
“Әннә” дип ачылган бит.

Annem

(Şair Robert Minnullin)

(Türkiye Türkçesi)

Sen, annem, benim için
Bu dünyada teksin.
Güldüğünde evimizde
Işık veren sensin.

Beşik ninnilerini dinleyip,
Ağlamam dinmişti.
Dilim de benim en evvel
“Anne” diye açılmıştı.

Bundan sonra Karakuş kanatlarını çırpıp çok yakışıklı bir yiğide dönüşmüş. Yiğit “Benim bir kuş olduğumu düşündün. Ben sadece seni sınamak için bir kuş şekline büründüm. Eve gittiğinde de sözünü bozmadın,” demiş.

O günden sonra bu yiğidin kızla evlenip birlikte mutlu bir ömür sürdükleri rivayet edilir.

Мәкальләр / Atasözleri

(Tatar Türkçesi)

Акыллының теле күңелендә,
Тиленең акылы телендә

Аерылганны аю ашар, бүленгәнне бүре ашар.

Калган эшкә кар ява.

Акыл яшьтә түгел, башта.

Ачма серең дустиңа, дустиңның
да дусти бар, ул да сөйләр дустиңа

Тел күңелнең көзгесе.

(Türkiye Türkçesi)

Akıllının dili gönlünün ötesindedir,
Ahmağın gönlüyse dilinin ötesindedir.

Ayrılmışları ayı yer, bölünmüşleri kurt yer.

Kalmış işe kar yağar.

Akıl yaşta değil baştadır.

Açma sırrını dostuna, dostunun
dostu vardır o da söyler dostuna.

Dil gönlün aynasıdır.

Сертотмас үрдәк (Язучы Абдулла Алиш)

(Tatar Türkçesi)

Борын заманда башы бүрекле, аягы төкле бер үрдәк булган. Ул үзе, сайрый белмәсә дә, күргән бер кошына, хайванына, ерткычына озак-озак итеп яңа хәбәрләр сөйләргә ярата икән. Тегеләр аның сүзләрен тыңлай-тыңлай арып бетәләр, я бөтенләй тыңламый ташлап китәләр икән. «Ишеттеңме бер яңа хәбәр? Сиңа гына сер итеп сөйлим», -дип башлап китә торган булган ул сүзен.

Бердәнбер көнне йорт хужасы үзенең этен иярткән, корыч балтасын биленә кыстырган да урманга киткән. Йортындагы һәрбер кош-кортына: «Өйдә юклыгымны берәүгә дә белдермәс булыгыз!»- дигән. «Нигә белдермәскә кушты икән?»- дип, үрдәк йөдәп чыккан, ләкин ни өчен икәнән һич төшенә алмаган.

Кош-кортлар хужаларыннан башка бер кич кунганнар, берни булмаган. «Икенче көнне дә кайтмас бу», -дип, алар хужаны чакырып кайтырга берәрсен жиһазларга булганнар. «Син очасың да, син йөзәсең дә, син йөгерәсең дә, син бар!»- дигәннәр алар үрдәккә. «Ләкин берүк нишләп йөрүеңне берәүгә дә белгертәсе булма!»-дигәннәр. Үрдәк күнгән: «Ярар, сезнең хакыгыз өчен генә барсам барырым инде», -дигән.

Иртә торгач та үрдәк, уйлап-нитеп тормаган, тамагын туйдырган да юлга чыккан. Башта ул канатларын кагып очкан, оча-оча бер елгага барып төшкән. Ишәкләре- тәпиләре- үзендә булганга аптырамаган, йөзеп тә киткән. Елга буйлап озак йөзгәч, корыга чыгып, тәпи-тәпи дә йөгергән... Бара-бара куе бер урманга барып җиткән. Төрле тәмле җиләкләр, симез бөҗәкләр ашый-ашый, урманга кереп тә киткән.

Үрдәк күбәләк куып йөргәндә, аның каршысына бер керпә килеп чыккан һәм аңа сүз дә кушкан:

- Кая барасың болай? -дигән.

Үрдәккә инде шул гына кирәк тә. Юл буе берәү дә очрамаганга, берәү белән дә жәелеп сөйләшергә туры килмәгәнгә, аның бик эче пошкан булган, иптәшләренең әйткәннәрен дә оныткан, сүз артынан сүзгә тезәргә тотынган:

- Урманда утын кисүче хужабызны эзли. Житмәсә, этебез дә аңа ияреп киткән иде. Хәзер йорт-жирне саклаучы берәү дә юк. Аларны чакырып кайтырга иптәшләрем мине жиберделәр,- дигән.

- Синең өең еракмы соң?-дигән кәрпә.-Анда симез тычканнар, усал еланнар юкмы? - дип сораган. Аның үз хәле хәл, бик нык ашыйсы килә икән.

- Менә шушы сукмак безнең өйгә туп-туры алып бара, бер кешегә дә әйтмә, кара! - дигән үрдәк. Өйләрендә еланнарның бөтенләй юклығын, тычканнарга көн бирмәүче мәченең шуклығын да сөйләп биргән.

- Мин инде андый усалларның берсе дә түгел, синең серләреңне белсәм дә, каян килүеңне күрсәм дә, сиңа зарарлы эш эшләмәм. Шулай да син саграк бул. Очраган берәүгә серләреңне сөйләмә. Серәң эчендә торса, йортың тыныч булыр, жимерелмәслек нык булыр, -дигән. Кәрпәнең бу акыллы киңәшенә үрдәк һич колак салмаган, ашыга-ашыга урман эченәрәк атлаган.

Бара-бара үрдәккә озын колаклы бер куян очраган, һәм ул да аңардан сораган:

- Өй, бүреккә үрдәк, көзгә төсле матур, кыр төсле зур күл булганда, ни эшләп урманда буталып йөрисең?

- Хужабыз белән этебез урманга утын кисәргә киткәннәр иде, өебез ялгыз калды,- дигән үрдәк, кәрпегә сөйләгәнне моңа да сөйләп биргән.- Куян эченнән генә: «Алай булгач, хужаның алмагачларын кимерергә барырга бик җайлы вакыт икән»,- дигән. Үрдәктән өйләренең кайдалыгын сорашкан, теге юләр моңа да серен ачкан.

- Хужаңны күргәнем юк,- дигән дә куян куаклык эченә кереп югалган.

Үрдәк тагын алга киткән. Бара-бара бер аланлыкка барып җиткән. Анда бер зур соры аю мышный-мышный йоклап ята икән. Үрдәк аны да уяткан. Кәрпә белән куянгә сөйләгән сүзгә аңа да сөйләп биргән. Сүз ахырында аюдан сораган:

- Эт иярткән, кулына балта тоткан кешенә күрмәдеңме? Аю:

- Күрмәдем,- дип җавап биргән. Үрдәкнең кайгысын уртаклашкандай булып кыланган.- Урман эченәрәк кәрсәң, һичшиксез табарсың,- дип, юл өйрәтеп жибергән. Ә үзе эченнән генә: «Хужаның умартасын ватып, бал ашап кайтырга бик җайлы вакыт икән»,-дип, ашыга-ашыга китеп тә барган. Үрдәк һаман хужаны эзләвен давам иттергән. Аның саен урманның эченәрәк керә барган. Бара торгач, аның каршына бүре килеп чыккан һәм аңа сүз кушкан:

- Әй, бүреккә баш, шушындай куе урманда япа-ялгызың гына курыкмыйча батырланып һичке йөрисең? - дигән. Теге дә үзенең ник йөрүен сөйләп биргән. Хужаның өйдә юклығын, этнең дә аның белән бергә ияреп китүен бүрегә дә әйткән. Усал бүре тешләрен шыгырдаткан, үз-үзенә: «Боларның сарыкларын барып ашап кайтырга бик җайлы чак икән», -дигән, ә үрдәккә: «Андай кешенә күргәнем

юк!»-дигән дә үзе куаклар арасына кереп югалган.

Үрдәк һаман туктамаган. Хужасын эзләүне һаман давам иткән. Күргән бер коштан, төрлө ерткычтан, хәтта нәни бөжәкләрдән дә бу турыда сорашып бара икән.

Бара-бара аның каршысына көлтәдәй койрыклы бер төлкө килеп чыккан. Теге дә ахмак бит, моңа да сүз кушкан:

- Багалмакай, матур апакай, минем хужамны күрмәдеңме? -дигән.-Янында эте, кулында балтасы бар иде,- дип өстәгән. Хужасыз һәм этсез өйдәге хайваннарның тынычсызлануларын, алардан башка курауларын да сөйләп биргән.

- Чибәрләрнең чибәре, гәүһәрләрнең гәүһәре, күрдем мин аны! -дигән төлкө.- Янында кәкрә койрыклы эте дә, билендә корыч балтасы да бар иде, -дип өстәгән. Үрдәкне үзе белән ияртеп киткән. Алар бик озак барганнар һәм куак белән капланган елга буена килеп туктаганнар. Шунда төлкөнөң оясы буенда балалары уйнап йөриләр икән.

Алар:

- Әни, безгә азык алып кайттыңмы? -дип, аның тирә-юнен сырып алганнар, ә ул, авызын ерган килеш, үрдәккә күрсәткән...

- Менә, бәбкәләрем, сезгә тәмле үрдәк ите, -дигән һәм шул минут, үрдәкне буып, балаларына бүлөп тә биргән. «Үрдәк ите бигрәк тәмле була икән!» -дип, алар, авызларын ялый-ялый, аны ашап та ташлаганнар, ләкин туймаганнар, аналарыннан тагын да сораганнар.

- Хәзер, бәбкәләрем, авылга барам, берьюлы берничә үрдәк алып кайтам, -дигән төлкө. Балаларын калдырып, авылга киткән.

Бер Сертотмас үрдәк аркасында бу хужалык тәмам туздырылган булып иде, ләкин хужа уяу кеше булган, дошманнарына каршы һәр жирдә киртә куйган. Куян рәшәткә арасыннан үтә алмаган, кире борылган. Аю бәрәңге базына төшкән. Бүрегә дә сарыклар эләкмәгән, хужалык абзарына ул бөтенләй керә алмаган. Төлкө хәйләкәр булса да, сыза алмый калган, үрдәк ите ашыйм дигәндә генә, капкынга эләккән, ә хужа кайткач инде, аның кирәген биргән... «Тагын берничәнә тоткач, толып тектерермен», -дигән һәм тиресен киптерергә амбарга элгән.

Хайваннар эшнең нидәлеген хужага сөйләп биргәннәр, Сер-тотмасны шундый зур эшкә кушуларына алар да бик нык үкенгәннәр.

Sır Tutamayan Ördek (Yazar Abdullah Aliş)

(Türkiye Türkçesi)

Evvel zaman içinde başında bir tutam tüy, ayakları paçalı bir ördek yaşarmış. Kendisi ötmeyi bilmeseydi de gördüğü bir kuşa, hayvana, yırtıcı hayvana uzun uzun haberleri söylemeyi seviyormuş. Onlar da onun sözlerini dinleye dinleye yoruluyor ya da bütünüyle dinlemeden terk edip gidiyorlarmış.

“Duydun mu yeni bir haber? Sadece sana sır olarak söylüyorum,” diye başlamış konuşmaya.

Bir gün ev sahibi köpeğini alıp, çelik baltasını kemerine takıp ormana gitmiş. Evdeki her bir vahşi hayvana ve kuşa “Evde olmadığımı kimseye söylemeyin!” demiş.

“Niye söylemeyin dedi acaba?” diye endişelenmiş ördek, ama niçin diye hiç düşünememiş.

Hayvanlar evde gece yalnız kalmışlar, hiçbir şey olmamış. “İkinci gün de dönmez o,” diye onlar ev sahibini çağırması için birisini göndermeye karar vermişler.

“Sen hem uçuyorsun hem yüzüyor hem de koşabiliyorsun. En iyisi sen git!” demişler ördeğe.

“Ama niye gittiğini kimseye belli etme!” demişler.

Ördek “Tamam, sizin haklarınızı savunmak için giderim sadece,” demiş.

Ördek sabah kalkar kalkmaz hiç düşünmeden yiyip içip yola çıkmış. Önce kanatlarını çırparak uçmuş, uçtuğunda bir nehre düşmüş. Ayaklarını tıpkı kürek gibi kullanarak çok da fazla düşünmeden yüzmeye başlamış. Nehirde uzun süre yüzdükten sonra kıyıya çıkıp yürümüş. Yürümüş de yürümüş ve büyük yoğun bir ormana varmış. Türlü lezzetli yemişler, semiz böcekler yiye yiye ormanın içerisine doğru ilerlemiş.

Ördek kelebeği yakalamaya çalıştığında, onun karşısına bir kirpi çıkmış ve ona “Nereye gidiyorsun böyle?” diye sormuş. Ördek zaten bu soruyu bekliyormuş. Yol boyunca kimseyle karşılaşmayıp rahat rahat konuşmadığı için canı sıkınmış. Arkadaşlarının söylediklerini unutup ağzına ne gelirse söylemeye başlamış:

- Ormanda oduncu ev sahibimizi arıyorum. Hatta köpeğimiz de onunla gitmişti. Şimdi evi koruyan kimse yok. Onları geri çağırıp getirmek için arkadaşlarım beni gönderdiler, demiş.

-Senin evin uzak mı? Orada semiz sıçanlar, kötü yılanlar yok mu? diye sormuş kirpi. Kirpi kendi karnını doyurmayı düşünüyormuş.

- Şu yol dümdüz bizim eve gidiyor kimseye söyleme bak! demiş ördek. Evde yılanların olmadığını ve sıçanlara gün göstermeyen kedilerin olduğunu da anlatmış.

-Ben kötü birisi değilim, senin sırlarını bilsem ve nerden geldiğini görsem de sana zarar vermem. Yine de sen dikkatli ol. Karşılaştığın kimseye sırlarını söyleme. Sırrını saklarsan evin güvende olur, kimse zarar veremez, demiş. Kirpinin bu akıllı nasihatine ördek hiç kulak asmamış, çabucak ormanın daha da derin yerlerine gitmiş.

Ördeğin karşısına bir tavşan çıkmış ve o da sormuş:

-Başı tüylü ördek, ayna gibi berrak, ova kadar büyük göl varken senin ormanda ne işin var?

-Ev sahibimiz köpeğimiz ile ormana odun kesmek için gitmişlerdi, evimiz yalnız kaldı, demiş. Ördek kirpiye söylediklerinin aynısını buna da söylemiş.

Tavşan içinden “O zaman, ev sahibinin elma ağaçlarını kemirmek için çok iyi bir fırsat,” diye düşünmüş. Ördeğe evlerinin nerede olduğunu sormuş. Ördek ona da sırrını açmış.

-Ev sahibinizi görmedim, demiş tavşan ve çalılık içine girip kaçmış.

Ördek yoluna devam etmiş. Bir alana varmış. Orada büyük bir ayı derin derin nefes alarak uyuyormuş. Ördek onu da uyandırmış. Kirpi ile tavşana söylediklerini ona da söylemiş. Sonunda ayıya sormuş:

-Köpeği yanında, elinde balta tutan insanı gördün mü?

Ayı “Görmedim,” diye cevap vermiş. Ördeğin derdine üzölmüş gibi yapmış. Orman içine girersen kesin bulursun, diye yolu göstermiş. Ama kendisi içinden, “Ev sahibinin kovanın kırıp, balını yemenin tam zamanı,” diye düşünüp koşa koşa gitmiş.

Ördek ev sahibini aramaya hâlâ devam ediyormuş. Ormanın daha derin yerlerine doğru gitmiş. Yolda karşısına kurt çıkmış ve ona “Hey, tüylü baş, böyle sık ormanda yapayalnız korkmadan nasıl yürüyorsun?” diye sormuş. O da niye yürüdüğünü söylemiş. Ev sahibinin evde olmadığını, köpeğin onunla gittiğini de kurda anlatmış. Kötü kurt dişlerini gıcırdatmış, kendi kendine “Bunların koyunlarını yemek için en uygun zaman,” diye düşünmüş ve ördeğe “Öyle birisini hiç görmedim!” diyerek çalıların arasında kaybolmuş.

Ördek yürümeye devam etmiş. Ev sahibini aramayı sürdürmüş. Gördüğü kuşlara, çeşitli yırtıcı hayvanlara hatta küçük böceklerle de sormuş. Yolda kuyruğu demet şeklinde bir tilki karşısına çıkmış. Ahmak ördeğimiz “Güzel abla, ev sahibimizi görmedin mi? Yanında köpeği, elinde baltası vardı,” diye ona da sormuş. Ayrıca, evdeki hayvanların yalnız olmaktan korkup endişelendiğini de söylemiş.

-Güzeller güzeli, gördüm ben onu! demiş tilki. Yanında kuyruklu köpeği de sırtında çelik baltası da vardı, demiş.

Ördeği yanına almış birlikte yürümeye başlamışlar. Uzun yol katetmişler ve çalılarla kaplanmış nehir kenarında durmuşlar. Orada tilkinin yuvasının yanında çocukları oyun oynuyormuş.

Onlar “Anne bize yiyecek getirdin mi?” diye onun etrafını sarmışlar. O da gülerek, ördeği göstermiş:

- İşte, çocuklarım, size güzel ördek eti getirdim, demiş ve ördeği boğup çocukları arasında bölüp paylaşmış. “Ördek eti çok lezzetli oluyormuş!” diye bitirmişler ama doymamışlar, annelerinden yine istemişler.

-Şimdi çocuklarım köye gidip birkaç ördek daha getireceğim, demiş tilki. Çocuklarını bırakıp köye gitmiş.

Sır tutamayan bir ördek yüzünden bu çiftlik tamamen yok olabilirdi ama ev sahibi uyanık birisiydi. Düşmanlarına karşı her yerde tuzak kurmuştu. Tavşan parmaklıktan geçememiş geri dönmüş. Ayı mahzene düşmüş. Koyunlara da kurt ulaşamamış, onların yanına hiç girememiş.

Tilki ne kadar kurnaz olsa da ördek eti yiyeceğim diye tuzağa düşmüş. Ev sahibi eve dönünce gerekeni yapmış. “Birkaç tane daha yakalayıp tulum diktireceğim,” demiş ve derisini yüzüp kurusun diye asmış.

Hayvanlar olup biteni ev sahibine anlatmışlar. Sır tutamayan ördeği böyle bir işe gönderdikleri için onlar da çok pişman olmuşlar.

BATI TRAKYA

Kitabın Batı Trakya Türkleri'ne ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Kioumpra Kalentzi SALI

- 🏠 Gazi Üniversitesi - Fizyoterapi ve Rehabilitasyon (Lisans)
- ✉ kubra.kalencisalih12@icloud.com

Genel Bilgi

Batı Trakya, Yunanistan'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Burada Türkçe yoğun bir şekilde konuşulur. Yaklaşık olarak 150 bin Müslüman Türk yaşamaktadır. Gelenek ve göreneklerimiz, yemeklerimiz, düğün âdetlerimiz Türkiye ile aynıdır. Halkın ana geçim kaynağı çiftçiliktir. Bölgelere göre tütün, pamuk, ayçiçeği, bamyaya gül yetişmektedir. Osmanlı yadigarı olan illerimizde tarihî birçok yapı, cami, saat kulesi ve Arnavut kaldırımları mevcuttur.

Genelde nüfusun çoğu köylerde yaşar ve birbirleriyle çok iyi ilişkiler içerisinde. Komşuluk konusunda hiçbir sıkıntı çıkmamaktadır. Genel olarak Batı Trakya'da hayat çok sakin. Şehir merkezleri de kalabalık değildir. Halkın en sevdiği içecek kahvedir. Özellikle soğuk kahve ve sıcak kahve sık sık tüketilmektedir. Maalesef son yıllarda özellikle başka ülkelere Batı Trakya'dan genç nüfus çalışmak için göç etmektedir.

Batı Trakya'da Meşhur Bir Türkü

Pos-Pos köprüsünü seller mi aldı
Fetiye'nin yavrusunu eller mi aldı
Gelme annem gelme kum içindeyim
Sen beni bilemezsin kan içindeyim

Ben nettim nettim teyzeme gittim
Teyzemden gelir iken de can telef ettim
Gelme annem gelme kum içindeyim
Sen beni bilemezsin kan içindeyim

Uyu Halil uyu ağacın altında
Fetiye'yi de vurdun dutun altında
Gelme annem gelme kum içindeyim
Sen beni bilemezsin kan içindeyim.

Batı Trakya'ya özgü olan bu türkü, 1950'li yıllardan günümüze kadar gelmiştir. Hikâyesi de şöyledir: Batı Trakya'nın Gümülcine şehrinin yanında bulunan Sendell köyünde yaşayan güzeller güzeli Fetiye Hanım için o zamanlar köy içinde bir hayli dedikodu yayılır. Onu çok seven ve kıskanan kocasının kulağına bu dedikodular gider. Ardından Fetiye Hanım'a annesine gitmesini yasaklar. Yakın bir köyde doğup büyüyen Fetiye Hanım annesinin hasretine dayanamayıp bir gün yürüyerek köyüne gider. Bu sırada odun kesmekte olan kocası Halil'in kulağına gider ve karısının evde olmadığını fark eden Halil iki köyün arasında olan dut ağacının arkasına saklanır. Eşi Fetiye Hanım evine gelirken dut ağacının yanında elindeki baltayla onu öldürür. Ardından dağa kaçtığı, oradan da Bulgaristan'a gittiği söylenir. Birkaç yılın ardından tekrar köyüne gelince köyünde de barınmaz ve Edirne'ye gider. Sonrasında da bir daha Halil'den haber alınamaz. Bu hikâyede Batı Trakya halkının namus konusunda ne kadar çok tutucu olduğu görülür.

Hikâye

Karaca Ahmet ve Karaca Ayşe Efsanesi

Karaca Ahmet ve Karaca Ayşe iki kardeştir. Emirler köyüne vardıklarında misafir edilmek istemişler, onları kimse kabul etmemiş. Abdest alıp namaz kılmak için su istediklerinde köyümüz susuz diyerek su da vermemişler. Köyün dışına çıkmadan "Kaç hanesiniz?" diye sormuşlar. "39 haneyiz," demeleri üzerine "40 hane olmayasınız inşallah," demişler. İlginçtir! Hâlâ köyün nüfusunun 40 haneye ulaşmadığı söylenir. Daha sonra köyden ayrılmışlar ve inançla ellerindeki değneği vurduklarında su fışkırmış ve abdest almışlar. Ve namazlarını kıldıktan sonra yola koyulmuşlar. Bunun üzerine köy halkı çok pişman olmuş fakat köyde kalmaları için onları ikna edememişler. Ertesi gün Şahin kasabasına varmışlar. Kendilerine misafirperverlik gösterilmiş. Birçok aile onları evlerine misafir etmek istemiş, merkezde bir aileye misafir olmuşlar. Akşam yemek ikram edilmiş, sohbetler yapılmış. Yatsı namazından sonra ev sahibi ayrılırken onlara tasın içerisinde kalan pilav, su ve ekmeği bırakmış. Belki gece vakti acıkır yerler diye. "Bu köyün bereketi hiç kalkmasın," diye dua etmişler. Sabah namazı sonrası ev sahibi onlara kahvaltı ikram etmek istemiş ama onların orada olmadıklarını anlamış, pilavın bulunduğu tase baktıklarında (önceden yarısı yenildiği halde) sanki pilava hiç dokunulmamış, akşamdan hiç yenilmemiş vaziyette olduğunu hayretle görmüşler. Ertesi gün birçok kişi onları rüyalarında gördüklerini, iki yer ve iki işaret gördüklerini söylemişler. O yere gittiklerinde Karaca Ahmet Camii'nde bir küçük kılıç, Karaca Ayşe'nin yerinde terlik çember ve ibrikle karşılaşmışlar. Balkan Savaşlarında Bulgarlardan saklanmış olan kılıcın bilinmeyen bir ailede saklandığı söylenmektedir.

Şahin halkı bu işaretlerin bulunduğu yerde türbeler yapmışlardır.

Batı Trakya'da Bayramlar

Batı Trakya halkı bayramın gelişini heyecanla bekler. Bayram gelmeden önce herkes evlerini, sokaklarını iyice temizler, bayramdan önce arife günü tepsi tepsi baklavalar yapılır. Arife oruçları tutulur, küçük çocuklar arife gecesi halk diliyle "arife böceği" olur. Banyo yapıp bayramlıklarını yataklarının baş ucuna koyar. Kız çocukları ellerine kına yakar. Bayram sabahı ezanla birlikte erkekler bayram namazına gider ve ailede bayram başlamış olur. Büyüklerin elleri öpülür ve bayram kahvaltısı yapılır. Bir Osmanlı geleneği olan bayram ve ramazanda davul çalınması, Batı Trakya'da da hâlâ devam eder. Köyün gençleri davul çalarak her eve gider ve mâniler söyler, evin büyükleri de harçlık verir. Ardından bayramlaşmak amacıyla yaşça küçük olanlar büyüklerinin evlerine gider. Batı Trakya'da özellikle kurban bayramlarında deve eğlenceleri olur. Özellikle bazı köy ve kasabalarda köyün gençleri değişik kostümler giyerek bir deve maketini gezdirirler ve en önemlisi de gelin damat kıyafetleriyle köylüye bir şenlik yaratırlar.

KIRGIZİSTAN

Kitabın Kırgızistan'a ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Gulbara OROZMAMAT KYZY

📧 Ankara Üniversitesi - Dinler Tarihi (Yüksek Lisans)
✉ gulbaraorozmamat@gmail.com

Raikan OMORBEKOVA

📧 Ankara Üniversitesi – Gazetecilik (Yüksek lisans)
✉ raikan.omorbekova@gmail.com

Genel Bilgi

Kırgızistan, Orta Asya'da bulunan bir ülkedir. Toplam yüz ölçümü 199.951 km'dir. 2023 yılında yaklaşık 7 milyon kişi nüfusu ile dünya sıralamasında nüfus büyüklüğüne göre 110. sırada yer almaktadır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'tir. Kırgızistan muhteşem dağ manzaraları ile meşhur olan Tian Shan (Tanrı) Dağları'nın bir parçasını içermektedir. Tarihsel olarak göçebe yaşam tarzı ile bilinen Kırgızistan, cirit başta olmak üzere binicilik sporları ve geleneksel Kırgız halk müziği gibi kültürel zenginliklere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Kırgızistan, demokratik bir yönetimi benimsemiş ve Orta Asya'da önemli bir rol üstlenmiştir. Ziyaretçilerine güzel doğa manzaralarının yanı sıra dağcılık, yürüyüş ve geleneksel el sanatları gibi çeşitli faaliyet imkânları sunmaktadır.

Kırgızistan'ın ekonomisi tarım, madencilik ve hizmet sektörleri etrafında şekillenmiştir; başta altın ve kömür olmak üzere doğal kaynaklardan gelir elde etmesi nedeniyle gelişen bir ekonomiye sahiptir. Kırgız mutfağı lezzetli yemekleriyle ünlüdür; Mantı ve lagman gibi geleneksel yemekler özellikle popülerdir. Ayrıca, Kırgız kültürü zengin el sanatları geleneği ve el işçiliğiyle de dikkat çekmektedir. Ülkenin doğal güzellikleri dağcılık, yürüyüş ve kış sporları gibi açık hava etkinlikleri için mükemmel bir ortam sunmaktadır. Tarih ve doğa tutkunları için keşfedilmeyi bekleyen pek çok ilginç noktayı bünyesinde barındırmaktadır.

Күч бирдикте

(Kırgızca)

Кыргыз эл жомогу

Илгери-Илгери бир абышка болгон экен. Анын беш уулу бар экен. Уулдары менен күндө отун чогултканы барат экен. Бирок балдары араларында күндө уруш урушмай, күндө талаш-тартыш менен убара экен. Муну көргөн абышка бир күн отун чогултуп келе жатып, мындай дейт:

- Кана балдар менин жаныма келгиле. Балдары жанына келгенде карыган абышка ар биринин колуна бирден чырпык берип, мындай дептир:

- Азыр колуңардагы чырпыкты сындыргыла. Балдары болсо ал чырпыктарды заматта сындырып бүтөт. Абышка мындан кийин:

- Эми болсо бул бир боо отунду сындыргыла. Балдардын арасынан эң күчтүүсүнөн баштап баары сындырганга аракет кылса да эч ким сындыра албай коёт. Мындан соң атасы аларга:

- Көрдүңөрбү балдарым? Жалгыз чырпыкты сындырып коюу оңой бирок бир боо чырпыкты эч ким сындыра албайт. Силер ушул бир боо чырпык сыяктуу ар дайым биргеликте болсоңор гана кучтүү болосуңар. Квч деген нерсе бирдикте болсо чыныгы күч болот. Мындан кийин бир туугандар мурдагыдай урушпай биргеликте, ынтымакта жашап катышышты.

Güç Birlikte

(Türkiye Türkçesi)

Kırgız halk masalı

Bir varmış bir yokmuş yaşlı bir adam varmış. Onun beş oğlu varmış. Beş oğlu ile her gün odun toplamaya giderlermiş. Ama çocukları hep kavga eder kendi aralarında hiç anlaşamazlarmış. Her gün kavga gürültü olurmuş. Bir gün yine odun getirirken kendi aralarında büyük bir kavga çıkmış. Bunun üzerine yaşlı babaları “Hadi çocuklar benim yanıma gelin,” demiş. Onlar da babasının yanına gelmiş. Yaşlı adam her birinin eline bir tane çubuk vermiş ve şöyle demiş:

- Şimdi elinizdeki çubukları kırın.

Bunun üzerine herkes elindeki çubuğu hemen göz açıp kapayıncaya kadar kırmış. Çocukları için bu çok basit gelmiş. Yaşlı adam bundan sonra şöyle demiş:

- Şimdi ise bu bir tutam çubuğu kırın.

Herkes birbirine bakmış ve sonunda aralarına büyük olanı gelmiş. Bir tutam çubuğu ne kadar gayret etse de kıramamış. Ardından başka kardeşleri gelmiş ne yaptysalar da kıramamışlar. O zaman yaşlı baba şöyle söylemiş:

- Ee gördünüz mü? Bir tane yalnız çubuğu kırmak çok kolay. Ama hepiniz bu tutam gibi bir olursanız size hiç kimse bir şey yapamaz. Siz bu tutam gibi bir olursanız çok güçlü olursunuz. Güç dediğin bir olursa birlikte olursa gerçek güç olur.

Bundan sonra kardeşler kendi aralarında hiç kavga etmemiş ve mutlu yaşamışlar.

Hikâye

Карагул Ботом

(Kırgızca)

Илгери Ашым аттуу мерген эчки-текеден он оңко тургузган экен. Чыгармада кайберендин ээси ага нечен жолу эскертсе да ынабай койгону айтылат. Күндөрдүн биринде жолу болбой, күүгүмдө үйүнө кайтып келе жатса, балтыркандын түбү кыймылдайт. Энесине таарынган кичинекей уулу Карагул атасынын артынан ээрчип барып, чарчап уктап калган болот. “Элик экен” деп атып жиберсе, атасынын жолун тосуп чыгып, уктап калган чаарчык тончон өз баласы болуп чыгат.

Ошентип, “Карагул ботом” кайберендин каргышына калып, жалгыз баласынан ажыраган Ашым мергендин муң-зары, оор күйүтү катарында эл арасына тараган.

Karagul Botom (Kuzum)

(Türkiye Türkçesi)

Eski bir zamanda Kırgızistan'ın dağlarında Ashyr adında bir avcı yaşamış. Bu avcının dört oğlu varmış: Bayırkul, Mırzakul, Egekul, Karagul. Ashyr ailesini avcılıkla ve hayvancılıkla geçindirmiş. Dağlarda tepelerde gezerek karşılaştığı tüm geyikleri büyük küçük semiz-zayıf demeden öldürmüştü. En sonunda Kayberen'i vurmak istemiş. Kırgızlarda Kayberen kutsal olarak kabul edilirdi. O yüzden Kayberen'in vurulması yasaktır çünkü o geyiklerin koruyucu ruhudur. Eğer Kayberen vurulursa onu vuran kişiye felaket getireceğine inanılır. Onun için avcının kaderi kötüye gitmiş ve üç oğlu Bayırkul, Mırzakul, Egekul savaşta ölmüş. Tek küçük oğlu Karagul kalmış ve yaşlı çiftin tek sevinci o olmuş. Yaşlı avcı karnını doyurmak için avlanmaya devam etmiş ve küçük Karagul'a karaca derisinden yapılmış giysiler giydirmiş. Bir keresinde evde et bitince yaşlı Ashyr dağa ava gider ve Karagul da annesinin karşı koymasına rağmen babasının peşine takılır. Üzerinde bir ceylan postu vardır. Dağda epeyce aramasına rağmen babasını bulamaz, yorulur. Babasına yetişemeyince yolunu kaybetmiş çocuk, uzun süre ağlayarak bir ağacın dibinde uyuya kalır. O gün bir şey bulamayıp eve dönmekte olan babası ağacın dibinde yatan çocuğu görür. Geyik yavrusu sanıp çok mutlu olur. Gizlice nişan alıp vurur. Yanına gittiğinde oğlu olduğunu anlar. Montunu çocuğa sararak kucağına alır ve hüznle ağıt yakar. Evine yaklaşıncı da kocakarı uzaktan çocuğun öldüğünü duysun diye ağıt yakmaya başlar.

Карагул кулунум, ботом,
 Убайым тартып курудум ботом.
 Ушул беле көрөрүм, ботом
 Кыска беле өмүрүң, ботом.
 Эрмегим сенден айрылып
 Эмне болот көрөрүм, ботом.
 Эркелик менен эригип, ботом,
 Кой десе болбой жөнөдүң, ботом,
 Койбой жүрүп мергенди, ботом,
 Кокуйдан чыкты өнөрүм, ботом.
 Адырда аркар жатканда, ботом,
 Аңдып барып атканда, ботом,
 Алыска кетчү куу мылтык, ботом
 Менин ардагыма түз тийип, ботом,
 Амалсыздан ич күйүп, ботом,
 Жериңде жатып атканда, ботом,
 Жетпей калчу куу мылтык, ботом,
 Көзүмдү туман боз чалып,
 Коргошун куйма ок салып,
 Томпоюп жаткан кысылып,
 Тонуңдан бутуң үзүлүп,
 Торуп байкап билбестен,
 Тартып ийдим мен карып, ботом.
 Эртенден бери кыдырып,
 Эчтеме таппай кайрылдым, ботом,
 Элик деп атсам бала экен,
 Эрмегим сенден айрылдым, ботом.
 Өзүмдүн кылган ишиме,
 Өксүдүм өзүм кайгырдым, ботом.
 Чыйырчык бөздөн кийипсиң, ботом,
 Чырпыктын башын ийипсиң, ботом,
 Чын келер атам жолу деп,
 Чындап бир мени кейиттиң, ботом.
 Чырпыгым сенден ажырап,
 Чыркырап ыйлап күйүктүм ботом.
 Бешөөнөн калган бир жалгыз,
 Каргышына калгамбы,
 Кайберен теке кийиктин, ботом.

Karagul yavrum kuzum,
 Eziyet çekip kahroldum, kuzum.
 Bu muydu göreceğim, kuzum
 Kısa mıydı ömrün, kuzum
 Karaca gibi olmuşsun, kuzum
 Karaca kürkü giymişsin, kuzum
 Geyik vurup gelmişsin, kuzum
 Kürkü tersine giymişsin, kuzum
 Geyik vadilerde yattığında kuzum,
 Gizlenerek gidip vurduğumda kuzum,
 Uzaklara giden kurşunum kuzum
 Benim yavruma isabet etti kuzum,
 Çaresizlikten içim yanar kuzum,
 Ağacı görünce
 Çocuk olduğunu düşünmeyip,
 Yavrulu karaca diye düşünüp,
 Tüfeğimi doğrultup ateş ettim kuzum.
 Teke diye ben vurdum kuzum.
 Sen teke değilmişsin kuzum,
 Yolunu şaşırان baban kuzum.
 Aniden hüznе uğrattın kuzum
 Hemen gelen uğursuz ecel mi?
 Afacanım seni vurdum kuzum.
 Ah Karagul, neşem kuzum.
 Yaşlandığında hüznlenen bahtsız
 baban, kuzum
 Hüznе uğrattın, kuzum.
 Kaçan Kayberen uğursuz ecel miymiş?
 Dayanağım seni vurdum, kuzum.
 Ah Karagul, vah Karagul
 Dayanağım kuzum, ой.
 Kahrolan babanı, kuzum

Күтсөм бир атам келер деп,
Көлөкөлөп жатыпсың,
Жалбырак үзүп, таш жыйнап,
Көп кызыкка батыпсың,
Атамын жолун тозом деп,
Апаңдан болбой качыпсың,
Айыл кайда, мен кайда,
Аябай узак басыпсың.
Өлүмгө жетпей өксөгүр,
Өлгөнүңчө шашыпсың.
Акыры деле барат өлүмгө,
Эмне мынча ашыктың?
Кубалай келип артымдан,
Куураттың менин чал башым.
Куураган какбаш дедирдин,
Кудайым мендей кылбасын.
Кантип үйгө барамын.
Атаны арман күн болду,
Карып калган атакең,
Кара жер менен тең болду.
Кайберенге каршыгып,
Кастарым тигип неге аттым.
Каргышы ката болбостон
Каралдым жалгыз сени аттым.
Кайберен этин туураттың,
Карыганда атаңды,
Как жыгачтай куураттың, ботом.
Күйдүрдүң, ботом,
Күйдүрүп кеттиң, сүйдүргүм, ботом
Ой Карагул, жалгызым, ботом.
Жашыңда кеттиң байкушум, ботом.
Эликтин этин жедирдин, ботом,
Элиме какбаш дедирдин, ботом.
Өлсөм турпак саларым, ботом,
Өксүсөм колдон аларым, ботом.
Өзөнүмдөн ай батып ботом,
Өчтүңбү күйгөн панарым, ботом.

Ağaç gibi devirip kuruttun, kuzum.
Yaraladın, seni vurmam ecel mi, kuzum?
Yavrum seni vurdum, kuzum.
Ah Karagul, dayanağım kuzum.
Ah Karagul kuzum,
Tepeye çıkıp sen yattın, kuzum,
Geyik diye ben vurdum, kuzum.
Geyiğin etini doğrattın, kuzum,
Yaşlanınca babanı, kuzum,
Ağaç gibi kuruttun, kuzum.
Tepeye çıkıp sen yattın, kuzum
Teke yavrusu diye ben vurdum, kuzum
Teke yavrusunun etini doğrattın, kuzum,
Babanı yalnız ağaç gibi kuruttun, kuzum.
Çaresizlikten içim yanar, kuzum,
Yerle bir olmaktansa, kuzum,
Başını yedim yavrumun.
Dağladın beni, kuzum,
Kara kana mı bulandı?
Oy, kara gün oldu,
Kara kanın akıtıp,
Yolunu şaşıran baban, kuzum.
Gözlerim karardığında
Öldürdüm seni, oğlum Karagul,
Dünyada kimsesiz kaldım, oğlum
Karagul...

KARADENİZ TÜRKLERİ

Kitabın Karadeniz Türklerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Ebru SHAKİROVA

📧 Gazi Üniversitesi - İnşaat Mühendisliği (Lisans)
✉ shakirovae009@gmail.com

Büyükannem

Sabah. Arka bahçedeki kümeden gelen sesleri, ocakta kaynayan suyun sesini duyuyorum, ön kapı kapandı, görünüşe göre babam işe gitti. Annemin hızlı adımlarla odaya, daha doğrusu oturma odasına nasıl girdiğini görüyorum. Pencerenin karşısında kız kardeşim anneannemizin diktiği ağır yorganın altında mışıl mışıl uyuyor. Ablam Rabia çoktan uyanmış, yatağını toplamış ve muhtemelen anneme yardım ediyordur.

Normalde size kahvaltımızı nasıl yaptığımızı ve mütevazı hayatımızı anlatmak isterdim ama o hayatı maalesef o gün bizden aldılar.

Annem sürgün haberi gelince fazla vaktimiz olmadığını ve hazırlanmamız gerektiğini söyledi. Sıcak kışlık battaniyeler, bazı giysileri aldık ve annem de sırtına bir çuval un attı ve yola çıktık. Bizi bu hâlde görünce acıyan Gürcü kadınlar, nevesimlerimizi mısırla doldurdular. Ablam tüm yol boyunca ağladı, o zaman ben gerçekten ne olduğunu ne yaşadığımızı anlayamıyordum. İki yaşındaki küçük kardeşimin elini tutmuş gidiyordum arkalarından.

Denizi geride bıraktık, tarif edilemeyecek kadar çok insanın ve pek çok farklı yabancı konuşmanın olduğu bir istasyona vardık. O zamanlar sadece Türkçe konuşabiliyordum ve bu yüzden etrafta konuşulanları hiç anlamıyordum. Nefes almakta zorlanıyordum, korkuyordum. Askerler herkesi trene bindirmeye çalışıyordu. Bazıları düşüp ayaklar altında kalıyorlardı. Biz binebildik, trendeyiz.

İlk başta bizim olduğumuz tren vagonu doluydu ama nedense her geçen gün boşalmaya başlamıştı. Meğer biri açlıktan, biri soğuktan ya da küçük kız kardeşim gibi hastalıktan dolayı ölüyorlardı. Ona tam olarak ne olduğunu bilmiyorum ama ateşinin çok yüksek olduğunu hatırlıyorum. Saatler içinde gözümüzün önünde ağlayıp eridi kardeşim. Annem ilaç bulmaya çalıştı, askerlerden yardım istedi ama ne yazık ki onu kurtaramadık.

Uzun bir yolculuktan sonra tren durdu ve bizi indirmeye başladılar. İnsanlar yorgun ve zayıf görünüyorlardı. Hava çok soğuktu ve geldiğimiz yer karla kaplıydı. Akşam oldu, insanları köylere yerleştirmeye başladılar. Yerel halk bize çok garip bakıyordu ama yine de bize yardımcı oldular. Bir kamyon dolu saman getirdiler ve yaktılar insanlar soğuktan ölmesin diye.

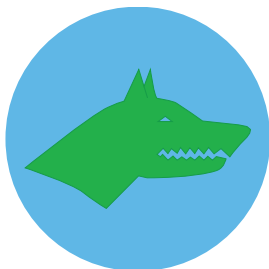
Ateşin etrafında toplandık, herkesin gözlerinde büyük bir korku vardı. Kız kardeşim aniden ayağa kalktı ve anneme evimizi, kim olduğumuzu unutmayacağını, kesinlikle eve döneceğimizi ve babamızı bulacağını söylemeye başladı. Annem bize sarıldı ve titreyen bir sesle bize her şeyin yoluna gireceğini söyleyip yanınızdayım dedi.

İki yıl boyunca yoksulluk içinde yaşadık ancak daha sonra yaşadığımız yere uyum sağlayabildik ve yaşam koşullarımız iyileşmeye başladı. Ama bahçemizde hâlâ kara lahana yetiştirmeye devam ettik ve hatta küçük fındık ağaçlarımız bile vardı. Yıllar geçti ama geleneklerimiz değişmedi; bayramlarımızı da kutladık, büyüklerimizin ellerini öpmeyi de bırakmadık, düğünlerimizde horon oynamaya devam ettik ve kendi yemeklerimizi pişirmeyi de unutmadık.

Yıllar sonra kız kardeşim ve ben babamızı aramak için yola çıktık. Çok heyecanlıydım çünkü aradan yıllar geçmişti. İnanması zordu ama onu bulabildik. Gerçek şu ki, ilk başta birbirimizi tanıyamıyorduk ama sanki kalbim babamı tanımış gibi hissediyordu. Babam onu bulduğumuzda felç olmuştu ve yataktan kalkamıyordu. Boğazım düğümlenmişti. Duygularım çok yoğundu ve onunla çocukluğumuzdaki anılarımız hakkında konuşmaya başladığımızda gözyaşlarımı tutamadım ve ağlamaya başladım. Sonuçta, eğer o gün olmasaydı, kendi ülkemde babamla birlikte yaşayabilecektim.

1944'teki sürgün birçok hayatı yıktı ancak biz ayakta kalabildik; kim olduğumuzu, atalarımızın kim olduğunu ve memleketimizi unutmadık.

Bu büyükannemin hikâyesini 2023 yılında onun torunu olarak paylaşıyorum. Ayrıca aynı şekilde, geleneklerimizin ve dilimizin hâlâ ailelerimizde yaşadığını emin olarak söyleyebilirim. (Karadeniz Türkleri, 1944 yılında karadeniz bölgesinden Kırgızistan'a göç etmeleri sonucunda hayatlarına orada devam etmişlerdir. Karadeniz Türkleri bugün hâlâ kültürlerini ve dillerini korumaktadırlar.)

GÖKTÜRKLER

Kitabın Kırgızistan'da yaşayan Göktürklerle ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Sabira PASHAEVA

📍 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - İşletme
(Yüksek Lisans)

✉ pashaeva.sabi@gmail.com

Түрк Ата – Көктүрктар.

(Kırgızca)

Мен Сабира Пашаева, бүгүнкү күнгө чейин Көктүрк атыны саклап келйаткан халкты кызыман. Быз Түрк Ата, Көктүрктарды урпакларымыз. Быр бөлүгүмүз Кыргызстанда Ош обласы Мады, Өзгөн районундегы Бостон, Аюу, Кайрат, Өзгөрүш, Дөнбулак, Төөлөс, Аккорган айылларыда, быр бөлүгүмүз Жалал-Абад обласыда Жаңы-Дыйкан, Акташ, Благовещенка, Кызылбайрак, Кызыл, Түркабад, Сузак дыган конушларда, Кыргызстандан тышкары Өзбекстанда, Чыкыш Түркстанда, Тажикстанда йашейды. Бызды расмий аталышымыз - Түрк Ата. Мурун башка уруулар бизды бу ат манан аташканакан. Эл арасыда Түрк, Көктүрк, Асман Түркү, Эскы Түрктар дыган аталышларымыз бар. Советлар Союзу таркагандан кийин Кыргызстанда йашаган Көктүрктар 1994-йылы эна тилины, тарыхыны, маданиятыны саклаш үчүн «Түрк Ата Коому» дыган ат манан коом куруп уюшуп башлашкан. Халкты каттоо маалыматыда Түрк болуп катталганмыз, паспортларымызда Түрк болуп йазылганмыз.

Бызды санжырамыз, салтларымыз, үрп-адатларымыз, улутлик кийимларымыз, улутлик окатларымыз, кол өнөрчиликларымыз бүгүнгө чейин сакланып келады. Азыр Кыргызстанда бизды «Түрк Ата Коому» манан «Көк Түрк Коому» бар. Улутлар арасы фестивалларга катышып, иш-чаралар өтказып турамыз.

Санжырамызда быр канча уруулур манан уруклар бар. Мисалы мен Каллар уругуданман, бизды урук туралик айтсам;

Каллар уругу – Көктүрктарды Барлас уруусудан чыккан Карабаш баатырды уругу. Карабаш атамыз тугулгандейла башыда бармак изидей калы боганакан. Ошо калыга чач чыкып, чачыны асайам кайта кайта чыковурганыдан кичиналигыдан көкүл кылып өрүп койганакан. Карабаш атамыз дайыма чачыны таза алдырып, узун кара көкүлүнү коюп йурганакан. 40 йашка чыкканга чейин Кокон ханлыгыда Аскер кызматчысы болуп йүрүп, 40тан кийин ханды уруксаты манан аскер кызматыдан

бошатылып азырки Булак-Башы районы Найман айылыдеги йерды өз энчысыга аганакан. Ошо йерда үйланып Кулуш, Чавар, Алибек, Халбек, Санжар, Бегмат, Хасан, Шерчора, Халчора дыган токкуз огуллик, Анарбивиш дыган кызлик бопту. Карабаш атамиз балларыны каттейтып, бардыгыны үйлик-жайлик кыгандан кийинам чал боганига карамей балларыны, невараларыны эрчытып, той-топурларда улак чапып, эр сайышка түшүп, эңишка чыгып йурганакан. Ошончүн эллар бу топту Чал-Карабашты топу дып аташыпты. Карабаш атамиз кыйын күрашчы боганакан. Карабаш палван карыганда быр Казак палваны манан күрашка чыкыпты, экосуйам кыйын боганы үчүн быр бырыны йеналмей, Карабаш атамизды көкүлү казак палваныны колуга кирып калып, көкүлүны йүлвапты. Көкүлү йүлүнүп каган йерга кийын чач чыкмей калып кал (таз) бопкапты. Ошондан кийын Кал-Карабаш аталып, ундан таркаган урук Кал-Карабашты уругу дып аталып, кийынчырак Кал-Карабаш аты унутылып жөнла Каллар дып аталып капты. Карабаш атамизды тарыхыга кайта турган босек, уну катта атасы Хафызбек Ора-Тепа (азырки Тажикстан Республикасыны Согди обласы) Заамин (азырки Өзбекстан Республикасыны Жиззах обласы) дыган йерда йашашканакан, ошо йерды башчысы катары Хафиз Хан дып аталып турганакан. Кийын Кокон ханлыгы түзүлгандан башлап Ора-Тепа-Заамын Кокон ханлыгыга карап каганы үчүн Көктүркларды Кокон ханлыгыга салык төлашка мажбурлашкан. Ора-Тепа-Зааминды Бухара ханлыгы басвалып өзларыны өкүлүнү коюшуп, салыкты Бухара ханлыгыга апкетишкан. Көктүркларда мал, кой көп бай боганы үчүн салык улардан көп түшүп турган. Кокон ханлыгы Ора-Тепа-Зааминга йүрүш кылып Бухара ханлыгыны аскерларыны талкалап, у йерды быройолу Кокон ханлыгыга каратып алышады. Көктүркларды Бухара ханлыгы тарапка өтүп кетышыдан чочышып, колдан чыкармаш үчүн буларды Булак-Башы (Азырки Андижан обласы) дыган йерга көчүрүш туралик ханды буйругу чыкады. Көктүркларды "Бухара ханыга йардам берды" дыгын йалган манан Булак-Башыга сүргүн кылышып, кыйын адамларыны бардыгыны Коконга апкелышып башыны алышканакан. Ошонда Хафыз хандыйам башы алыныпты. Көктүрклар Кокон ханлыгыга салык төлап, аскерга хызмат кылышка мажбур болушуп Булак-Башында туруп каганакан. Хафызбекты оглу Алымбек эл катары ошо йерда йашап, Карабаш дыган огуллик бопту. (Башка огуллары белгысыз). Азырки Каллар уругу ошо Карабашты урпаклары боламыз. Бызда йетты атасыны былыш өта маанилик, кичиналигимиздан кайактан кандей келдык, ата-бабаларымыз ким, баарыны йаттатып өргатышады. Ар быр урукты шундей санжырасы бар. Мисалы бызды санжырамыз, аталарым шундей тызмаланады;

Зулумбек	Арапбай	Хапызбек (Хапызбек атамиздан
Адылбек	Мадали	Барлас атамизга чейин канча
Паша	Алибек	атамыз өтканы белгысыз)
Чыйбыл	Карабаш	Эрдамчи Барлас
Сайназар	Алымбек	

Адатларымыз туралик айтсам; адам дүйнадан өтканда аркасыдан кошок айтып йыглаш, бала бөлаганда ухлатыш үчүн алла айтыш, кыз узатканда яр-яр айтып уйдан узатыш, келын алып үйга апкирийатканда ырдап апкириш бар (бундан башкаларыам бар).

Türk Ata – Göktürkler

(Türkiye Türkçesi)

Ben Sabira Paşaeva. Bugüne kadar Göktürk adını koruyan halkın kızıyım. Bizler Türk Ata, Göktürk soyundan gelmekteyiz. Bir kısmımız Kırgızistan'da Oş bölgesinde Madı, Uzgen ilçesindeki Boston, Ayu, Kayrat, Özgörüş, Dönbulak, Töölös, Akkorgan köylerinde, diğer bir kısmımız ise Celal-Abad bölgesinin Janı-Dıykan, Aktaş, Blagoveşenka, Kızılbayrak, Kızıl, Türkabad, Suzak'ta, Kırgızistan'ın dışında Özbekistan'da, Doğu Türkistan ve Tacikistan'da yaşamaktadır. Bizim toplumumuzun adı Türk Ata'dır. Eskiden de diğer kabileler bize bu isimle hitap etmişler. Halk arasında Türk, Göktürk, Asman Türkü, Eski Türkler gibi isimlerimiz var. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kırgızistan'da yaşayan Türkler 1994 yılında ana dillerini, tarihini ve kültürünü korumak için «Türk Ata Koomu» adıyla dernek kurup örgütlenmeye başladılar. Kırgızistan'da nüfus sayımı verilerinde Türk olarak kayıtlıyız. Pasaportlarımızda da Türk olarak geçmekteyiz.

Bizim soyağacımız, geleneklerimiz, âdetlerimiz, ulusal kıyafetlerimiz, yemeklerimiz ve el sanatlarımız günümüze kadar korunmuştur. Kırgızistan'da «Türk Ata Koomu» ve «Kök Türk Koomu» dernekleri bulunmaktadır. Uluslararası festivallere katılmakta ve etkinlikler düzenlemekteyiz. Soyağacımızda birkaç kabile vardır. Ben ve ailem Kallar kabilesindeniz. Bizim kabilenin hikâyesi şöyledir:

Kallar kabilesi, Göktürklerin Barlas boyundan gelen Karabaş kahramanın kabilesidir. Karabaş atamız doğduğunda başında parmak izi kadar beni olmuş. Benin üzerinde saçlar çıkmış. Benin üzerindeki saçlarını kestirdiğinde ise çok çabuk geri çıkıyorlarmış. Bu nedenle küçük yaştan itibaren o saçlarını örgü yapmışlar. Karabaş atamız her zaman saçlarını kazıtıp benin olduğu yeri uzun siyah örgü yaptırmış. Kırk yaşına kadar Kokon (Hokand) Hanlığı'nda askerî görevde bulunmuş, kırk yaşından sonra hanlığın izniyle askerî görevden ayrılmış ve şu anki Bulak-Başı ilçesinde bulunan Nayan köyüne yerleşmiş. O topraklarda yuva kurmuş. Kuluş, Çavar, Alibek, Halbek, Sancar, Begmat, Hasan, Şerçora, Halçora diye dokuz erkek evladı ve Anarbiş diye bir kız evladı olmuş. Karabaş atamız çocuklarını yetiştirip, hepsini evlendirmiş. Yaşlandıktan sonra da ihtiyarlığa boyun eğmeden çocuklarını, torunlarını alıp toylarda gökbörü (oğlak) oyunu, at küröşü (at güreşi), güreş oyunlarına katılmış. Düşünlere, geleneksel göçebe oyunlarına sürekli çocuk ve torunlarıyla birlikte toplu olarak gittikleri için «Çal-Karabaş Topu» (İhtiyar-Karabaş Toplumu) diye isim almış. Karabaş atamız halk arasında iyi güreşçi olarak da tanınmış. İhtiyar olduğuna bakmadan Kazakların önde gelen güreşçisiyle güç sınamaya kalkmış, ikisi de tecrübeli ve güçlü oldukları için birbirini yenememişler. Kazak güreşçisinin eline Karabaş atamızın örülmüş saçları girmiş ve fark etmeden koparmış. Örülmüş saçların koparıldığı yerde başka saç çıkmamış ve tamamen kel kalmış. Bu olaydan sonra ona Kal-Karabaş ve kabileye de Kal-Karabaş kabilesi denmiş. Zamanla Kel-Karabaş adı unutulup, kısaca Kallar olarak adlandırılmış.

Karabaş atamızın tarihine dönecek olursak, dedesi Hafızbek Ora-Tepa (şimdiki Tacikistan Cumhuriyeti'nin Sogdi bölgesi) Zaamin'de (şimdiki Özbekistan Cumhuriyeti'nin Cizzakh bölgesi) yaşamış ve oraların başkanı olarak Hafız Han atanmış. Ora-Tepa-Zaamin Kokon (Hokand) Hanlığı'na bağlı olması nedeniyle Göktürkler Kokon (Hokand) Hanlığı'na vergi ödemek zorunda kalıyormuş. Ora-Tepa-Zaamin, Buhara Hanlığı tarafından ele geçirilerek, kendi temsilcilerini atamışlar. Halktan toplanan vergiyi Buhara Hanlığı'na götürüyorlarmış. Göktürkler hem mal ve koyunları çok olduğu hem de zengin oldukları için onlardan fazla vergi alınmış. Kokon (Hokand) Hanlığı Ora-Tepa-Zaamin'e sefer ilan etmiş ve Buhara Hanlığı'nın askerlerini yerle bir ederek zafer kazanmışlar. Orayı ele geçirerek Kokon Hanlığı'nı kendi hükümüne almış. Göktürklerin Buhara Hanlığı taraftarı olmasından korkan han, elinden çıkarmamak için onların Bulak-Başı (şimdiki Andican bölgesi) bölgesine göç etmesini emretmiş. Göktürkleri «Buhara Hanına yardım ettiler,» diye iftira atarak Bulak-Başı'na sürgüne göndermiş; liderleri, önderleri, güçlü ve eğitilmiş insanları Kokon'a getirip başlarını kesmişler. Bunlarla birlikte Hafız Han'ın da başı kesilmiş. Göktürkler, Kokon Hanlığı'na vergi ödemek, orduda hizmet etmek zorunda kalmışlar ve Bulak-Başı'na yerleşmişler. Hafızbek'in oğlu Alımbek de halkıyla beraber orada yaşamına devam etmiş ve Karabaş adında oğlu olmuş (diğer oğulları hakkında kesin bilgi yoktur). Şu anki Kallar kabilesi olarak Karabaş'ın soyunu devam ettiren torunlarıyız

Bizde yedi atasını bilmek çok önemlidir. Küçüklükten nereden nasıl geldik, ata-babalarımız kim, hepsini ezberletip öğretiyorlar. Her soyun bir soyağacı vardır. Mesela bizim soyağacımız, atalarımız bu şekilde sıralanıyor:

Zulumbek	Arapbay	Hapızbek (Hapızbek atamızdan
Adılbek	Madali	Barlas atamıza kadar kaç nesil
Paşa	Alibek	(atamız) geçtiği belirsiz)
Çıybıl	Karabaş	Erdamçı Barlas
Sainazar	Alımbek	

Eskiden günümüze kadar gelen geleneklerimiz var. Örneğin; bir kişi vefat ettiğinde yasını tutarak ağıt yakmak, bebeği beşiğe yattığında uyutmak için ninni söylemek, kız çocuğu evlenip evden giderken kızın yengelerinin onu mâni söyleyerek uğurlaması, yeni gelin eve geldiğinde yengelerin şarkı söyleyerek gelini içeri alması gibi geleneklerimiz var.

Алла

(Kırgızistan'da yaşayan Göktürklerin Türkçesi)

Алла (баланы бешикка бөлап ухлатйатканда, бешикты термап Алла айтылады)

Алтындан ай бешигина алла йа алла

Ата-энеңи бахтига бар богин алла йа алла

Мехрыбаным алла йа алла

Элди керегига йарагина алла йа алла

Быртуганиңа мехрыбан богин балам алла йа алла

Пешанеңа ата-энең бар босуна алла йа алла

Мехрыбаным балам алла йа алла

Аллалар айтып катта кылейын алла йа алла

Караңгыда йарыгыма алла, алла

Карыганда йөларыма алла, алла

Алтындан кур бешигиң ай алла

Акйолтай босун балам алла йа алла

Аллалар айтып ухлатейына алла йа алла

Жаниң аман босун балам алла йа алла

Ата-энеңи эшыгыда катта богын балам алла йа алла

Ninni

(Türkiye Türkçesi)

Alla

Altından ay beşiğin ninni de ninni

Baba-annenin bahtına var ol ninni de ninni

Şefkatlim ninni de ninni

Halkın gereğine yara ninni de ninni

Kardeşine şefkatli ol yavrum ninni de ninni

Baban-annen hep yanında olsun ninni de ninni

Şefkatlim, yavrum ninni de ninni

Ninniler söyleyip büyüteyim ninni de ninni

Karanlıkta ışığım ninni, ninni

Yaşlandığımda desteğim ninni, ninni

Altından kur beşiğin ninni

Uğurlu olsun yavrum ninni de ninni

Ninniler söyleyip uyutayım ninni de ninni

Canın sağ olsun yavrum ninni de ninni

Baba-annenin evinde yetiş yavrum ninni de ninni

TÜRKMEN SAHRA

Kitabın Türkmen Sahra'ya ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Bıbıfatemeh KAZEMI

🏠 Ankara Üniversitesi - Muhasebe ve Finansman
(Doktora)

✉ bibifateme.kazemi@gmail.com

Genel Bilgi

Türkmenler, İran'ın kuzeydoğusunda bulunan Türkmen Sahra bölgesinde yaşamaktadırlar. İran nüfusunun yaklaşık %2'sini oluştururlar ve tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlarlar.

Konuşma dili Türkmen Türkçesi olup resmî dili ise Farsçadır. Türkmen kültüründe at ve halı çok önemli figürlerdir. At, Türkmenlerde kutsal bir hayvan olarak kabul edilir ve önemli günlerde uğur ve mutluluk getirdiğine inanılır. Türkmen halı desenleri ise Türkmenlerin hayatını yansıtmaktadır.

Genellikle geleneksel Türkmen kültür, örf ve âdetlerini sürdürmektedirler. Kendi geleneksel kıyafetlerini ve kültürel etkinliklerini korumaları sayesinde toplumsal bir kimlikleri vardır. Türkmen Sahra şehirleri şu şekildedir, Gümbed-i-kabus, Türkmen Limanı, Akkale, Meşhed, Kümüş Tepe, Bocnurd, Cürcan, Kelale, Türbet-i-Cam ve Simin-Şehir.

Ececan

“Ececan” kelimesi Türkmencede “anne” anlamına gelip, istemediği bir evliliğe zorlanan küçük Türkmen kızının duygularını şiir olarak yansıtır. Bu şiir, genel hatlarıyla, küçük kızın gurbete gidip orada kendisini evleneceği yere ait hissetmeyecek oluşundan ailesine söylediği veda sözlerini içerir. Şiir aynı zamanda Türkmen kültürünü de yansıtarak, ardında kalan ailesine el sanatları hakkında değerli bilgiler içerir. Mısrarlarda kendi hayatından örnek vererek, ailesine olan küskünlüğü ifade eder. Yine diğer Türkmen kızlarının da aynı duruma düşmemeleri için birtakım tavsiyelerde bulunur. Sonuç olarak bu şiir Türkmen kızlarının aileleri ile olan bağlarını anlatır ve Türkmen el sanatlarının küçük örneklerini barındırır.

اچه جان

چۇنگۇر قۇيا داش آتسانگ
چۆمر گيدر اچه جان
ياد ايللره قيز برسنگ
ييتير گيدر اچه جان

ياد ايللر، يامان ايللر
اوتورتماي اورنومد
نوقطا قارا ساچيمي
دارا اتمادي وقتيمد

يانداق باشي ياناندا
ياندی ديبگين اچه جان
سوغان باشي سولاندا
سولدی ديبگين اچه جان

ايگنام بيلن يونگسامي
دولدان آسغين اچه جان
ياندیم اچه جان سولدوم اچه جان
ياد ايللره ينگ ايچينده سولدوم اچه جان
داييم دايزام گلنده

ييتدی ديبگين اچه جان
دنگيم دوشوم گلنده
اۆلدى ديبگين اچه جان
آق كچانينگ اوستونده
جايم قالدى اچه جان
دورلى تاباق ايچينده
پاييم قالدى اچه جان
قاياالارى پرده پرده
هر پرده سي بير پرده
ياغشى قيز يامان پرده
دوشمان يانسین شول درده

صانديغيم آی صانديغيم
صانديغيم دايانديغيم
ياد ايللرينگ ايچينده
حاييپ منينگ يانديغيم

سویت گرک، قابماق گرک
قابماغي يابماق گرک
قیزين يادا برهنينگ
گوزونی اويماق گرک

Ececan

(Türkiye Türkçesi)

Dipsiz kuyuya taş atsan,
Dibine gider Ececan.
Uzak diyarlara kız versen,
Yiter gider Ececan.

Yaban eller yaman olur,
Rahat vermez oturmaya.
Simsiyah saçlarını,
Vermez fırsat taramaya.

Üzerlik yandığında,
Yandı deyin Ececan.
Filizler solduğunda,
Soldu deyin Ececan.

İğne ile yüksüğümü,
Duvara asın Ececan.
Yandım Ececan soldum Ececan,
Yad illerin içinde soldum Ececan.

Dayım teyzem geldiğinde,
Yitti deyin Ececan.
Eşim dostum geldiğinde,
Gitti deyin Ececan.

Beyaz halının üstünde,
Yerim kaldı Ececan.
Desenli tabağın içinde,
Payım kaldı Ececan.

Sandığım ah sandığım,
Güvendiğimi sandığım.
Yaban eller içinde,
Bilinmez benim yandığım.

Kayalar perde perde,
Her perdesi bir yerde.
Güzel kız kötü yerde,
Düşman yansın bu derde.

Kaymak için süt gerek,
Kaymağı yaymak gerek.
Kızını yad ellere verenin,
Gözünü oymak gerek.

IRAK TÜRKMENLERİ

Kitabın Irak Türkmenlerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Maryam YOUSIF SHAKOR

📍 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Türk Dili
(Yüksek Lisans)

✉ meryemyusuf1010@gmail.com

Yalchen Bahjat IBRAHİM IBRAHİM

📍 Ankara Üniversitesi - İslam Hukuku (Yüksek Lisans)

✉ yalcinduger98@gmail.com

Genel Bilgi

Türkmenlerin Irak'a göçleri birbirini izleyen çeşitli dönemlerde gerçekleşmiş ve bu göçlerin sayısı zaman içinde artarak önem kazanmıştır. Özellikle Emevî ve Abbâsî dönemlerinde, Türkmenler ordu ve yönetimde önemli görevler üstlenerek başarılı bir şekilde hizmet etmişlerdir. Bu dönemlerde, Emevî ve Abbâsî yöneticilerinin Türkmenleri askerî ve idari pozisyonlarda görevlendirdikleri ve böylece Türkmenlerin yönetimde etkili bir rol oynadığı tarih kayıtlarında yer almıştır. Abbâsî döneminde ise, Türkmenler Irak'ta önemli mevkileri işgal ederek siyasi iktidarı ellerine geçirmiş ve hatta çeşitli bağımsız devletler kurmuşlardır. Bu süreç, Türkmenlerin Irak'taki etkilerini daha da artırmıştır. Tarihçiler, Türk göçleri hakkında farklı görüşlere sahip olsalar da, ardışık Türk göçlerinin Irak'a sürekli olarak gerçekleştiğini belirtirler.

Türkmenlerin Irak'a ilk yerleşimi Hicri 54 (Miladi 674) yılına kadar uzanır. Bu dönem, Ubeydullah bin Ziyad'ın iki bin Türk'ü Basra'ya getirip yerleşmesiyle başlamıştır. Bu tarihten önce, Ubeydullah'ın Buhara ve Beykent'e yönelik saldırıları sırasında, Türk Prensesi Kabaç Hatun'un liderliğindeki Türk ordusu, saldırılara direnmiştir. Bu mücadele sırasında Türk askerlerinin kahramanlıkları, nişancılık yetenekleri ve ok atma ustalığı, Arap komutanının dikkatini çekmiştir. Abbâsî döneminde, özellikle Halife Mutasım döneminde, Türklere büyük bir güven duyulduğu için Türk göçleri hiçbir zaman durmamıştır. Bu dönemde Türkler, Abbâsî İmparatorluğu'nun ordusunda ve yönetiminde önemli pozisyonlar işgal etmiş ve bu sayede siyasi ve askerî açıdan büyük etki yaratmıştır.

Büveyhoğulları döneminde de Türklerin sayısı artmış ve sürekli olarak Irak'a göç etmişlerdir. Ardışık göç dalgalarıyla Türkler, Irak topraklarına yerleşerek zaman içinde ülkenin farklı bölgelerine yayılmışlardır. Türklerin bu göçleri, hem siyasi hem de kültürel açıdan Irak'ın tarihini etkilemiş ve Türkmen nüfusu zaman içinde ülkenin önemli bir parçası hâline gelmiştir.

دگرلی بیر آنانك اولادلرینه او گوتلری

(Irak Türkmen Türkçesi)

یا تماق چاغی گچمشدر، آیین دالما بوکالما اوزی دوشمز آغیزه پیشه ده دالده الما شو گچجی حیاته گوزین آجان یاراتیق بیر سوره کلی صاواشه گیرمگه مجبور آرتیق بوتون عمر بویونجه دوام ایدهر او صاواش آیول سکا او گودم هر آلانده آنی آش ذوقك اویسون گرچگه سه وگك عشقك ده اویله کوچك دو شك، دوشونه ن نه قازاندی؟ صور، سوبله اوز یورتداشك در دینی دوشون اینجه درینجه سکا اولدم دیه مم نه مه لازم ده ینجه چالیش قازان، دور مادن کنديکه گون، آتیل مدنیت کاروانی یوروبور اوکا قاتیلبلگی سنك رهبرك، گورگو یاردیمجيك اولسون گو كلك گوزه ل خویلر له بیلماز اینانچله دولسون اولمز آتا عادتك وورولسون اوکا مایه آیول بو اولاجقدر سکا کرچك سرماییه سودم حلالدر ده رم ایسته دیگم اولونجه بختیارلق دویارم یاشادقچه، اولونجه چونكه آرتیق دو یارسك، نه وه ت آكلارسك آیول یا پماق یاراتماق ایچین ایسته گرچك دوغرو یول .

Değerli Bir Annenin Evlatlarına Öğütleri

(Türkiye Türkçesi)

Yatmak vakti bitti, kendine gel dalma bugüne. Elma dalda yetişse de ağza kendi düşmez. Şu geçici hayata gözlerini açan mahluk (insan), bir süre sonra savaşa (hayat mücadelesine) girmeye mecbur artık. Tüm ömrünce devam eder bu savaş. Muhakkak budur sana öğüdüm. Her durumda bunun üstesinden gel. Zevkin uysun gerçeğe; sevgin, aşkın da öyle. Küçük düşün, (çok) düşünen ne kazandı?

Sor, söyle öz yurttaşın derdini, düşün ince, derince... Sana evladım diyemem, "Neme lazım!" dersen. Çalış, kazan, durmadan kendine güven. Atıl, medeniyet kervanı yürüyor, ona katıl. Bilgi senin rehberin, görgü yardımcın olsun. Gönülün güzel huylarla, yıkılmaz inançla dolsun. Ölmez ata âdetin, uyasın ona her şartta. Muhakkak bu olacaktır sana gerçek sermaye. "Sütüm helaldir derim," istediğim olunca. Çünkü artık duyarsın, öğüt tutarsın oğul. Yapmak, yaratmak için işte gerçek doğru yol.

Şiir

(Irak Türkmen Türkçesi)

او چاق (شاعر رشید کاظم بیاتلی)

پرده گور لر اوچارسك	بیر طاشیتسك باریشده
نوزلسه دومان صاچارسك	بکزه رك یوق یاریشده
باشمژك ئوستوندن	پك یامان بیر سلاچسك
بیر اوق گیبی گچرسك	بومبا، گوئه آتیشده
یاقین ایتدك ایراغي	یوکسل اوچاغم ! دگر
دنپاده دورت بوجاگی	آچ فانات یوردیمه گسر
سایه کده هر یان اولدی	قورو گوزل وطنی
یولجیلرك اوغراگی	دوشمان صالدير سه اگر !

Ocak (Şair Reşit Kazım Beyatlı)

(Türkiye Türkçesi)

Yerde gürlere uçaşın,
İndikçe duman saçarsın.
Başımızın üstünden,
Bir ok gibi geçersin!

Yakın ettin ırağı,
Dünyada dört bucağı,
Sayende her yan oldu
Yolcuların durağı!

Bir taşırsın barışta,
Benzerin yok yarıştta,
Pek yaman bir silahtır
Bomba, gülle atışta!

Yoksul ocağım, denir,
Aç kanat yurduma gir.
Koru güzel vatamı
Düşman saldırırsa eğer!

Leyla Balam

لایلا بالم لایلا بالم لایلا
یاتاصان خیر یوخویا بتصان
اغچلر ییرپاغ اجب
دلصندا بتصان
لایلا بالم لایلا بالم لایلا
لایلو ایدرم یاتتجو باجلرم ای بتتج
لایلا بالم لایلا بالم لایلا
باخجدا کولر اجب قونج
کوله بتصان لا یلا
لایلا بالم لایلا بالم لایلا

Ninni

Leyla balam, leyla balam, leyla...
Uyuyup hayırlı uykuya batasın
Ağaçlar yaprak açmış,
Gölgesinde yatasın
Leyla balam, leyla balam, leyla...

Uyuyana kadar leylanı ederim

Bacılar ay batınca,
Leyla balam, leyla balam, leyla...

Bahçede güller açmış,
Gonca güle batasın leyla
Leyla balam, leyla balam, leyla...

Irak Türkmen annelerinin geneli, bebeklerini
uyutmak için bu ninniye yumuşak ve hüzünlü tonda
seslendirirler.

Tekerlemeler

هیللی بیبارلی جفته

بیراما قالدی بیر جفته
Helli biberli köfte,

Bayrama kaldı bir hafta.

یآرن بایرمدی بیر قاشوخ عایرندی
Yarın bayramdır, bir kaşık ayrandır.

Türkmen çocukları bayramın yaklaştığı günlerde,
güle oynaya, neşeli seslerle bu tekerlemeleri
söylerler.

الله بیر یاغش ایله
دم دیواری یاش ایله
پاشا قزه کجنده قوندرسن یاش ایله

Allah bir yağış eyle,

Damı duvanı yaş eyle,

Paşa kızı geçince,

Kundurasını yaş eyle.

Yine çocuklar, yağmurlu günlerde veya yağmurun
yağması için kendi aralarında eğlenerek bu
tekerlemeyi seslendirirler.

AHISKA TÜRKLERİ

Kitabın Ahıska Türklerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Sabina ALIEVA

📍 Ankara Üniversitesi - Hukuk (Lisans)
✉ alievasabina1906@gmail.com

Ramazan PAŞA

📍 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-
Rus Dili ve Edebiyatı (Lisans)
✉ ramazan.pasa.99@gmail.com

Genel Bilgi

Kökenleri Türkistan'a dayandığı için bu topluluk, Türk kültürünün zengin bir mirasını taşımaktadır. Ahıska, günümüzde Gürcistan'ın güneybatısında bulunsa da, tarih boyunca farklı topluluklarla beraber yaşamış, bu nedenle farklı kültürlerin unsurlarını bünyesinde barındırmıştır. Ahıska Türkleri genellikle Türkçenin Kuzeydoğu Anadolu ağızlarından birini kullanmaktadırlar. Bu ağız, Oğuz etno-kültürel sistemi içinde yerini almaktadır. Ahıska Türklerinin dünya genelindeki nüfusu yaklaşık olarak 600.000 civarında olduğu dile getirilmektedir. Ancak bu sayılar kesin olmamakla birlikte zaman içinde değişebilmektedir.

1944 yılında Sovyetler Birliği tarafından Gürcistan'dan Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türkleri, bu sürgün sırasında büyük zorluklarla karşılaşmış ve sürgün edilen bölgelerde sıkıyönetime tabi tutulduklarından dolayı kimliklerini ve kültürel miraslarını koruma mücadelesi vermişlerdir. Ahıska Türkleri, sürgün sonrası farklı ülkelere dağılmış olsalar da kültürel bağlarını ve Ahıska Türkü kimliğini yaşatma çabalarını sürdürmüşlerdir. Bugün Ahıska Türkleri; Türkiye, Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve diğer ülkelerde yaşayan bir diaspora olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Tilkiyən Nene

(Ahıska Türkçesi)

Bir varımiş bir yoğımış. Zamanın birində faxır bir nənə varımiş. Bu qanayaxlı yalağuz yaşıyermiş. Bir tənə də qara inəgi varımiş. Onun südündən yağ peynir ediyər, satıyer, geçinip gediymiş. Üç günnux dünya işte.

Hər gün südi sağıp qara inəgi mərleyə otlamaya tarılıp əvə gəliyərmiş. Əvdə südi yağ peynir ediyermiş. Bir də baxıyer ki bəzi günnərdə süd azalıyer. "Əcə bu süt necolıyer?" diyə bir gün gizləniyer. Ağniyer ki bişey bu südə tadanmış. Bir də baxıyer ki bir tilki feydahlandı. Sına sına gəliyer. Küləgə qafayı soxanda nənə orada əlinə geçən orağı tilkiyə kotozliyer. O ki kotozliyer, tilkinin quyuğu kəsilib kopıyer. Tilki da kaçıyer. Nənə, "Vay axır tütünü sönəcax, vay muqarız qalacax səni gidi... Demax bənim südümi sən içiyen, hə? Axırın puc olsun sənin hə mi..." diyə bağırıyer.

Tilki qaçıp canını qurtarıyer da, quyuğu qalıyer... Canı acıyıyer hama canından çox quyuğunun olmamasına yaniyer. Quyuğu ki yox, oni hazetmiyer, oğlumcan. "Beləcanama tilkilərin içinə nasıl çıxem, ələmə ibrətlüğe." diyer.

Tilki geri gəliyer nənənin yanına ki quyuğunu ala. Baxıyer ki nənə orada gözəkliyer. Quyuğu da yerdə. Tilki dilə gəliyer. Nənəyə diyer ki:

- Nənəcan nənə. Nə oldı, oldı. Gəl etmə eyləmə, aho quyuğumi ver də tikem tikiştürəm, yoldaşlarıma ulaşəm.

Nənənin hersi hələ geçməmiş. Vermıyer. Tilki gənə yavralanda axırında birəz insaf ediyər.

- Get içtüğün qədər süt gətür, bən də quyuğun verem. Tik tikiştur, yoldaşlarına ulaş, diyer.

Tilki "Olur..." diyer. Nə desin?

Qara qara düşüniyer. Südi neredən bulsun... Gediyer bir çayırda bir inək görıyer. Ona yavralıyer: Dedim ki əgər sən bənə süt verürsən, bən də oni nənəyə verip nənədən quyuğumi alurum, tikip tikişturup yoldaşlarıma ulaşurum. O da bənə dedi ki, get çayıra de bənə ot versin, bən də oti yiyem süd edem, sənə verem. Çayıra gəttim ona dedim ki "Çayırca çayır, bin bərəkətin bol olsun. Bənə ot ver, oti inəgə verem, inəktən südi alem, nənəyə götürem, nənədən quyuğumi alem də tikip tikişturup yoldaşlarıma ulaşəm. Çayır da dedi ki ortalux zati quri. Ot olmiyer. Get buluda de ki, yağmur yağdursun, bən də ot edem, oti inək yesin, südüni sağ, nənəyə götür. Nənədən quyuğun al, tik tikiştur yoldaşlarıma ulaş, dedi." diyer. "Ocağan düştüm bulut, hay te, görəmə səni." diyə da yavralıyer.

Bulut bir şimşək attuxtan sora dönüp tilkiyə baxıyer. Heç quyruxsuz tilki görməmiş imiş. Tilkiyə elə güliyer ki... Axırında canı yaniyer, tilkiyə diyer ki, "Aşındı yağacam ama sənə söz verən çayır oyanda turiyer. Get yüzgərə de ki, bəni çayırın üstünə götürsün, bən də oraya yağəm. Orada ot bitsin, otu inək yesin, inək süd etsin, südi nənəyə götür, nənədən quyuğun al." diyer. Tilki de yüzgərə gediyer diyer ki yüzgar qardaş, abu tərəfə üfləsənə, bulut çayıra getsin, çayır ot etsin, oti inəgə götürem bənə süt etsin, bən o süti nənəyə verem, nənə də bənə quyuğumi versin. Oni tikip tikiştürəm, yoldaşlarıma ulaşəm.

Yüzgər hersli hersli tilkiyə baxıyer. Tilki susıyer. "Sən bənənin oyun mi oynıyersin ola onmiyacax?" diyer. "Bən nə tərəfə əsiyerim, sən gəlmiş bəni nərəyə çevüriyersin. Beç misin, nəsin? Axıllı ol, get başımdan... Niyə xırıxlux ettin ki? Etmıyaydın! Yazux günah dəgül miydi o qanayaxlıya? Variyetinin həpisi bir qolop süd, oni da sən çalmışsın! Yıııı! Gözüm görməsən səni." Tilki yüzgərin ona yardım etmiyəcəğini zaniyer. Zati quyuğu yoğıdı, qulasları da düşıyer aşsağı. Elə günahlux görüniyer ki... Yüzgərin canı yaniyer tilkiyə. Əmədəni turiyer və oyani tərəf əsməyə başlıyer.

Tilki yüzgərin insafa gəldüğünü ağniyer. Ordan qop ediyər, tağdan başsağı eniyər deli düz çayıra. Elə enər enməz yağmur düşıyer. Yağıyer ki nə yağıyer. Diyasın ki gög dəlinmiş. Mubərək çayır diyasın ki ela oti içində saxlamış. Hama ot çıxiyer. O quraxdan qavrulmuş çayır xapaxaptan otlaniyer. Al tirpanı vur döşünə... Elə inək də orda,

girmiş çayıra bir baştan otliyer ki diyasın qitluxtan çıxmış. Biraz ki otliyer, tilkiyi çağırıyor yanına.

Diğer ki, "Tilkican gel. Ne qədər sət lazımı isə sağ götür. Götür də o nənəyə ver. Ver də quyruğun al. Tik tikiştür də yoldaşların ulaş."

Tilki də elə ediyər.

Tilki ile Nine

(Türkiye Türkçesi)

Bir varmış bir yokmuş. Bir zamanlar tek başına yaşayan fakir bir nine varmış, bir tane de kara ineği... Onun sütünden yağ, peynir yapar, satar, öylece geçinip gidermiş. Üç günlük dünya işte... Her gün süt sağıp kara ineğini bahçeye otlamaya götürüp eve dönermiş. Evde de sütü yağ, peynir yaparmış. Yaşlı kadın bir gün sütün azaldığını fark etmiş ve "Acaba bu süte ne oluyor?" diye bir köşeye saklanıp olan biteni izlemeye koyulmuş. Bir de ne görsün, bu süte birisi göz dikmiş, sinsi bir tilki... Nine tilkinin tepsiye kafasını uzattığını görünce, kenarda duran orağı tilkiye fırlatmış. Fırlattığı gibi tilkinin kuyruğu kesilip kopmuş, tilki de kaçmış. Nine, "Vay geçmişini yakıtığım, vay sakat kalasın seni gidi! Demek benim sütümü sen içiyorsun ha! Geçmişin kurusun senin emi..." diye bağırmış. Tilki kaçıp canını kurtarmışsa da kuyruğu oracıkta kalmış. Tilkinin canı acıyor ama canından daha çok kuyruğun olmamasına yanıyordu. Çünkü kuyruğu olmadığı için onu kimsenin beğenmeyeceğini düşünüyor, "Bu hâlde tilkilerin içine nasıl çıkarım, âlemin ortasında nasıl dolaşırım!" diyormuş.

Tilki kuyruğunu almak için tekrar ninenin yanına gitmiş. Ninenin orada oturduğunu, kuyruğunun da yerde öylece durduğunu görmüş. Bunun üzerine tilki dile gelip nineye demiş ki:

- Ninecan, nine! Ne olur, gel etme, eyleme, şu kuyruğumu ver de dikip dikiştirip, yoldaşıma varayım.

Fakat ninenin siniri henüz geçmemişti. Tilkinin kuyruğunu vermeyi kabul etmemiş. Ancak tilki yeniden yalvarınca, nine insafa gelip:

- Git, içtiğin kadar süt getir, ben de kuyruğunu vereyim, dik dikiştir, yoldaşlarına var, demiş.

Bunun üzerine tilki, "Olur..." demiş, ne desin?

Tilki sütü nereden bulacağını kara kara düşünmeye başlamış. Dolaşırken bir yerlerde bir inek görmüş ve ona yalvarmaya başlamış:

- Eğer bana süt verisen, ben de onu nineye verip kuyruğumu geri alırım, dikip dikiştirip yoldaşıma varırım.

İnek de ona:

- Çayıra git ve bana ot getir, ben de o otu yiyip sana süt vereyim, demiş.

Tilki çayıra gidip:

- Çayırcan çayır, bin bereketin bol olsun. Bana ot ver, otu ineğe vereyim. İnekten sütü alayım, nineye götüreyim, nineden kuyruğumu alayım da dikip dikiştireyim yoldaşıma varayım, demiş.

Çayır:

- Ortalıkta zaten kuraklık var, ot büyümüyor. Buluta git söyle ki yağmur yağdırsın. Ben de otu büyütüyüm, inek otu yesin, sağ sütünü, nineye götür. Nineden kuyruğunu al, dik dikiştir yoldaşlarına var, demiş. Tilki bunun üzerine buluta gidip, "Ocağına düştüm bulut, haydi göreyim seni!" diye yalvarmış.

Bulut bir şimşek çaktıktan sonra dönüp tilkiye bakmış. Daha önce hiç kuyruksuz tilki görmemiş. O kadar gülmüş ki tilkinin bu hâline... Fakat sonradan tilkiye üzülüp:

- Şimdi yağdıracağım yağmuru ama sana söz veren çayır şu yanda duruyor, git rüzgâra de ki beni çayırın yanına götürsün, ben de oraya yağarım. Orada ot büyüsün, inek otu yesin, sütü versin, sütü nineye götür, nineden de kuyruğunu al, demiş. Tilki de rüzgâra gidip:

- Rüzgâr kardeş! Şu tarafa doğru es de, bulut çayıra ulaşsın, çayır ot versin, otu ineğe götüreyim, inek süt versin, ben de o sütü nineye götüreyim, nine de bana kuyruğumu versin. Onu dikip dikiştireyim yoldaşlarıma varayım, demiş.

Rüzgâr sinirle tilkiye bakmış. Tilki öylece susa kalmış. Ardından rüzgâr:

- Sen benimle oyun mu oynuyorsun... Ben ne tarafa esiyorum sen beni nereye çeviriyorsun. Cin misin, nesin? Akıllı ol, git başımdan... Neden hırsızlık yaptın ki? Yapmasaydın! Yazık günah değil mi o yaşlıya? Elinde avucunda bir kova sütü var, onu da sen çalmışsın! Kaybol! Gözüm görmesin seni, demiş.

Bu sözler üzerine tilki rüzgârın kendisine yardım etmeyeceğini düşünmüş. Zaten kuyruğu yok, kulakları da asılmış. Öyle bir acınası hâle düşmüş ki... Onun bu hâlini gören rüzgârın da canı yanmış ve birden çayıra doğru esmeye başlamış.

Tilki rüzgârın insafa geldiğini anlamış. Oradan kaçıp dağdan baş aşağı inmiş çayıra. Öyle iner inmez yağmur başlamış, hem de ne yağmur... Sanki gök delinmiş. Mübarek çayır otu içinde saklamışçasına, hemen otlar fişkırmış. O kuraklıktan yanmış çayır birden bire çimlenmiş. Al orağı, vur dibine, öyle yeşermiş... İnek de oradan girmiş çayıra ve sanki kılıktan çıkmış gibi otlamaya başlamış. Biraz otladıktan sonra, tilkiyi çağırmış yanına ve:

- Tilkican gel, ne kadar süt lazımsa sağ, götür. Götür de o nineye ver. Ver de al kuyruğunu. Dik dikiştir de var yoldaşlarına, demiş. Bunu işiten tilki de hemen söyleneni yapmış.

Yahışır Mı? (Şair Yitgin Gomeroli)

(Ahıska Türkçesi)

Vətənə umursuz olmax
Böğün bizə yaxışır mı?
Bu işte yorulmax yılmax
Deyin, bizə yaxışır mı?

İnsaf edin, gəlin yola
Möhkəm verəğın qol qola
Öz yurdumuz ola ola
Sürgün bizə yaxışır mı?

Ey Türk oğlu, ayağan qax!
Vətənə satğın mi çıxax
Dön geri, öz tarihən bax
Satğın bizə yaxışır mı?

Yeter yerimdə saymışım
Qarip adından toymışım
Adımı Yitgin koymışım
Yitgin bizə yaxışır mı?

Yakışır Mı? (Şair Yitgin Gomeroli)

(Türkiye Türkçesi)

Vatana ilgisiz olmak
Bugün bize yakışır mı?
Bu yolda yorulmak yılmak
Söyleyin, bize yakışır mı?

İnsaf edin gelin yola
Sımsıkı tutunalım kol kola
Öz yurdumuz ola ola
Sürgün bize yakışır mı?

Ey Türk oğlu, kalk ayağa!
Vatana sırtımızı mı dönek
Dön geri, özüne bak
Sırt dönmek bize yakışır mı?

Yeter yerimde saydığım
Garip adına doydum ben
Adımı Yitgin koymuşum
Yitgin bize yakışır mı?

GÜNEY AZERBAYCAN TÜRKLERİ

Kitabın Güney Azerbaycan Türklerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Afshin SHAHBAZI

📍 Ankara Üniversitesi - Tırsal Yapılar ve
Sulama (Doktora)
✉ a.shahbazi2013@gmail.com

Ramezan Karırmzadehası SAHEBDIVANI

📍 Ankara Üniversitesi - Gazetecilik (Doktora)
✉ karimzade10@yahoo.com

Amene MOHAMMADI

📍 Hacettepe Üniversitesi- Yeni Türk Edebiyatı
(Doktora)
✉ ameneehmohammadi@gmail.com

Genel Bilgi

Güney Azerbaycan, İran'ın kuzeybatısında hem coğrafi hem de etnik yapı olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu ehemmiyetinin sebebi ise Kafkasya-Ortadoğu-Asya üçgeninde yer alan en aktif etnik unsur olmasıdır.

Yapı bağlamında Güney Azerbaycan, İran'ın büyük bir eyaleti konumundadır ve İran yönetimi, idari olarak bu bölgeyi son asırda; Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zengan, Hamedan ve Kazvin olarak 6 büyük eyalete ayırmıştır. Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezi Tebriz'dir. Bölgede yaklaşık 20-30 milyon Azerbaycan Türkü yaşamaktadır ve 107.000 km² yüz ölçümüne sahiptir. Güney Azerbaycan bölgesindeki Azerbaycanlılar Oğuz Türkleridir ve Oğuz grubundan Azerbaycan Türkçesiyle konuşmaktadırlar.

Eğitim öğretim ve sosyokültürel bağlamda Güney Azerbaycan'da 20 milyona yakın Türk nüfusunun olmasına karşın Türkçe eğitim veren herhangi bir kurum yoktur. İran'ın ulusal sınırları içerisindeki her bölgede durum böyledir. Güney Azerbaycan'da yaşayan Türklerin çoğunluğu ana dilde eğitim verilmesini ve kendi dillerinde eğitim veren kurumların açılmasını istemektedir. Bu durumun en güncel örneği 1 Ağustos 2020 tarihinde Tebriz şehrinde yapılan gösteri yürüyüşüdür. Bu yürüyüşte 10 bine kadar Tebrizli, "Öz dilinde medrese, olmalıdır herkese!" şeklinde slogan atmış ve İran'ın merkezi hükümetinin eğitim alanında uyguladığı politikaları ve Türklerle karşı yapılan ayrımcılığı kınamışlardır.

Güney Azerbaycan tarihi dolaylı olarak İran tarihini de içermektedir. Keza İran tarihinde Türklerin etkisi inkâr edilemez. Çünkü Türkler ilk çağlardan yeni çağa kadar bölgede çeşitli devletlerle hâkimiyet kurmuş ve Pehlevi dönemine kadar bin yıllık süreçte İran topraklarını yönetmişlerdir. İran nüfusunun %33'ünün Türklerden oluşması bölgenin Türk tarihi bakımından günümüzde de önemli olduğunun bir göstergesidir.

Çarlık Rusyası ve Kaçarlar arasında uzun yıllar süren savaşlar sonunda yapılan 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmalarıyla Aras Nehri sınır olarak belirlenmiş; böylelikle Azerbaycan halkı ve toprakları kuzey-güney olarak ikiye bölünmüştür. Bu bölünmeye rağmen Kuzey ve Güney Azerbaycan halkının bağlılığı sarsılmayacak derecede kuvvetlidir.

بیر دئییمین حنکایه سی «آی میخی میسمار انله ین الله» (گونئی آذربایجان تورکجهسی)

اۆلکه نین شاهیی آغا محمد شاهیی خوشلامایان والیلر و بیلر اونون امیرلرینی یئرینه گنیرمیرمیشلر. اردبیل ویلایه تینین والیسی شاعیرلر و دوستلاری ایله بیر یئره توپلاشاندا آغا محمد شاهیی مسخره انله بیرمیش. شاهین یاخین آدمالارین مال مولکونه ال قویماسی قاجار شاهین صبیر بارداغینی داشیردان سون داملا اولدو. ۱۹۷۴-جو ایلهده بؤیوک بیر اوردو ایله اردبیل ویلایتینی اله کنچیرمک اوچون یولا چیخان شاه شهرین گیریشینده کنجیلر بیر قالا ایله قارشیلادیر. بیر نچه گون موباریزه آپاران چاره سیز پادشاه یئرین آلتیندان تونل قازیب قالانی دبییندن اوچورتماغی پلانلادییر، اما چوخ چالیشدیقلاری بو پلان کیرمان والیسی طرفیندن دوردورلوب بنله جه شاهین پیلانی سوا گندیر. آغا محمد شاه آیلارلا شهری محاصره انتدیکدن سونرا والیسی قاجان و اهالیسینین یاریدان چوخو اؤلن، یاریسی ایسه اؤلورلرین اتینی ینمکله ساغ قالان شهری اله کنچیردی.

بو اوغوردان سونرا اوزونه اینامی و اینانجی آرتان شاه، داغلیق قاراباغ و شوشا والیسی ایبراهیم خلیل خاندا گۆز داغی وئرمک ایسته بیر. اونا بیر مکتوب یازیب تبریزه گلمه سینی امر اندیر. قاراباغ و شوشانین والیسی ایبراهیم خلیل خانین تبریزه دؤنمکدن باش قاجیرتماسی آغا محمد شاهیی قضا بلندیریر. شاه مینلرجه عسگرله تبریزدن داغلیق قاراباغ یولا دوشور. شاهین شانسیز لیغیندان همیشه لام آخان آراز چایی او گونلر چوخ داشقین و گورولتولو آخیرمیش و اوردونون بیر بؤلومونو بوغوب آپارمیش اما قارا باغ و شوشانی، امیرلرینه قولاق آسمایان والینین الیندن چیخارتماقدا اصرارلی اولان آغا محمد شاه یولونا داوام اندیر. قاراباغ والیسی ایبراهیم خلیل خان عسگرلرینه شاح اوردوسو ایله ساواشما یا امر اندیر اما آغا محمد شاه چوخ قیسا مودتده داغلیق قاراباغی فتح اندیر و ایبراهیم خلیل خانین اوردوسو شوشا قالاسینا سیغینیر. قاجار شاهیی، شوشا قالاسینی ترک اندرک قاجان ایبراهیم خلیل خانین توتولماسی ایچین صفر علی بی و عباس بیی گؤرولندیریر. اونلار قاچماقدا اولان قاراباغ والیسینین دالینا دوشرکن آغا محمد شاه شهرین اؤنملی آدمالارین توتوقلا نیب زیندانا آتیلما سینی ایسته بیر. توتوقلارلار آراسیندا آذربایجانین مشهور شاعیری و عینی زاماندا ایبراهیم خلیل خانین وزیر ی اولان مولا پناه واقیف ده وارمیش.

صفر علی بی و عباس بی قاجان قاراباغ والیسینی آراز چاپین کنجه یه چالیشیرکن قوشاتیرلار. توتوقلانماقدا اولان ایبراهیم خلیل خان اونلارلا بیر جوره اتلاشما یا چالیشیر. قاراباغ و شوشا قالاسیندان گؤتوردیو قیزیل و پوللاری اونلارلا بؤلوشمه یی تکلیف اندیر. بؤیوک میقداردا قیزیل و پول مو قایلینده قاراباغ والیسینی بوشلایان بیلرین الی بوش قایلیمالاری آغا محمد شاهیی چوخ قز بلندیریر و اونلارین اعدام اندیلمه سینی ایسته بیر. داغلیق قاراباغین والیسی ایبراهیم خلیل خان توتوقلا نیب کنترمه یین تکجه ایکی بی دنییل پادشاه قارش ی عصیان اندن هر کس آغیر جزالار آلا قادیلار اما بعضیلرینی آغیر جزالاندیرماق ایچین آیاقلارینا نال وورو لا قادییر. بونون اوچون قاراباغین ان یاخش ی دمیرچیسینه چوخلو سایدا نال وه میسمار حاضر لا ما امری وئر یلمیشدیر.

آغا محمد شاهین حیات یولدایشی بو اولایی گونلرین گنیشیندن چوخ ناراحات اولور و تانیدیغی ان یاخش ی فالچینی چاغیریر. فالچی دئییر کی، بیر مودت سونرا اۆلکه گۆز لشه جک، و خالق خوشبختلیک و آیدینلیغا قوشا قادییر. فالچینین بو اؤن گورولریندن تعجولنن خانیم شاهلا دانیشیر و خالقین خوشبخت اولاجاغینی سؤیله بیر. آغا محمد شاه گولرک دئییر: «بیز وارکن بو اینسانلار نجه خوشبخت اولوب گۆزل بیر گون گورجکلر؟»

شاه قاراباغدا اونا قارش ی عصیان اندنلرین هامیسینین باشلارینین کس یلمه سینی امر اندیر و کس یلمیش باشلاردان ایکی تپه دوز لیب او ایکی باجاریق سیز بیین باشینی دا زیروه یه قویماق ایسته بیر اما جومعه گونو اولدوغو ایچین خالقین اینانج و عرف گره یی اعدام ایشله ری بیر گون سونرا یا قالیر. اعدام اولوناجاق بو ایکی بی، یانی عباس بی و صفر علی بی اؤزلرینی قورتارما یا چالیشیرلار. پادشاهدان باغیشلانمالاری ایچین نه قدر چالیشسالار دا هنج بیر نتیجه الده انده بیلیرلر و سوندا ایکیسی ده گنجه پادشاهی اؤلدورمک قرارینا کلیرلر. هر ایکی بی اوزون مودت پادشاهین ساراییندا یاشادیقلاری اوچون پادشاهین اطرافیندا کی بوتون گودوکچو و قولوقچولاری یاخش ی تانییردی لار. صاباه اندام اولوناجاق بو ایکی کیشینین ایتیره جکلری هنج نه قالمامیشمیش و سون شانس لاری گنجه پادشاه هوجوم اندیب اونو اؤلدورمک اولوب.

گنجه آریسی عباس بی ایله صفر علی بی تانیشلارینین کؤمکلییی له پادشاهین اوتاغینا کنچیرلر. شاه یاتارکن بیجاغی اورینین باشینا سوخورلار و شاه اؤلورکن دئییر: «الله سیزه لعنت انله سین، سیز بو اۆلکه نی

اولدوردوز، منی دنیل. ایللر بویو پادشاهدان نیفرت ائندن اما قورخولاریندان هنج نه ائده بیلمه ین ایکی بی شاهی اولدوردوکتن سونرا باشینی دا کسیرلر. صاباه کسین باشلاردان داغ قورماق نیئتینده اولان باش، ایندی اوزو کسلیب اورتالیقلاردا قالمیش. خبر هر یئره یاییلاندان سونرا پادشاهین سون سوزونون دوغرو چیخدیغی معلوم اولور. اولکه نین هر طرفینده قارماقاریشیقلیق دوشور. عسگرلر و بوتون دؤولت خادیملی قورخولاریندان رسمی پالتارلارینی دییشرک سیرادان وطنداش کیمی گورونمه یه چالیشیرلار. جاماعات توتا بیلدی بی عسگرلی اولدورور و شوشا قالاسینا دولانلار ایسه ایچریده اللرینه کئچن هر نه وارسا اوغورلاییرلار. آرتیق شاهین اورتالیقدا قالان باشیندان باشقا هر شئی قییمتلی ایدی، اما عباس بی و صفر علی بی ان قییمتلی جواهر و قیزیللاری توپلاییب تبریزه ساری یولا دوشموشدولر.

بو آرادا شاهین امری ایله توتوقلاناتلارین آیاغینا نال وورماق اوچون گنجلر بئله یاتمادان نال و میسمار دوزلدن دمیرچییه شاهین اولوم خبری گئدیر و اوندان شاهین جنازه سینیه بویوک و گوزل بیر تابوت دوزلتمه سی ایچین دوزلندی میخلاری میسمارا دوشدورمه سینی ایسته ییرلر. بو اولایلاری انشیتدیکدن سونرا شوشا زیندانیندا ایشگنجه اولان مشهور آذربایجان شاعری موللا پناه واقیف بیر شعرینده، بوگونلر خالقین چتین و زور دوروملارین گوزله نیلمز شکله یاخشیلاشماسینی ایسترکن سؤیله دیکلری "آی میخی میسمار ائله ین الله" دیزیسینی یازیرو بو مصرع قیسا زاماندا قاراباغدان تبریزه قده ر بوتون آذربایجان خالقینین دیلینه دوشور.

Bir Deyimin Hikâyesi: "Ey Mıhı Çivi Eyleyen Allah"

(Türkiye Türkçesi)

Kaçar hanedanı hükümdarı Ağa Muhammed Şah'ı sevmeyen valileri, onun emirlerine uymazdı. Erdebil valisi bununla da kalmayıp bazı şairler ve arkadaşları ile bir araya geldiklerinde Ağa Muhammed Şah'la alay ederlerdi. Bu kimselerin Şah'ın yakınlarından bazılarının mal ve mülküne el koymaları, Şah'ın sabrını taşıran son damla oldu.

Erdebil vilayetini ele geçirmek için 1794 yılında büyük ordu ile yola çıkan Şah, şehrin girişinde geçilmez bir kale ile karşılaştı. Birkaç gün uğraştıktan sonra çaresiz kalan Şah yerin altından tünel kazarak kalenin kapısını patlatmayı düşündü fakat haftalarca emek verdikleri bu plan, son anda Erdebil valisi tarafından haber alınarak engellendi.

Ağa Muhammed Şah, şehri aylarca kuşattıktan sonra Erdebil valisi kaçtı ve şehrin nüfusunun yarısından fazlası açlıktan öldü. Diğerleri de ölenlerin etinden beslenerek hayatta kalmayı başardı ve böylece şehir ele geçirildi.

Bu başarıdan sonra öz güveni ve gücü artan Şah, Karabağ ve Şuşa'nın valisi İbrahim Halil Han'a da haddini bildirmek için bir mektup yazdı ve ona Tebriz'e gelmesini emretti. Karabağ ve Şuşa valisi İbrahim Halil Han Tebriz'e gelme emrine uymayınca, Şah 1795'te ordusu ile Tebriz'den Karabağ'a yola çıktı.

Şah'ın bahtsızlığından hep sakın olan Araz Nehri o günler kaynamaya başladı. Böyle olunca ordunun bir kısmı nehirde boğuldu ama emirlerine uymayan valilerin vilayetlerini ele geçirme konusunda çok azimli olan Ağa Muhammed Şah vazgeçmeyip yoluna devam etti. Karabağ'ın valisi İbrahim Halil Han, askerlerine Şah'ın ordusu ile savaşma emrini verdi ancak Ağa Muhammed Şah kısa bir sürede Karabağ'ı fethetti ve İbrahim Halil Han'ın ordusu Şuşa Kalesi'ne sığındı.

Kaçar Şahı, Karabağ'ı ele geçirin Şuşa Kalesi'ne sığınan İbrahim Halil Han'ı yakalamak için Sefer Ali Bey ve Abbas Bey'i görevlendirdi. Onlar Karabağ valisinin peşindeyken Ağa Muhammed Şah da şehrin önemli kişilerinin yakalanıp hapsedilmesini emretti. Yakalananların arasında Azerbaycan'ın ünlü şairi ve aynı zamanda İbrahim Halil Han'ın veziri olan Molla Penah Vâkıf da vardı.

Sefer Ali Bey ve Abbas Bey, kaçmakta olan Karabağ valisini Araz Nehri'nde kuşattı. Fakat İbrahim Halil Han yanına aldığı altın ve paraları onlarla bölüşeceğini teklif etti ve böylece kendini kurtarıp kaçtı. Çok miktarda

altın ve para karşılığında Karabağ valisini serbest bırakan komutanların eli boş dönmesi, Ağa Muhammed Şah'ı çok sinirlendirdi ve idam fermanlarını verdi.

Bu iki komutanla beraber diğer tutuklananlar da idam ve ağır cezalara maruz kaldı. Cezaların en ağır ise ayağa nal vurulma cezasıydı. Bunun için Karabağ'ın en iyi demircisine çok sayıda nal ve mih hazırlama emri verildi.

Ağa Muhammed Şah'ın eşi Asiye Hanım bu olaylı günlerin gidişatından çok endişelendi ve tanıdığı en iyi falcısını çağırttı. Falcı bir süre sonra ülkenin durumunun daha iyiye gideceği ve halkın çok mutlu olacağı kehanetinde bulundu. Falcının bu öngörüsüne şaşırarak Asiye Hanım, Şah ile konuştu ve halkın mutlu olacağını söyledi. Ağa Muhammed Şah bu söze gülüp, "Biz varken bu halk nasıl mutlu ve güzel gün görebilir?" dedi.

Ağa Muhammed Şah, ona karşı isyan edenlerin hepsinin kafasının kesilmesini ve bu kafalardan iki yığın yapıp en tepeye de o iki hain komutanın kafasının koyulmasını emretti. Fakat cuma günü olduğu için halkın genel inanç ve örfünü göz önünde bulundurarak idamın gerçekleşmesini bir gün erteledi.

Bu bir gün içinde idam olacak iki kişi yani Abbas Bey ve Sefer Ali Bey kurtuluş çaresi aradılar. Bu iki Bey'in artık kaybedecek bir şeyi kalmamıştı ve kurtulmak için Şah'ı öldürmeyi düşündüler. Yine de son bir defa Şah'ın merhamet ve affını kazanmak için çaba gösterdiler ancak sonuç alamayınca karar verip gece yarısı Şah'ı öldürmeyi planladılar. İki bey de uzun süre Şah'ın sarayında yaşadıklarından çevresindeki tüm bekçi, koruma ve hizmetçileri iyi tanıyorlardı. Onların yardımı ile Şah'ın odasına geçip hançeri uyuyan Şah'ın kalbine sapladılar. Şah son nefesini verirken, "Allah sizi kahretsin! Beni değil, ülkeyi yok ettiniz!" dedi.

Yıllarca Şah'tan nefret edip öfkeleri dinmeyen iki bey onu öldürmekle yetinmeyip kafasını da kestiler. Kesilen kafalardan tepe yapmayı düşünen Şah'ın kendi kafası kesilip ortaya atıldı. Bu haber dört bir yana yayıldıktan sonra Şah'ın söylediği son söz doğru çıktı ve her yanda kargaşa oldu. Askerler ve tüm saraydakiler korkularından resmî kıyafetlerini değiştirip halkın arasına karıştılar. Halk saraydan kaçanları yakalayıp öldürdü. Şuşa Kalesi'ne girmeyi başaranlar ele geçirebildikleri her şeyi yağmaladılar. Şah'ın ortaya atılmış kafasının dışında her şey değerli oldu. Bu sırada Abbas Bey ve Sefer Ali Bey en değerli mücevher ve altınları toplayıp Tebriz'e doğru çoktan yola çıkmıştı.

Şah'ın ölüm haberi, gece gündüz uyumadan nal ve mih yapan demirciye de ulaştı. Bu kez demirciden, yaptığı nal mihlarını tabut için çiviye dönüştürmesi istendi.

Şuşa'da hapsedilen ünlü Azerbaycan şairi Molla Penah Vâkıf, olup bitenleri duyar duymaz, beklenmedik gelişen bu hadise karşısında kaleme aldığı şiirinin bir dizesinde: "Ey mihı mismar (çivi) eyleyen Allah!" ifadesini kullandı. Bu dize deyim olarak kısa sürede Karabağ'dan Tebriz'e tüm Azerbaycan halkı arasında yayıldı.

Atasözleri ve Deyimler

ائل گوجو سئل گوجو

"El gücü, sel gücü": Kişi kendi başına çok fazla iş yapamaz ama işbirliği yaparak daha büyük şeyler başarabilir.

بیرلیک هاردا دیرلیک اورد

"Birlik harda (nerede) dirilik orada": Birlik ve beraberlik oldukça önemlidir, insanları canlı tutar.

هر شئین تز مئی دوستون کؤهنهسی

"Her şeyin tazesı (yenisi) dostun köhnesi": İnsanların yeniliklere olan merakı, gerçek değerlerden daha fazla ilgi çekebilir, fakat hakiki dostluğun ve değerın zamanla eskimeyen, unutulmayan bir şey olduğu gerçektir.

اۆزو بیخیلان آغلاماز

“Özü yıkılan (kendi düşen) ağlamaz.”: Kişi kendi hata veya başarısızlıkları nedeniyle ortaya çıkan olumsuz sonuçları bilmeli, bunlara karşı sorumlu olduğunun farkında olmalıdır.

تورکله تورکون دوسلوغو داغلاری سارسار

“Türk ile Türk’ün dostluğu dağları sarsar.”: Türk halkı birlik hâlinde, sarsılmaz ve büyük bir güce sahip olur.

آغاجین یاشینی کؤکو سؤیلر

“Ağacın yaşını kökü söyler.”: Kişinin durumunu ve hâlini anlamak için geçmişini bilmek gerekir.

آتین بنلیندهکی تورک دنیلسه یوکتور

“Atın belindeki Türk değilse yüküdür.”: Türk kültüründe at, önemli bir yere sahiptir ve Türkler atı iyi kullanır.

یئر آلتیندان یاسا گنتمک

“Yer altından yasa gitmek”: Gizlice bir yere gitmek veya bir şey yapmak anlamına gelir.

آغزینین پایینی وئرمک

“Ağzının payını vermek”: Birinin haddini bildirmek.

قولاغینی بورماق

“Kulağını burmak”: Birine uyandı bulunmak ve haddini bildirmek.

اوغرونون یادینا داش سالماق

“Oğrunun (hırsızın) yadına taş salmak.”: Bir konuda kişinin aklında olmayan kötü bir davranışı ona hatırlatıp yapmasına sebep olmak.

Şiirler

Güney Azerbaycan Gülistan Antlaşması ile yaşanan bu ayrılığın hasretini edebiyatına yansıtmıştır. Bu durumu aşağıdaki şiir örneklerinde görmektediriz:

(تورکون دیلی) شاعر محمد حسین شهریار

(گوئی آذربایجان تورکجهسی)

اۆزگه دیله قاتسان بو اصیل دیل اصیل اولماز
شعری اوخویانلار، انشیدنلر کسیل اولماز
«صابیر» کیمی بیر سفرهلی شاعیر پخیل اولماز
خان یورقانی، کند ایچره مثل دیر، میتیل اولماز
کسری سۆزودور بیر بنله تاریخ ناغیل اولماز
کند اهلی بیلرلر کی دوشابسیز خشیل اولماز
تشخیص وئرهن اولسا بو قدر زیر-زیبیل اولماز
میس سن، آبالام، هر ساری کؤینک قییزیل اولماز
چوخ دا اوزون اولما، کی اوزوندا عاغیل اولماز

تورکون دیلی تک سئوگیلی ایسته کلی دیل اولماز
اۆز شعرینی فارسا-عربه قاتماسا شاعیر
فارس شاعری چوخ سۆزلرینی بیزدن آپارمیش
تورکون مثلی، فولکلوری دونیادا تک دیر
آذر قوشونو، قیصر رومی اسیر انتمیش
پیشمیش کیمی شعرین ده گرک داد دوزو اولسون
سۆزلرده جواهیر کیمی دیر، اصلی بدلدن
شاعیر اولایلمزسن، آنان دوغماسا شاعیر
چوخ قیسسا بوی اولسان اوليسان جین کیمی شئیطان

منند ده نه ظاليم چيخار ، او غلوم، نه قيصاص چي
 آزاد قوی او غول عشقی طبیعتده بولونسون
 انسان اودی دوتسون بو ذلیل خلقین الیندن
 چوخ دا کی سرابین سویی وار یاغ-بالی واردير
 ملت غمی اولسا، بو جوجوقلار چۆپه دۆنمهز
 دوز واختا دولار تاختا-طاباق ادویه ايله
 بو «شهریار»ین طبعی کیمی چیممیلی چشمه

بیر دفعه بونی قان کی ایپکدن قزیل اولماز
 داغ-داشدا دو غولموش ده لی جیران حمیل اولماز
 الله هی سئوهر سه، بئله انسان ذلیل اولماز
 باش عرشه ده چاتدیرسا، سراب اردبیل اولماز
 اربابلاریمیزدان دا قارینلار طویل اولماز
 اوندکی ننه سانسجیلانار زنجفیل اولماز
 کوثر اولا بیلسه دنمیرم، سلسبیل اولماز

Türk'ün Dili (Şair Muhammed Hüseyin Şehriyar)

(Türkiye Türkçesi)

Başka dile katsan, o asil dil asil olmaz
 Şiiri duyanlar okuyanlar kesil olmaz
 Sabir gibi cevherli şair bahil olmaz
 Han yorganı köy içre meseldir mitil olmaz
 Kasra sözüdür, böyle bir tarih yalan olmaz
 Köy ehli bilir ki pekmezsiz haşıl olmaz
 Teşhis eden olsa, bu kadar çer-çöp olmaz
 Missin, a yavrum, her sarı gömlek altın olmaz
 Çok da uzun olma ki uzunda akıl olmaz
 Bir kere anla bunu, gazil ipek olmaz
 Dağ-taşa doğulmuş deli ceylan hamil olmaz
 Allah'ı seven böyle bir insan zelil olmaz
 Baş, arşa da erse, Serab Erdebil olmaz
 Erbaplarımızdan da karınlar davul olmaz
 Ondaki, anam sancılanır, zencefil olmaz
 Kevser olabilse, bilmem, Selsebil olmaz

Türk'ün dili tek sevgili, istekli dil olmaz
 Öz şiirini Fars'a, Arab'a katmasa şair
 Fars şairi birçok sözünü bizden almış
 Türk'ün meseli, folkloru dünyada tektir
 Azer ordusu, kayser-i Rumi esir etmiş
 Pişmiş gibi, şiirin de gerek tat-tuzu olsun
 Sözler cevahir gibidir, aslı bedelden
 Şair olamazsın, anan doğmasa şair
 Çok kısa boy olsan olursun cin gibi şeytan
 Benden de ne zalim olur, oğlum, ne kısıpçı
 Özgür bırak oğlum, aşkı, tabiatla bulunsun
 İnsan odur tutsun bu zelil halkın elinden
 Diyelim ki Serab'ın suyu var, yağ-balı vardır
 Millet gamı olsa, bu çocuklar çöpe dönmez
 Normalde dolur tahta tabak edviye ile
 Bu Şehriyar'ın ilhamı tek çimmeli çeşme

اولدوز

(گونئی آذربایجان تورکجهسی)

اولدوز یئددی یاشیندا
قوشولاراق کؤکبه
یولا دوشدو مکتبه
موعلیم ایلک درسینه
ایقدام ائتدی ترسینه
دندی آچین کیتابی
بیلن وئرسین جاوابی
چۆرەگی گۆستەرەرک
اولدوز سسلندی چۆرک
یوخ، کؤکب جاواب وئردی نان
اولدوز انشیت سن ده قان
سؤیله اولدوز ندیر بو
اولدوز جاواب وئردی سو
یوخ کؤکب سن وئر جاواب
کؤکب جاواب وئردی آب
کؤکب سئویجک اولدو
اولدوزون رنگی سولدو
سولوب دایاندی اولدوز
اولدوز تک یاندی اولدوز
ائوه گلنده آند
اونو باسدی باغرینا
آنا قوربانین اولسون
نه یازدین نه اوخودون
سو-دن وئریب قوشونا
کنجدی سوفره باشینا
سوال وئردی آنا جان
بو چۆرکدی یوخسا نان
بس بو ندیر آب یا سو
آنا جاواب وئردی سو
اولدوز سئویندیییندن
آناسیلا اوپوشدو
آنا باخیب اوزونه
سؤیلەدی اوز اوزونه
یا موعلیم آزبیدی
یا کیتاب سهو یازییدی

Ulduz

(Türkiye Türkçesi)

Ulduz yedi yaşında
Kavuşarak Kövkeb'e
Yola düştü mektebe
Öğretmen ilk dersine
Başladı tam tersine
Öz dilini boşlayıp
Başladı özge dile
Dedi açın kitabı
Bilen versin cevabı
Ekmeği gösterirken
Ulduz seslendi "ekmek"
Yok, Kövkeb cevap verdi: "Nan"
Ulduz işit sen de gan
Söyle Ulduz nedir bu (su)
Ulduz cevap verdi: "Su"
Yok, Kövkeb sen ver cevap
Kövkeb cevap verdi: "Âb"
Kövkeb sevincek oldu
Ulduz'un rengi soldu
Ulduz tek yandı Ulduz
Eve gelince ana
Onu bastı bağrına
Ana kurbanın olsun
"Ne yazdın ne okudun?"
Su-den verip kuşuna
Geçti sofraya başına
Sual verdi: "Anacan,
Bu ekme mi yoksa nan
Ya bu nedir âb ya su?"
Ana cevap verdi: "Su"
Ulduz sevindiğinden
Anasıyla öpüştü
Ana bakıp özüne
Söyledi öz-özüne:
"Ya öğretmen yanılmış
Ya kitap yanlış yazmış."

گمی چی دنیلم (شاعر حیدر بیات) (گوئی آذربایجان تورکجهسی)

پرلره بنزهدم سنی
دنیز پرلرینه
بو قوراقلیقدا بیتسه بیر چیچک بیر
داش آراسیندا
بیر پارچا بولود گلسه گۆیه
بیر ایسلادیم یاغسا پالتارلاریم
اونا بنزهدرم سنی
دیکتاتور گۆزوندن پؤسگورن شو علهر
یاشیل چالیر هر دن
اونا می بنزهدیم سنی؟

اسکی کیتابلاردا گۆزلرینین گۆزه للیگی قتید اولان
جنیران
سه کیشلری نوای ینی دلی اندن
تورکیستان کهلیگینه
بابور شاهین باغلاریندا جیلوه له نن طاووس
خیالیمدا باش اه بیر
سنین گۆز للیگینه
قوتادغو بیلگ ده سؤز بیرلشیمی
هذا کتاب دده قورقودون
جومله قورولوشو
علی لسان طایف هی اوغوزان
اوغوز قیزی

سن بیرمتن اولسایدین
من بیر
اوخوجو
شراب گنجهلری الیمده باده بیرسینده کیتاب
گنج گنجه مین بیر گنجه اوخوسایدیم سنی

بو گلن آرابادا تورکیستان قیزی
تهران قوزئی یینده
“قیز اوغلانا ال انیل هر
ال انیلر گل گل انیلر”
من
یوسف سیز ایللر یاغیبی
گۆزوم حاقلاماییر نچه آدیمیلیغی
هایاندایر سسین؟
تهران قوزئی یینده
زنگان بوغازیندا
تورکیستان قیزی!

Gemici Değilim (Şair Haydar Bayat) (Türkiye Türkçesi)

Gemici değilim
Perilere benzeteyim seni
Deniz perilerine
Bu kuraklıkta bitse bir çiçek
Bir taş arasında
Bir parça bulut gelse göğe
Bir ıslatım yağmur yağsa üzerime
Ona benzetirim seni
Diktatör gözünden püsküren alevler
Yeşil çalır bazen
Ona mı benzeteyim seni?

Eski kitaplarda gözlerinin güzelliği bahsolan ceylana
Sekişleri Kaşgarlıyı deli eden
Türkistan kekliğine
Babürşah'ın bağlarında cilvelenen tavus
Hayalimde baş ağır
Senin güzelliğine
Altun Yaruk'ta anlam inceliği
Kutadgu Bilig'de söz birleşimi
“Hâza Kitab-ı Dede Korkut”un cümle kuruluşu;
“Alâ lisan-ı taife-i Oğuzân”
Oğuz kızı

Sen bir metin olsaydın
Ben bir okuyucu
Geceleri elimde bade birisinde kitap
Gece-gece binbir gece okusaydım seni
Bu gelen arabada Türkistan kızı
Tahran kuzeyinde
“Kız oğlana el eyler
El eyler gel-gel eyler”

Ben Yusuf'suz iller Yakub'u
Gözüm haklamaz birkaç adımlığı
Nerededir sesin?
Tahran kuzeyinde
Zengan boğazında
Türkistan kızı!

اسیر انلر (شاعر حبیب ساهر)**(گونئی آذربایجان تورکجهسی)**

بی‌نهایت بو گویون آلتیند
 بیزه بیر قبه‌ی فیروزه ده یوخ
 یانار افلاکده مینلرجه چیراق،
 بیزه بیر شمع، بیر آویزه ده یوخ
 بو قدر اولدوز آراسیندا بیزه
 یئددی گۆیلرده بیر اولدوز یوخوموش
 بۆلدر قوشلاری عالمده مگر،
 بیزه ده چاتدی او آغلار بايقوش؟
 قووالارکن منی هر گون محنت
 قاپیمی دؤگمه‌دیر هر گنجه غم
 هامی آزاده ائلین شاعری وار
 من اسیر انلرین اه! شاعریم

Esir Eller (Şair Habip Sahir)
(Türkiye Türkçesi)

Sonsuz bu göğün altında
 Bize bir kubbe de yok!
 Yanar eflakte binlerce ıskı,
 Bize bir şem', bir avize de yok!
 Bu kadar yıldız arasında bize
 Yedi gökte bir yıldız bile yokmuş!
 Böldüler kuşları âlemde meğer!
 Bize de kaldı o ağlar baykuş?!
 Kovalarken beni her gün mihnet
 Kapımı çalmadadır her gece gam.
 Hamı azade elin şairi var
 Ben esir ellerin ah şairiyim.

Bayatılar

عزیزیم وطن یاخشى
 کۆینه‌ی کتن یاخشى
 گزمه‌یه قریب انلر
 اؤلمه‌یه وطن یاخشى

Azizim vatan güzel
 Gömleği keten güzel
 Gezmeye yad eller
 Ölmeye vatan güzel

بو داغدا مه‌لر گلر
 داغلاری انر گلر
 نامرده توش اولانین
 باشینه نه‌لر گلر؟

Bu dağdan sis gelir
 Dağları inip gelir
 Namerde rast gelenin
 Başına neler gelir

بیر قوش گلیر آغ داشد
 خبر وئیر قارداش‌دان
 قارداش باجیدان دويس
 باجی دويماز قارداش‌دان

Bir kuş gelir ak taştan
 Haber verir kardaştan
 Kardeş bacıdan doysa
 Bacı doymaz kardaştan

آرازی آییردیلا
 قومونان دویوردولا
 من سندن آییرلمازدیم
 ظلميله آییردیلا

Araz'ı ayırdılar
 Kum ile doldurdular
 Ben senden ayrılmazdım
 Zulm ile ayırdılar

لایلا دندیم گونده من
 کؤلگه‌ده سن، گونده من
 ایله قربان بیر اولس
 سنه قربان گونده من

Ninni dedim günde ben
 Gölgede sen, günde ben
 Her yıl kurban bir olsa
 Sana kurban günde ben

بو يول گندير ارزوروم
كاروان گندير ارزوروم
فلهيه نئيله ميشديم
منى قويدو هر ظولومه

Bu yol gider Erzurum'a
Kervan gider Erzurum'a
Feleğe neylemiştim
Beni koydu her zuluma

عزیزیم شکیم آغلار
شیروانیم شکیم آغلار
سن اولدون من آغلادیم
من اولسم به کیم آغلار

Azizim Şeki'm ağlar
Şirvan'ım Şeki'm ağlar
Sen öldün ben ağladım
Ben ölürsem kim ağlar

KAZAKİSTAN

Kitabın Kazakistan'a ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Batyrkhan AMIRTAYEV

Hacettepe Üniversitesi - Tarih (Doktora)
batyrkhan.amirtayev@mail.ru

Elmira KANAİBEKOVA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Çağdaş
Türk Lehçeleri (Doktora)
elmirakanaibek@gmail.com

Bekzat BEKBOLAT

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (Lisans)
bekzatbekbolat.bb@gmail.com

Genel Bilgi

Kazakistan – Avrasya kıtasının merkezinde bulunan büyük bir ülkedir. Yüz ölçümü bakımından dünya devletleri arasında dokuzuncu konumdadır. Bu kadar geniş bir ülke hakkında neleri bilmeliyiz? Kazakistan nasıl bir ülke? Halkı nasıl yaşıyor? Dünü ile bugün arasında nasıl bir fark var? Bu gibi soruların cevabını bulmanız çok zaman almayacaktır. Bizim amacımız, artık kolayca ulaşabileceğiniz bilgilerin tekrarını yapmak değil Kazakistan'ı tanımanın farklı bir yoluna değinmektir.

Her şeyden önce Kazakistan bağımsız bir cumhuriyettir. Cumhuriyetin kurucu halkı Kazaklardır ve devlet dili Kazakçadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığına kavuşan Kazakistan halkı iki yıl önce bağımsızlığın 30. yıl dönümünü kutladı. Bağımsız ve genç cumhuriyet olarak Kazakistan bu 30 yılda yürüttüğü politikalar neticesinde oldukça iyi gelişmelere imza attı. Uluslararası siyasetteki yerini pekiştirdi. Orta Asya'da Kazakistan'ın bulunduğu coğrafi konum çok önemlidir. Her yerde düzenin bozulmaya başladığı 21. yüzyılda komşularıyla olsun, söz sahibi gelişmiş ülkelerle olsun ilişkilerini iyi tutması Kazakistan'ın başarı göstergesi olarak adlandırılabilir.

Bilindiği üzere Kazakistan'ın tarihi 1991 yılından başlamamaktadır. Bütün ülke fertleri gibi biz de halkımızın tarihini istediğimiz kadar derinlere götürebiliriz ama bize göre bugünkü Kazakistan'ın sınırlarının oluşması, halkın aydınlanması geçen asrın ilk yarısında faaliyet gösteren Kazak aydınlarının sayesinde. Uçsuz bucaksız bozkırda asırlardır konargöçer hayat sürdüren Kazakların da artık dünyanın değişim kervanına katılması gerekiyordu. Bu süreç evrimsel yolla değil devrimsel bir yolla, bazı zamanlar baskıyla yapıldı. 18. yüzyıldan itibaren Rusya Çarlık devletinin sömürsü altında yaşayan halk, 1971'deki devrimlerden sonra Sovyet iktidarı altına girdi. Halkın hürriyete erişme çabaları başarısızlığa uğradı. Böylece Kazaklar da diğer Türk halkları gibi yeni bir hayat tarzına geçti ve 70 yıl içerisinde bambaşka bir kimlik kazandı. Kökünü, soyunu, dinini unutan hatta ana dilini kaybeden bir nesil yetişti. Doksanlardaki durum öyleydi fakat şimdi baktığınızda gerçek kimliğini arayan, ana dilini öğrenmeye hevesli, o dilde gururla konuşup yazmakta olan bir nesli görürsünüz.

Türkiye'de çoğunlukla Kazak Türkleri olarak bilinen Kazaklar bir Türk halkıdır ve konuştuğu dil de sonra yazı diline dönüşen Türk dilinin bir lehçesidir. Zengin bir sözlü edebiyata sahip Kazak Türkleri arasında yazılı edebiyata

geçildikten sonra son yüzyıllarda kalemi güçlü şairler ve yazarlar yetişti. Sadece Kazak Türklerinin değil Ruslar ve diğer Türk halkları (Özbek, Tatar, Ahıska Türkleri, Uygurlar vs.) dâhil olmak üzere onlarca etnik unsurun vatan olarak gördüğü Kazakistan'ı ve toplumu tanımının en iyi yollarından biri bize göre o şairlerin, yazarların eserlerini okumaktır. Aradaki mesafeler ve yukarıda değindiğimiz tarihi gelişmeler yüzünden ne yazık ki artık Türkiye Türk'ünün Kazak Türkçesiyle yazılmış bir edebî eseri okuyup anlayabilmesi zordur. En azından iki üç ay hazırlık istediği için ve insanların başka bir Türk lehçesi olsa dahi yeni dil öğrenecek zamanı ve imkânları kısıtlı olduğundan bu edebî eserlerin kaliteli bir şekilde Türkiye Türkçesine çevrilmesi lazım. Bir Kazak Türk'ü, Sabahattin Ali'nin, Sait Faik'in hikâyelerinden Anadolu kültürünü, yaşamını ve insanını tanıyabilirse demek ki Türkiye Türk'ünün de Kazak kültürüyle tanışmasının Kazak hikâyelerini okumaktan geçeceğini düşünüyoruz. Günümüzde Kazak roman ve hikâyelerinin Türkçe çevirileri yıldan yıla artmaktadır. Bu çevirilerin çoğalmasını diliyor ve iki doktora, bir lisans öğrencisi olarak çevirdiğimiz hikâye ve şiirin küçük de olsa katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Hikâye

Tortay Miner Aq Boz At (Yazıwşı Oralhan Bökay)

(Kazakça)

Bizdiñ awıl Salıqsalğannıñ ıyğında otırğan. Şildeniñ däl ortası bolsa da, bul jerde qoñır salqın, bultsız künleri tamılğan tamaşa mezgil bastalıwşı edi. Ne istıq emes, ne suwıq emes jaylawdıñ jayma-şuwaq sätinde, töbeñnen kökpeñbek bolıp töñkerilip turar aspanğa qarağaydıñ bürşigin laqtırıp oynaysıñ. Qanşa qulasañ awırsınbaytın, qanşa qulasañ japırılmaytın kültelengen küreñse balapan tabanımızğa kilemdey jumsaq tiyiwşı edi-aw. Teñiz betinen qanşa biyik bolğanmen, osı Salıqsalğannıñ kez kelgen jerine jeroşaq qazsañ, kölkildegен suw şığa keletin. Äsirese, jañbırlı künleri qırdan qulağan laysañğa aynalıp, şoşaytıp-şoşaytıp qarağay böreneden qıyıp salğan üylerdiñ mazasın ketiretin.

Ol kezde kolhoz. Kolhozdıñ sıyrın künine üş ret sawıladı. Al är sawınnıñ arasında şöp şawıp, onı mayalaytın. Keşte, tipti küni boyı seperatorğa süt tartıp, may şayqaytın. Şarşaw değendi bilmeytin qız-kelinşekter soğıs jılınan keyingi beybit künniñ şuwağına jılınıp, sıızta än salatın. Taw arasında jıltıldatıp ot jağıp, än şırqağanda, lawlağan jalın baqsıday tilin jalañdatıp küy şertip, taw-tastı küñirentip turğanday ädemi seziliwşı edi-aw. Bizder – balalar, küni boyı ögiz üyretip, buzaw jayamız, üş uwaq sıyrı sawğızamız. Imırt üyirile, altıbaqan qurğan azamattardıñ mañayında arpalısıp, tiyip-qaşıp ularday şuwlap oynap jürgenimiz. Bizdiñ işimizde menen eki-üş jas ölkendigi bar Tortay attı bala boluwşı edi. Äke-şeşeden tım erte ayrılıp, alıstan qosılar atalastannıñ esiginde jüretin. Qoy awzınan şöp almas juwas, qulağınñ säl mükisi bar, bala bop köp oynamaytın, jasqanşaq edi. Bärimizden göri ereşeligi, tañerteñnen keşke deyin bas almay kitap oқы беретin. Qolına ne tiyse, sonı talğamsız oқыtın Tortay ortamızdağı bilğışimiz, awzımızdı aşıp tuñdar abızımız sıqladı.

Tortay, äsirese, meni jaqsı köredi. Janınan bir eli qaldırmaytın. Äkem ferma meñgeriwşisi, üyde işim-jem mol, iyt basına irkit tögilip jatuwşı edi. Şeşemniñ qolınan – bir, jolınan – eki alıp, är kün sayın Tortayğa taşıytınmın. Ol meni aldap, tamaq üşin dos bolmaytın. Qayta “Men aş jürgenim joq, äkele berme” dep ursatın-dı. Öz beyili men köñil qoşı bolmasa lām dep awzın aşpaytın, äri qulağı haqas estiytin bolğan soñ, äñgimege zawqı bola bermeytin. Tek menimen ğana oñaşa sätterde ağıl-tegil äñgime quruwşı edi.

Bir küni men Tortaydı köp izdep äreñ taptım. Turğan üyi awzına kelgenin ayıp, ursıp quwıp jiberipti. Salıqsalğannıñ uşar basındağı qalıñ tas qorımnıñ üñgirine kirip, ot jağıp otır eken. Meni körgen soñ, quwanıp qaldı. Orınan atıp turıp: - Meni qalay taptıñ, ey? – dedi.

- Seniñ üyiñ – osı tas kürke emes pe?

Tortay tas kürkeni uyaday qılıp jıynap, tazalap qoyıptı. Budan burın da osı jerge san ret kelip, mekenine aynaldırğan sekildi. Qayran qaldım. Ağaştan qıyıp nar jasadıp, üstine şöp tösegen. Özine tiyesili kitaptar äbden

köp oqılğandıqtan, jemtir-jemtir bolıp bir burışta jıynawlı tur. Tör aldına eşkiniñ terisi töselgen. Qarağaydıñ juwan kespeltektek şarkesinen stol jasap, may şam qoyıptı. Tastan qalağan jeroşaqta mazdap jañğan ot. Sirkirep jañbır jawdı. Üñgirge suw tiymeydi eken. Kün bulıttı bolğan soñ ba, ımırt erte üyirilip, köz baylana bastadı. Üyden urlap alıp sıqqan nan men irimşikti stoldıñ üstine qoydım. Nardıñ şetinde jalañ ayağın salbıratıp ünsiz otırğan Tortay: “Raqmet”, - dedi. Üni bir türli köñilsiz qarlığınqırıp sıqtı. Eşkim joqta jılağan sekildi, ottıñ säwlesi tiygen közi qızarıp, dombıǵıp tur edi.

- Äke-şeşeñ izdep jürer, üyiñe qayt, qorıqsañ, men şıǵarıp salayın, - dedi Tortay. “Äke-şeşeñ” degen sözdi qırşıǵıp aytqanday boldı. Al äke-şeşemniñ tiri, jer basıp jürgenine men kinäli emes edim.

- Seniñ janiña jata ketsem qaytedi, - dedim ottıñ şalasın ısırap.

- Qaytasıñ! – dedi ol miz baqpay. Men bugün onı müldem tanımay otırmın.

- Qaytasıñ, äke-şeşeñ meniñ basımdı jaradı.

- Jarmaydı. Sen meni quwma, dos emes pe edik.

- “Oraza-namaz – toqtıqta ğana” degen. “Toq bala aş balamen oynamaydı” degen.

Men jawap bere almadım, ündegen qalpı, mıñqıyıp otra berdim. Tortay meñ-zeñ. Lawlağan otqa tesilgen küyi kürsindi. Sodan keyin nardan qarǵıp tüsti de, tas üñgirdiñ tesiginen sırtqa üñildi.

- Jawın uzaq jawatın türi bar. Töñirek tutasıp alıptı. Qoñǵıñ kelse, qona ğoy,- dedi mağan.

Özi tizesine salıp quw butaqtı sıındırdı da, otqa tastadı. Men äkelgen irimşikti bir asap narğa qayta mindi. Sodan soñ “Alastalğan Alitet” degen kitaptı qolına alıp äri-beri awdarıstırdı da, irge jaqqa laqtırıp jiberdi. Jañbır tolaster emes, qulaqqa tasqa tiyip tayǵanap jatqan sıbdır-sıbdır ün estiledi. Kürkirep, sarqıramay urlana jawğan nöser, qaydaǵı-jaydaǵımı eske tüsirip, qıyal dünüyesine jeteleydi, nemese mawjratıp uyqımı keltiredi eken.

- Bosaǵada otırǵanıñ ne? – dedi Tortay. Baǵanaǵıday emes, köñildeneyin depti. – Kel janıma, men seni tum jaqsı köremin. Bastıqtıñ balasımnıñ dep murınıñdı kökke kötermeysiñ, qarapayımsıñ.

Tas oşaqtaǵı ottıñ säwlesi qabırǵalarǵa tüsip, qoñırqay tartadı. Töbede tesik bar-aw deymın, tırs-tırs tamşı tamadı bir jerden. Biz erteki eski dünüyede otırǵanday edik. Meniñ keñsirigim aşıp, bir türli jılaǵım keldi.

- Tortay, - dedim.

- Aw, - dedi.

- Äñgime, ne ertek aytşı.

- Bayaǵıda bir jetim bala bolıptı, - dep bastadı... - Bayaǵıda bir jetim bala bolıptı... arı qaray küñgir-küñgir, kübir-sıbir ertekke aynaldı.

Büginde meniñ esimde Tortay aytqan ertekiñ köbi qalmağan, tipti sol armanşıl balanıñ özin de umıttanday edim... Tek, “bayaǵıda bir jetim bala bolıptı” dep bastalıwşı edi, al, qalay ayaqталatının bilmeymin, müldem esimde joq, qalay ayaqталıwşı edi?

Meniñ jadımda tamaşa saqtalǵanı, ol tas üñgirde şöp töselgen nardıñ üstinde jatıp, oqıǵan kitaptarı men öziñiñ arman-qiyalı turalı tün ortası awǵanşa aytqan kübir-kübir äñgimesiniñ emis-emis elesi ğana. Meni jıp-jılı qoynına alıp, aǵalıq aqılın aytatın tım zerektigi edi.

– Bul dünüyede men pir tutar, sırlasar jalǵız-aq närsem bar, ol - kitap, - deytin. - Äkem de, şeşem de sol - kitap. Keybirin eki-üş qaytara jalıqpay oqıp sıqtım. Jalǵızdıǵıñ, jetimdigiñ, bäri-bäri umıtılıp, basqa bir jumaqtı

ömirge sapar şekkendeney bolamın. Ätteñ, jağday kelse, oqıwımdı odan äri jalğastırıp, Almatığa attanar edim. Şınımdı aytayınşı, kitap jazıp, jazıwşı bolğım keledi.

Aqjawın sirkirep tur. Tas oşaqtağı ot qolamtalanıp, üñgirdiñ işine qorqınış uyalap, qarañğılana bastağan. Tortay äli söylep jatır, söylep jatır... Armanı tawsılar emes. Demi qulağımnıñ tübine jıp-jılı bolıp seziledi, eptep qıtıqtaydı. Men ünsiz tıñday beremin. Älde toñazıǵannan, älde qorqınıştan, Tortaydıñ bawırına tıǵla tüsemın.

Jailawdıñ jadırağan aşıq künderiniñ birinde Tortayğa erip buzaw bağıwğa sıqtım. Meniki erikkenniñ ermegi sıqıldı edi. Tas şoqınıñ uşar basına deyin buzawları örgizip bardıq ta, erkine qoya berdik. Öytkeni tört ayaqtı mal bul jerden uzap eşqayda kete almaytın. Biyiktegen sayın qalıñ barağı orman tawsılıp, tawdıñ taz töbesi bastalatın. Zañǵar tawdıñ töbesinde ünemi suwıq jel soǵıp turatındıqtan, ağaş bolmaydı jäne şöp te boylap qalıñ öspeytin taqır.

Jazdı künderi ünemi sezimiñdi sergiter mayda lep esip turar edi. Al şoqlar örkeş-örkeş bolıp, kök kümbezine nayzaday kirip uşpalana qol bulǵaytın. Qızdıñ jyǵan jügindey tay-tay, teñ-teñ jaqqar tastıñ ara-arasına tas sarımsaq ösedı. Tortay ekewmız tırtısıp, qol-ayaǵımızdı jaralay sol biyıkke şıǵıp, sarımsaq julıp jegenbiz. Bul tustan tawdıñ balağı alaqandaǵıday körinedi. Sonaw şatqalda Altaydıñ şolpısında mın buralıp, ağarañ qaǵıp Buqtırma özeni kümistene ağadı. Al bizdiñ awlımız kökjılqaq munar perdesine tumsalanıp, tek nobayı ǵana süldelenedi. Qına basqan tasqa qulap keterdey bolıp atşa minip otırǵan Tortay anaw kök munar dünüyege birdeñesin joǵaltıp alǵanday közın sıǵıraytıp uzaq qaradı-ay. Sonsoñ şıǵıs jaqtı nusqap, erewildep söyley jöneletin.

– Ey, - deytin maǵan, tanawı deldiyip, - eger osı turǵan jerimizden tup-tura şıǵısqa tartıp ketsek, qayda barar edik? Bilemisiñ? (men ıyǵımdı koteremin) Ä, bileysiñ. Monǵolyadan bir-aq şıǵar edik. Sen bolmasañ, men jüre beriwden äste şarşamas ta, qorıqpas ta edim. Ras aytamın, Monǵolyağa barar edik. Bizdi “o, Qazaqtar keldi” dep quşaq jaya qarsı alar edi. Appaq kiyiz üyge kirgizip, tay soyıp qonaq qılar edi. Boz biyeniñ sütime şomılınıp, aldımızğa astaw-astaw qazı-qarta qoyar edi. İşerimiz - aldımızda, işpesimiz - artımızda, qımızğa qızıñqırıp şäniyip jatqanda, aq otawdıñ esigin eptep aşıp, ay men künde qos aruw kirse... ätteñ, dünüye-ay, armansız külip-oynasaq, sodan soñ... sodan soñ ekewmızge eki aq boz at mingizip, alǵı eki suluw qızdı aldımızğa öñgerip elge qaytsaq. Aldımızdan fermanıñ bükil sıyrın, buzawı, tüyesi, barlıq adamdan qaq jarılıp qarsı alıp, şuwlap soñımızdan erse... ätteñ, dünüye-ay, munday raqattan keyin ölip-aq ketseñ, ne arman...

Tortay közi jaynap, astındaǵı jaqqar tastı tebinip-tebinip qalǵanda, ar jaǵındaǵı şatqalğa qulap ketedi eken dep, zäre-qutım qalmaydı. – Aq boz at demekşi, tünde tüsimde kök ögizim arǵımaq bolıp, jer tarpıp kisinep tur. O nesi eken? - dep, buzawlarımen birge kâpersiz ottap jürgen ögizine kün sap qaradı. – Tortay, sen tübi sol aq boz atqa minesiñ, - dedim men şın köñilimnen. – Qaydan, - dedi ol tastan-tasqa sekirip, tömenge tüsip bara jatıp. – Qaydan bileyin... Äkem marqumıñ taqımı qotır tayğa tiymey ketip edi, qaydan bileyin.

Küz jaqındap, fermadaǵı barlıq bala jaylawdan awılğa oquwğa attanǵanda, taw basında buzaw bağıp japadan-jalǵız Tortay ǵana qalǵan. Äriyne, men onı qıymadım, qıynaldım. Özimmen birge ala ketetin şamanıñ joqtıǵına jınım keldi. Keterimde, ol maǵan eñ süyikti kitabın sıylap turıp ayttı: “Men üşin de oqı. Bâlkim, men mine almaǵan aq boz atqa sen minersiñ”.

– Seniñ öz aq boz atıñ bar emes pe?

– Joq, meniñ mañdayıma kök ögiz jazılǵan.

– Onda men aq boz atımdı saǵan sıyǵa tartamın.

Sodan beri köp jıldar ötti. Men “Tortaydı da, aq boz atı da äldeqaşan umıtqanmın. Bir ret awılğa barǵanımda, azamattar söz qılıp otır eken. Tortay üylenbek bolıp işkeri jaqtan juwastaw bir qızğa söylese. Sonda qız “Jeke basıdı qorlamaymın, men köndim, biraq jaman-jaqsı bolsa da äke-şeşem bar, solardıñ ıqlasısız kete almaymın, öziñ aldarınan ötip qayt”, - degen eken.

Sodan Tortay atına mine şawıp, qızdñ üyine baradı. Sälem alısqa soñ, qalñdıqtñ äkesi: “Kimniñ balasıñ, şıraç?” – dep jön surağanda, qulağımıñ mükisi bar Tortay uqpay qalıp: “Maldan keldim, ata”, - dep qoyıp qalsa kerek. Ha-ha-ha.... Şal: “Sañırawğa qızımdı bermeymin”, - dep, iyt qosıp quwıp salıptı.

Elge endi bir ret barğanımda estidim. Tortay üylengen. Eki-üş balası bar. Qoy bağadı eken.

Bıltr jazda demalis alıp awılğa tağı bardım. Äkemniñ tört bölmeli, baw-baqşalı üyinde erkin sayrandap, toyıp jep, tasırañdap jürmin. Şeşem bäyek bolıp “Ne işesiñ, ne jeysiñ, qulınım”, - deydi zır jügirip. Tüske jaqın jup-jumsaq divan üstinde şalqamnan tüsip sereyip, gazet oqıp jatur edim. Aldıñğı bölmeniñ esigi ändetip aşıldı da, äldelim kirgendey boldı. Körşi-qolañnıñ biri şıǵar dep, asa män bere qoyğanım joq. Äytewir, şeşemmen söyleyip otırdı. Äñgime küñgirlep emis-emis estile bergen soñ, esime bayağı bir qonır ün tüsip, eriksiz qulağımdı türdim. Kelgen – Tortay eken...

– Täte, ayıp etpeñiz, äñşeyin. Oraşqa amandasayın dep, özimsinip kelip edim...

– Ol uyıqtap jatur, - dedi şeşem. – Oyatpay-aq qoyalıq. Törge şıq, otır.

– Jo-joq, o ne degeniñiz, täte, mağan osı bosağa da jetedi, äñşeyin Oraş keldi degen soñ, amandasayın dep, bayağıda... bala kezde birge östik... talay ret buzaw jayıp edik, endi, mine, el tanıǵan azamat boldı... ayıp etpeñiz, men qazır ketemin, täte... Oraş keldi degen soñ... jalǵız ulıñ ğoy, quday quwat bersin... bizdi qoyşı... biz onday ülken kisilerdiñ sadaǵasımız ğoy... raqmet, täte, tamaq awız tiyeyin; osı qurpırdı jaqpasa da baz-bazında işip qoyatınım bar... al, täte, Oraşnı aman jürsin... atağı aspanday bersin... qol qoydınp alayın dep, mına bir kitabın qoynıma tıǵa kelip edim, tağı da soǵarmın... maldan qol tiye bermeydi... qıstay jemdegen torı attı upravlyayuşı alıp qoyǵan, täte, mıñ salsa baspaytın tağı bir tıraqsın berdi, “saǵan osı da jetedi, torı attı ozat şopan minedi” deydi... al, kettim, raqmet, täte, uyat boları al saw bolıñız, raqmet... iytñdep bayağı öziñiz biletin Salıqsalǵanğa jetkenşe, tün ortası bolar... öziñiz bilesiz, Salıqsalǵan alıs, öte alıs... Moñǵoliyanıñ ber jaǵında...

Men sulap jatqan ornımnan belim ketkendey tura almadım. Şınımdı aytsam, uyaldım – Tortaydan uyaldım. Batılım barmadı. Bet-jüzim şıdamadı. Sonda ğana meniñ esime “bayağıda bir jetim bala bolıptı...” dep bastalatın ertektñ qalay ayaqtaları oraldı. E-e, osılay ayaqtaladı eken ğoy, osılay...

Tortay miner aq boz at... meniñ taqımında ketkendey edi...

İyesine qaytarıwğa keş edi

Tortay’ın Ak Boz Atı (Yazar Oralhan Bökey)

(Türkiye Türkçesi)

Bizim köy Salıksalǵan’ın bir tepesini yer edinmişti. Temmuzun tam ortası olsa da bu mevsimde buranın havası ferah, dingin ve gökyüzü bulutsuz olurdu. Ne sıcak ne de soǵuk olan yaylada hava güneşliyen tepemizi çevreleyen masmaıvı gökyüzüne çam ağacının tomurcuklarını fırlatarak oynardık. Ne kadar düşsen de acıtmayan ne kadar yuvarlansan da ezilmeyen güzelim çayır otları bizim küçücük tabanlarımız için halı gibi yumuşacıktı. Deniz seviyesinden o kadar yüksekte bulunmasına raǵmen, Salıksalǵan’ın herhangi bir yerinden çukur kazdınız mı hemen aǵzına kadar su doluverirdi. Özelligile, yağmurlu günlerde bu su heyelana dönüşerek çam ağacından yapılmış evlere zarar verirdi.

Salıksalǵan, o zamanlar kolhozdu¹. Kolhozun inekleri günde üç kere saǵılır. Saǵma vakitlerinden boş kalan zamanlarda ot biçilir ve yığın haline getirilirdi. Akşamları, hatta bütün gece süt makinesiyle sütle kaymak ayrılır, yağ hazırlanırdı. Yorulmak nedir bilmeyen kızlar ve kadınlar hoş şarkılar söyleyerek âdeti savaştan sonraki banş dolu günlerin sevincini yaşıyorlardı. Dağların arasında ateş yakıp söyledüğimiz şarkılar o dağlarda yankılandığında dağın taşın aǵladığını hissediyorduk. Biz çocuklar gün boyunca öküç alıştırır,

1 Sovyetler Birliğinde kolektif tarımla uğraşan köylere verilen ad – (Çevirmenin notu)

otlağa buzağı çıkarır ve üç vakit ineklerin sağılmasına yardım ederdik. Karanlık çökünce altıbakan² kuran büyüklerin etrafında yaygara oluşturarak gürültü yapardık. Bizim aramızda benden iki-üç yaş büyük olan Tortay isimli bir çocuk vardı. Ana babasını henüz küçükken kaybetmiş ve uzak akrabalarıyla birlikte yaşıyordu. Koyun ağzından ot alamayan uysal, duyma kabiliyeti biraz düşük, çocuk gibi çok oynamayan, çekingen birisiydi. Hepimizden farklı olarak onun bir özelliği, sabahtan akşama kadar durmadan kitap okurdu. Eline ne geçerse onu okuyan Tortay bizim için bir bilgindi ve ağzımız açık dinlerdik onu.

Tortay daha çok beni severdi. Hep birlikte gezerdik. Babam çiftlik yöneticisi olduğu için yediğimiz önümüzde yemediğimiz arkamızdaydı. Bazen annemden isteyerek bazen ona göstermeden her gün Tortay'a bir şeyler götürürdüm. O bir lokma için beni kandırarak arkadaşlık kurmazdı, aksine "Ben aç değilim, getirme artık," diye kızardı. Canı istemezse ve keyfi yoksa hiç ağzını açmaz, duyma yetisi düşük olduğu için de pek konuşmak istemezdi. Sadece benimle tek başına kaldığı anlarda havadan sudan bir şeyler anlatırdı.

Bir gün ben Tortay'ı araya araya zor buldum. Kaldığı evin sahipleri onu söve söve kapı dışarı etmiş. Salıksalğan'ın zirvesindeki mağaranın içinde ateş yakmıştı ve oturuyordu. Beni görünce sevindi. Yerinden fırlayarak "Beni nasıl buldun ya?" dedi.

Senin evin zaten şu mağara değil miydi?

Tortay taş mağarayı evi gibi toplamış, tertemiz. Bundan önce de buraya birkaç kez geldiği, mekânına dönüştürdüğü anlaşılıyor. Şaşıtm kaldım. Ağaçtan yontarak yatak yapmış, üzerine otlar serpmiş. Tekrar tekrar okunduğu için artık yıpranmış olan kitaplarını bir köşeye dizmiş. Üst köşeye keçi derisi sermiş. Masa olarak kullandığı çam ağacı kütüğünün üzerinde bir mum duruyor. Taştan yapılmış ocakta ateş cayır cayır yanıyor. Yağmur çiselemeye başladı. Mağaraya su gelmiyor. Kasvetli havadan dolayı mıdır bilmem karanlık erken çöktü. Evden gizli gizli getirdiğim ekmek ve kaşarı masanın üstüne koydum. Yatağın kenarında yalın ayağını aşağı salmış, sessiz oturan Tortay "Sağ ol," dedi. Sesi kısık çıktı ve bir derdi vardı. Yalnızken ağlamış herhâlde, ateşin parlısıyla gözükten gözleri kızarmış ve şişmişti.

"Annenler arıyordur, evine dön, korkuyorsan yolcu edeyim," dedi Tortay. "Annenler"i inadına söylemiş gibi geldi. Oysa babamla annemin hayatta olmasından dolayı ben suçlu değildim.

"Seninle kalsam ne olacak?" dedim ben ateşi karıştırarak.

"Döneceksin," dedi o yüz vermeden. Ben bugün onu hiç tanıyamıyorum.

"Döneceksin. Yoksa babanlar beni fırlalayacak."

"Fırçalamayacak. Sen beni kovma, arkadaş değil miydik?"

"Tok, açın hâlimden anlamaz demişler."

Ben cevap veremedim, sessiz bir şekilde oturmaya devam ettim. Tortay'dan ses yok. Alevlenen ateşe bakarak iç çekti. Ondan sonra yataktan fırlayıp mağaranın deliğinden dışarı baktı.

"Yağmur daha denecek gibi değil. Gökyüzünü tamamen kaplamış. Kalmak istiyorsan kal bakalım," dedi bana.

Dizleriyle kurumuş budağı kırıp ateşe attı. Benim getirdiğim kaşarı ağzına attıktan sonra tekrar yatağa çıktı. Ondan sonra Alitet Dağlara Çekildi kitabını eline alıp biraz karıştırdıktan sonra aşağıya doğru fırlattı. Yağmur durmuyor, taşlara değen damla sesleri duyuluyor. Gürlemeden yavaşça yağın yağmur insanı hayal dünyasına sürüklüyor, insanın mışıl mışıl uyuyası geliyor.

2 İki kişilik büyük salıncak, altı tane direkten yapıldığı için "altıbakan" denilmektedir – (ç.n.)

“Niye orada bekliyorsun?” dedi Tortay. Deminki gibi değil, neşeli. “Yanıma gel, ben seni çok seviyorum. Başkanın oğluyum diye burnun havalarda değil, mütevazisin.”

Taş ocaktaki ateşin ışığı duvarlara çarpmış kahverengi hâl almış. Tepede bir delik var galiba, şıp şıp su damlıyor. Biz masal dünyasındaymış gibiydik. Benim boğazım düğümlendi, az kalsın ağlayacaktım.

“Tortay,” dedim.

“Efendim,” dedi.

“Hikâye ya da masal anlatsana.”

“Evvel zaman içinde bir yetim çocuk varmış,” diye başladı. “Evvel zaman içinde bir yetim çocuk varmış...” diye başlayıp uzun bir masala dönuştü.

Bugünlerde, Tortay’ın anlattığı masalın pek çoğunu hatırlamıyorum hatta o hayalperest çocuğu da unutmuş gibiydim. Yalnız, “Evvel zaman içinde bir yetim çocuk varmış...” diye başlanıyordu ama nasıl biteceğini bilmiyorum, hiç hatırlamıyorum, nasıl bitecekti?

Benim hatırlayabildiğim, onun taş mağarada çimenle kaplı yığının üstüne yatarak okuduğu kitapları ve hayali hakkında gece yarısına kadar fısıfısı anlattığı konuşmasının hayaletiydi. Beni sımsıcak kucasına alıp kardeşlik tavsiyesinde bulunacak kadar zekiymi.

“Bu dünyada hak bilip tuttuğum, sırdaş tek şeyim var, o da kitap,” derdi. “Babam da annem de o kitaptır. Bazılarını usanmadan iki üç kere tekrar okudum. Yalnızlığı, kimsesizliği, tüm bunları unutarak cennet gibi bir dünyaya seyahat etmiş gibi hissederim. Keşke imkânım olsaydı okumaya devam eder, Almatı’ya giderdim. Dürüst olmam gerekirse, kitap yazmak, yazar olmak istiyorum.”

Yağmur çiseleyerek yağıyor. Taş ocağın içindeki ateş küle dönüşüp, mağaranın içini korku sardı ve karanlık olmaya başladı. Tortay durmadan konuşuyor... Hayali son bulacak gibi değil. Kulağımın dibinde nefesi sıcacık hissediliyor, ara sıra gıcıkıyor. Ben ise sessizce dinliyorum. Ya donmaktan ya da korkudan Tortay’ın kucasına saklanıveriyorum.

Yaylanın keyifli, güneşli günlerinin birisinde Tortay’a eşlik edip buzağı otlamaya çıktım. Benimki zaman geçirmek için meşgale aramaktı. Buzağuları zirvedeki kayalıkların başına kadar sürdük ve serbest bıraktık. Çünkü hayvanlar buradan uzağa gidemezdi. Yükseldikçe sık orman geride kalır, dağın kel tepesi başlardı. Yüce dağın tepesinde sürekli soğuk rüzgâr estiğinden dolayı ağaç olmaz, ot da verimli yetişmezdi, çoraktı.

Yazın daima ferahlık verecek hafif bir rüzgâr eserdi. Doruklar ise tümsek tümsek olur, mavi kubbesine mızrak gibi giren, sallanan ele benzerdi. Taşların arasındaki düzlükte sarımsak yetişirdi. Tortay’la ikimiz didinerek, elimiz ve ayaklarımızı yaralayıp o yükseğe tırmanmış, sarımsak koparıp yemiştik. Bu noktadan dağın eteği avuç içi kadar görünüyor. Şu vadide Altay’ın süslemeli tokası gibi sallana sallana gümüş gibi bembeyaz Bukturma³ Nehri akıyor. Bizim köyümüz ise sisli perdesini örtmüş, sadece silüeti görünüyor. Kına kaplı taşın üstüne düşecekmiş gibi oturan Tortay o sisle kaplı manzaraya bir şeyini kaybetmiş gibi gözlerini kısarak uzun uzun baktı. Sonra doğu tarafı işaret edip yüksek sesle konuşmaya başladı.

Hey, derdi bana kocaman burnuyla eğer bulunduğumuz yerden dosdoğru doğuya gidersek, nereye varınız? Biliyor musun? (Omuz silkiyorum). İşte bilmiyorsun. Moğolistan’a varırdık. Sen olmazsan ben yürümekten ne yorulurdum ne de korkardım. Gerçekten, Moğolistan’a giderdik. “Aa, Kazaklar gelmiş,” diye bizi şefkatle karşılardı. Beyaz keçe çadıra alıp tay keser, bizi misafir ederlerdi. Boz kısrağın sütünü verip, önümüze bol bol at eti sunarlardı. Yediğimiz önümüzde yemediğimiz arkamızda, kımızın (at sütü) sıcaklığını hissettiğimiz

3 Kazakistan’ın doğusunda bulunan bir nehir – çev. notu

zaman ak otağın kapısını yavaşça açıp ay ve güneş gibi iki peri girse... Ah, dünya, dertsiz, mutlu, gülsek, oynasak, sonra... Sonra ikimizi iki ak boz ata bindirseler, deminki iki güzeli önümüze alıp ülkemize dönsek. Çiftliğin tüm ineği, buzağı, devesi ve bütün halkı bizi ortasına alıp karşılasa, o kalabalık ile arkamızdan gelse... Ah, dünya, işte o anki neşeden sonra ölmeye de razı olurum.

Tortay'ın gözleri parlayıp, altındaki taşı tepiniverdiğinde diğer taraftaki belene düşecek diye korku sarardı.

"Ak boz at derken, gece rüyamda mavi öküzüm asil ata dönüşmüş, tepinerek kişniyordu. Bu neymiş?" diye buzağılarla birlikte rahatça yayılan öküzüne iyice baktı.

"Tortay, sen eninde sonunda ak boz ata bineceksin," dedim samimiyetle.

Yok ya, dedi o, taştan taş atlayıp aşağı inerken. Ne bileyim işte... Rahmetli babam uyuz taya bile binememişti, ne bileyim.

Sonbahar yaklaşmış, çiftlikteki tüm çocuklar yayladan köye okumaya gittiğinde dağın başında buzağı otlayıp yapayalnız Tortay kalmıştı. Elbette, ben ona kıyamadım, bırakmakta zorlandım. Yanıma alamadığım için sinirliydim. Gideceğim zaman o bana en sevdiği kitabını verirken şöyle dedi: "Benim yerime de oku. Belki benim binemediğim ak boz ata sen binersin."

"Senin kendi ak boz atın var ki?"

"Hayır, benim alın yazımda mavi öküz varmış."

"O zaman ak boz atımı sana armağan edeceğim."

.....

O zamandan bu yana uzun zaman geçti. Ben Tortay'ı da ak boz atı da çoktan unuttum. Bir keresinde köye gittiğimde ahali onun hakkında konuşuyordu. Tortay evlenmek için temiz huylu bir kızla konuşmuş. Kız ona "Seni hor görmüyorum, ben zaten razıyım ama iyi de olsa kötü de olsa annem ve babam var. Onların onayı olmadan kaçamam, sen gidip beni iste," demiş.

Sonra Tortay atına binip kızın evine gitmiş. Selamlaştıktan sonra kızın babası "Sen kimin çocuğusun, evladım?" diye sormuş. Kulağı az duyan Tortay soruyu anlamadan "Ben otlaktan geldim ata," deyivermiş. Ha-ha-ha... İhtiyar "Kızımı sağır bir adama vermem," diyerek onu kapı dışarı etmiş.

Köye başka bir sefer daha gittiğimde duydum. Tortay evlenmiş. İki-üç çocuğu varmış. Koyun çobanlığı yapıyormuş.

Geçen yaz tatilde tekrar köye gittim. Babamın bahçeli, dört odalı, geniş ocağında doyasıya yiyor, içiyor ve gönlümce vakit geçiriyordum. Annem, "Yavrum canın ne istiyor?" diye sorup etrafımda pervane oluyordu. Bir gün öğle vakitlerinde yumuşacık kanepeye uzanmış, gazete okuyordum. Ön kapımız açılmış ve biri içeri girmiş gibi oldu. Komşularımızdan biridir muhtemelen deyip fazla önemsememiştım. Annemle konuşuyordu. Konuşma boğuk, zar zor işitilmeye devam ediyorken o sesi hatırladım ve istemsizce dinlemeye başladım. Gelen Tortay idi...

"Teyze, kusura bakmayın rahatsız ettim, Oraş'a selam vermeye gelmişim."

"O, uyuyor," dedi annem. "Uyandırmayalım ama sen buyur gel otur."

"Yok yok teyze ne demek, sağ olası, bu eşik yeter bana, Oraş geldi diye selam vermek istemiştım sadece, epey zaman geçti, beraber büyüdük, epeyce buzağı otlattık ve şimdi de yurdumuzun meşhur insanlarından

birisi oldu. Kusura bakmayın, ben şimdi gideceğim teyze... Oraş geldi diye... Tek oğlun ya, Allah ömrüne bereket versin... Bizi boş verin... Biz böyle büyüklere duacı olanlarız... Sağ olasın teyzeciğim, bir lokma alayım; aslında çok sevmem bu kör olasıca adeti ama arada içiyoruz işte. Evet teyzecim, Oraş'ın çok yaşasın... Adı sanı göklere yükselsin... Bu kitabı imzalatmak için getirmiştin, neyse ben başka bir zaman yine uğrarım... İş güc derken pek vakit bulamıyoruz... Kış boyu yemlediğim doru atımı patron elimden alıp onun yerine tıfl işe yaramaz bir at bıraktı teyzeciğim. 'Sana bu yeter, doru ata çobanın kendisi biner,' dedi ve gitti ya.. Neyse teyzeciğim, kaçtım ben, sağ olun... Böyle ateş almaya gelmiş gibi oldum, kusuruma bakmayın. Oraş'ın geldiğini duyunca işte, meşhurdur sonuçta... Beraber büyüdük, selam vereyim diye... Benim geldiğimi söylemeyin teyze ayıp olur, hadi hoşça kalın, sağ olun... Siz de biliyorsunuz Salıksalğan'a varana kadar gece olur... Biliyorsunuz zaten Salıksalğan uzak, çok uzakta... Moğolistan'ın dibinde..."

Oturduğum yerde sınısıklam oldum, kala kaldım, kalkamadım. Dürüst olmam gerekirse utandım. Tortay'dan utandım. Cesaret edemedim. Yüzüm yoktu. O sırada "Evvel zaman içinde bir yetim çocuk varmış..." diye başlayan masalın nasıl biteceği aklıma geldi. İşte böyle bitiyormuş, böyle...

Tortay'a ait ak boz at... Bende kalmış gibiydi.

Sahibine geri vermek için çok geçti...

Meniñ atım – Tävelsizdik!

(Aqın Erlan JÜNİS)

(Kazakça)

...Alıp qorğannıñ qulağanın kördim,
Nebarı altı jasımda,
Alıp tulğalar jılağanın kördim,
Bastarın süyep ğasırğa.
Alıp tawlardıñ şayqalğanın kördim,
Altı jasımda sonı uqtım:
Alıp sözderdi ayta alğanın kördim,
At töbelindey halıqtıñ.
Alıp kitaptar tonıqqanın kördim,
Sol sätte-aq odan bezingem,
Alıp oylardıñ qonıqqanın kördim,
Eñ bir nızık sezimnen.
Alıp sağattar toqtağanın kördim,
Ölşendi waqt jañadan,
Alıp jürekter aqtaların kördim,
Altı-aq jasar baladan.
Alıp qurlıqtar teñselgenin kördim,
Temir buğawlar tozğasın,
Alıp zañdardıñ kemseñdewin kördim
- İmperiyanıñ köz jasın!
Alıp muhıytar tolqığanın kördim,
Bir tamşı suwğa baylanıp,
Alıp täjderdiñ balqığanın kördim,

Eltañbalarğa aynalıp.
Alıp müsinder qıyrağanın kördim,
Sulağan jawday jebeden,
Alıp sanalar jynaların kördim,
Turğızıw üşin jaña älem!
Qunştardıñ da şirigenin kördim,
Sen bosa, bolat, tas egil!
Temir şımıldıq türilerin kördim,
Sahnağa şıqtı jas ömir!
Altı jasımda!
Jılağan joqpın,
Surağan joqpın anamnan,
Sol küni jaña änuran aytıp oralğan,
Sol tüni nege uyıqtamay mağan bir añız aytıp
şıqqanın
Ul jaylı Künnen jaralğan.
Tüsinbesem de tıñdaymın,
Onsız da onı jesirlik salğan jasıtqan edi muñ-qayğı...
Köziniñ jası söylegen tündi uqpasam da
Añız unağan
Jaralğan Künnen Ul jaylı!
Degen de şığar "bodandıq jaylı bilmesin":
Sen tüsin, dāwir, sonaw bir qandı jıl keşir!
Tariyhtan dāris oqıytın meniñ anaşım orta mektepte
Ulına biraq aytpaptı kisen, quldıq pen türme
bürgesin.
Erlikti aytqan, üyretpedi ol ezdikti,
Ustatqan qalam, ustatpadı ol kezdikti,

“Qulnım, seniñ taryıñıñ basqa” degen tek,
Ol, bälkim, menen Söz kütti!
Al bugün, endi, Taryıhtı özim bilemin,
Joldardı sezem jonarqamminen mıñjıldar ötken ulı
elim.
Ulılıq jaylı oylaydı basqa,
Jap-jas şaq Ulı qorğandardıñ küyrewin körgeñ
jüregim
– Altı-aq jasında aqırın körgeñ alıptıñ!
... Tawelsizdik şe?
Ol – meniñ tegim, uldanma onı dartıttım.
Tawelsizdik – ben, ol – benim asqaq añızım,
Bolmısı ol uldıñ özinen tuwğan Jarıq Kün!!!

Benim Adım Bağımsızlık! (Şair Eran Jünis)

(Türkiye Türkçesi)
...Kocaman bir duvarın yıkıldığını gördüm,
Henüz altı yaşındayken,
Büyük insanların ağladığını gördüm,
Yaslayarak başını yüzyılın omzuna.
Büyük dağların sallandığını gördüm,
Ve altı yaşındayken anladım ben:
Büyük sözler söyleyebildiğini gördüm,
Bir avuç içi kadar az milletin.
Büyük kitapların ümidini kestiğini gördüm,
İşte o anda okumayı bıraktım.
Büyük fikirlerin korktuğunu gördüm.
İncecik bir duygudan.
Büyük saatlerin durduğunu gördüm,
Başladı zaman sil baştan.
Büyük kalplerin kendini aklamaya çalıştıklarını
gördüm,
Altı yaşındaki çocuğun önünde.
Büyük kıtaların sendelemeye başladığını gördüm,
Demir kelepçeler yıpranınca,
Yüce kanunların ağladığını gördüm-
İmparatorluğun gözyaşıydı bu!
Büyük okyanusların coştuğunu gördüm,
Sebebi bir damla suydu, su.
O büyük taşların eridiklerini gördüm,
Dönüştüğünü armalara.

Büyük heykellerin yıkıldığını gördüm,
Benzeyip vurulmuş düşmana.
Büyük dehaların toplandığını gördüm
İnşa etmek için yeni bir dünya!
Gördüm ben çeliklerin çürüdüğünü,
Ağla ey çelik, ağla ey taş!
Gördüm ben demir perde düdüldü,
Sahnede artık genç nesil!
Altı yaşındaydım!
Ağlamadım,
Sormadım bile anneme,
O gün yeni milli marş söylemesinin sebebini,
Niye bir efsane anlattı bana o gece uyumak yerine,
Güneşten yaratılmış bir Oğulla ilgili.
Anlamıyor ama dinliyorum,
Duldu anam, üzümüştü zaten hayat onu...
Gözünün yaşı dinmeyen o geceyi anlayamadım ama
Hoşuma gitmişti o efsane
Güneşten Yaratılmış Bir Oğul hakkında!
Demiştir belki “sömürgeci haberini olmasın”:
Sen anla zaman, ey kanlı sene, bağışlayasın!
Okulda tarih dersini anlatan öğretmendi benim
annem
Oğluna anlatmamış ama zinciri, köleliği ve hapis
acısını.
Cesur olmayı anlatmış, ezikliği değil,
Bir kalem tutturmuş elime, bıçak değil,
“Yavrum, bu senin tarihin değildir” demişti o kadar
O, belki benden bir söz bekledi!
Şimdiyse, artık biliyorum ben tarihimi,
Yolları hissederim, yüce milletimin binlerce sene
yürümüş olduğu.
Büyüklikle ilgili farklı düşünür,
Gencecikken büyük duvarların çökmesini gören
kalbim –
Henüz altı yaşındayken devlerin sonuna şahit olan
kalbim!
..Ya bağımsızlık?
Soyadıma dönüştü o, evlatlarım da onu taşıyacak.
Bağımsızlık – o ben, en parlak efsanem odur ancak,
Ey Parlayan Güneş, varlığının kaynağını senden
alacak!!!

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ

Kitabın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Dılara ULUKUL

Hacettepe Üniversitesi - Eczacılık (Lisans)
dilaraulukul@gmail.com

Genel Bilgi

Doğu Akdeniz'de bir ada olan Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya'dan sonra gelen üçüncü büyük adadır. 70 km kuzeyinde Türkiye, 100 km doğusunda Suriye ve 950 km kuzeybatısında Yunanistan ile komşu olarak bulunmaktadır.

Kıbrıs'ta, 1963 ve 1974 yılları arasında 11 sene süregelen, Türk ve Rum toplumlarının kültürel farklılıklarından dolayı adanın paylaşılabilmesi konusunda aralarında oluşan sürtüşme, bir savaş hâline dönüşmüştür. Türkiye'nin "Barış Harekâtı" olarak adlandırılan askerî müdahalesi ile Kıbrıs Adası, 1974'ten bu yana iki bağımsız devlete bölünmüştür. Kıbrıs'ın kuzeyine hâkim olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve güneyine hakim olan Kıbrıs Rum Yönetimi "Yeşil Hat" olarak bilinen ve başkent Lefkoşa'nın ortasından geçen sınırla birbirinden ayrılmaktadır. Kuzey Kıbrıs'ın yüz ölçümü 3355 km² ve Güney Kıbrıs'ın yüz ölçümü 5896 km² olmak üzere Kıbrıs adasının toplam yüz ölçümü 9251 km²'dir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 15 Kasım 1983 yılında kurulmuştur. Başkenti Lefkoşa olan KKTC yönetim olarak 5 ilçeye ayrılmıştır ancak Lefke isimli bir yerleşim yeri daha vardır; Lefkoşa, Girne, Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele.

Resmî dili Türkçe olup İngilizce de yaygın olarak anlaşılmakta ve konuşulmaktadır. Para birimi Türk Lirası (TL)'dir. Türkiye'den farklı olarak trafik akışı İngiltere'deki gibi soldandır.

Adada tipik Akdeniz iklimi yaşanmaktadır. Bu sebeple çok fazla yağış olmaz, sıcak ve kurak iklim hâkimdir. Genel olarak kışlar ılık geçtiğinden her taraf yeşil bitki örtüsü ile kaplıdır. Sarı papatyalar, gelincikler ve sıklamenler bütün ovaları süslemektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin geçim kaynağını çok büyük oranda turizm oluşturmaktadır. İklim avantajı sayesinde tüm aylar turistler tatil için Kıbrıs'ı tercih eder.

Ortalama yüz yıldır sahil kıyıları Caretta kaplumbağalarına ve Chelonia Mydas kaplumbağalarına ev sahipliği yapmaktadır. Mayıs ve ağustos aylarında yumurtlamak için Karpaz Yarımadası'nı tercih ederler. Bu aylarda sahillere giriş çıkışlar yasaklanarak türler koruma altına alınmaktadır.

Adanın kuzey bölgesinde ise 85 adet doğal mağara bulunmaktadır. Bunların başlıcaları Dikitler, Sarkıt ve İncili mağarasıdır. Venedik Sütunu, Girne Kapısı, Lefkoşa, Girne Kalesi, Girne eski liman, Selimiye Cami, Yeşil Hat, Bellapais Manastırı, Gazimağusa şehri ve limanı, Kertikli Hamamı, ST. Barnabas Manastırı, Namık Kemal Müzesi, Salamis Antik Kenti, Lala Mustafa Paşa Cami, Othello Kalesi gezilecek yerler arasındadır.

Kıbrıs Türk mutfağı ile Türk mutfağı ve Rum mutfağı benzer tatlar içermektedir. Kıbrıs'a özgü en bilinen yemeklere, kolakas yemeği, çiçek ve tavuk dolmaları, şeftali kebabı, hellim peyniri, bidda, pirohu, pilavuna, moleliya yemeği ve magarina bulliyi; tatlılara ise macun, gullurikya, şamişi ve ekmek kadayını örnek olarak verebiliriz. Ayrıca öğle şekerlemesi ve hafta sonları yapılan mangallar Kıbrıslılar için bir rutin hâline gelmiştir.

Hanlarda veya limanda gezerken birçok el sanatları ve seramik çömlek eserleriyle karşılaşabilirsiniz. Kilim dokumacılığı eski zamanlarda genellikle Gazimagusa çevresindeki köylerde yapılan eski bir gelenektir, koleksiyoncular için etkileyici 5 veya 6 figürün bir araya geldiği bazı kilimler gitgide değerini artırmaktadır. Hesap nakışı ve Lefkara işleri, Kuzey Kıbrıs'ta Lapta bölgesinde yapılan renkli bir nakış işleme tekniği kullanılarak kanaviçe üzerine gerilmiş keten kumaş üzerine uygulanmaktadır. Koyu renk ipek üzerine uygulanan taslak, kalemle çizilen daha yaygın taslaklardan farklıdır ve benzersizdir. Değişik motifler oluşturulurken her bir iplik tek tek hesaplandığı için bu türe hesap adı verilmektedir. Yemeni, zenginliğin sembolü olarak genellikle Kıbrıslıların kullandığı iyi şekilde dekore edilen baş eşarbidir. Bitki örme; kök, yaprak ve ince dalları oldukları gibi kullanarak veya keserek örülmesiyle sepet, ekmek tepsileri, süpürge hatta mücevher kutusu gibi ürünlerin elde edildiği el işidir. İpek kozası, Karpaz Yarımadası'nda ortaya çıkan bir el işi türüdür ve yapım sürecinde her bir koza açılmakta, düz hale getirilmektedir daha sonra girifti şekiller verilerek kesilmekte ve kumaşa dikilmektedir.

Türküler

(Kıbrıs Türkçesi)

Garanfilsin garanın yog

Gonca gülsün tumarın yog

Ben seni çoktan sevdim

Da senin habarın yog

(Türkiye Türkçesi)

Karanfilsin kararın yok

Gonca gülsün tımarın yok

Ben sana gönül verdim

Hiçbir şeyden haberin yok

Bakırcının sinileri

Bülbül gibi cıratçıyalan

İki deliganın bir kız için

Mahkemede yatallar

Bakırcının bakırları

Bülbül gibi çakırları

İki yiğit bir kız için

Mahkemede yatarlar

(Kıbrıs Türkçesi)

Of, of

Ay buluda giriyor

Gözüm yâri görmeyor

Söyleneceg derd değil

Mevlam sabır veriyor

(Türkiye Türkçesi)

Of, of

Ay bulutun arkasına geçiyor

Gözüm yâri görmüyor

Söylenecek dert değil

Mevlam sabır veriyor

Aman Minnoş Minnoş

Yaramazsın sen Minno

Of, of

Çegmecemi çekemem

Tülden göyneg biçemem

Gasaba veran galsın

Ben gülümden geçemem

Aman Minnoş Minnoş

Yaramazsın sen Minnoş

Of, of

Çekmecemi çekemem

Tülden gömlek dikemem

Kasaba viran kalsın

Ben gülümden vazgeçemem

Aman Minnoş Minnoş

Yaramazsın sen Minnoş

Aman Minnoş Minnoş

Yaramazsın sen Minnoş

Masal

İki Gız Gardaş

(Kıbrıs Türkçesi)

Bir varmış, bir yogmuş. İnnallahdan kimse yoğumuş. Varmış iki gız gardaş. Bunnarın birer tane kızları. Bu gız gardaşlardan biri zengin, biri de fukareymiş. Ama fukareninki çok güzel, ötekisi da çirkin, zayıf ve hasdalıklı. Günden güne da eriyip daha fenaya gidermiş. Fukare olan gız gardaş zengin olanın değirmeninde çalışmış. Gazandığı paraylan da gendi hem gızı geçinip gidellermiş. Zengin olanı hep merak edermiş nasıl geçiniller. Bu gadar az paraylan ne yapar, nasıl yapar da gızı bu gadar güzel olur? Bu gadar semiz olur? Bir gün faydos vakdı sormuş gız gardaşına:

-Be gardaş ben gızıma her şeyi yediririm da gene günden güne zayıflar. Sen gızına ne verin, ne yedin da bu gadar etli butlu, hem güzel olur. Gız gardaş da:

-Senden aldığım o paraylan geçinmeye çalışırık, demiş. Bunun üzerine zengin gız gardaş fukareye zaten az verdiği parayı, daha da kısmış sırf aç galsınna da gardaş gızı zayıflasın, gendi gızından daha güzel görünmesin deye. Aradan epey zaman geçmiş, zengin gene bakmış ki gardaş gızı ne zayıfladı ne de güzelliğinden gaybetti. Gene bir gün gız gardaşını sordu nasıl geçiniller deye.

-Sen parayı kısınca değirmenden aldığım artıkların beslenirik, demiş fukaresi. Zengini artıkları almasını da yasaklamış. Bir zaman sonra gene bakmış değişen bi şey yog. Deli olsun isder.

-Ben gündeliğini kısdım, artıkları almanı da engelledim, başka yerde da işlemen, başka bir gelirin da yog, nasıl beslen bu gızı da hem zayıflamadı, hem da daha güzel oldu?

-İşde önlüğüme yapışan unnanı silkelerim da gızıma bitta yaparım, demiş fukaresi. Zengini gızmış bu defa. Bundan sonra işde geydiğin hem önlüğü hem urubaları değiştirecen da öyle kaçasın değirmenden. Fukaresi da öyle yapmış.

O zaman bunnar analı gızlı evde aç galmışlar. Gızı ağzını açıp bişey dememiş, şikayet da etmemiş. Ama anası için için maraz edermiş gızı için. Garannık basınca da gızı görmeden garannıkda ağlarmış. Gene ağladığı bir gece kapu çalınmış. Kadın gidip açmış kapuyu, garşısında bir ihdiyar.

-Ne derdin var ağlan durmadan? Kadın da annatmış:

-Bundan sora hiç ağlama. Git bak görecen tencerede yemek sacda da bitta var. Galdır gızını da afiyetinan yeyin, demiş. Kadın şaşmış, ben tencereye bişey gomadım, yemek nerden çıkdı? Gene da içi bal vermediği için gidip bakmış. Gerçekden yemek dolu. Sacda da iki dane eyi bişmiş bitta. Galdırmış gızını, ellerini bir güzel ikamışlar. Sofraya oturup garınnarını doyurmuşlar. Allah'a da şükretmişler.

Ertesi sabah ihdiyar kapuyu gene çalmış. Almış gızı bir dere kenarına götürmüş. Yatmış gızın dizine. Bak demiş gene da başımda bit var galiba. Onnanı gır bana. Gız da bütün bitleri bir bir gırmış. İhdiyar sormuş gıza bitler ki girar ne bitidir deye. O da demiş gene:

-Ne biti olacak insan bitidir.

Sağol, demiş ihdiyar gıza. Şimdi ben uykuya yatacam. Bu dereden gara su akacak, beni uyandırma. Beyaz su akacak, beni uyandırma. Sarı su akmaya başlayınca beni uyandır, demiş gıza. Yatmış uykuya. Gara su akmış geçmiş. Beyaz su akmış geçmiş. Başlamış sarı su akmaya:

-Dede, demiş gız, dediğin gibi sarı su akmaya başladı. O zaman ihdiyar saçlarından kapdığı gibi gızı, batırdı dereye çıkardı. Gız zaten güzeldi, bir o gadar daha güzel oldu, saçları altın sarısı. Demiş gene ihdiyar:

-Şimdiden sonra senin adın Gülayşe'dir. Şimdi gene yatacam uykuya sarı su gelince beni bir defa daha uyandırarsın, demiş da yatmış. Çok beklemeden dereden bir defa daha sarı su akmaya başlamış. Gız uyandırmış ihdiyarı. Gızı kapdığı gibi dereye batırmış başdan. Hem da tamamıylan. Gülayşe başdan sona altundan yapılmış gibi güzeller güzeli bir gız olmuş. Ondan sonra ihdiyar almış gızı götürüp anasına teslim etmiş. Tam da o gün teyze merak etmiş bakayım yeycek bi şey bulamayınca gardaşı gızı ne hale geldi deye. Garşısında güzeller güzeli bir gız bulunca sormuş bu nasıl oldu deye. Anası da durumu annadmış ablasına. O da demiş:

-Getireyim benim gızımı da ihdiyar götürsün onu da güzelleşdiresin. Tamam, demiş gız gardaşı. Zengin gızı da getirmişler teyze evine. Ertesi sabah ihdiyar gene gelmiş. Onu da alıp aynı dereye götürmüş.

-Uzat ayaklarını da yatayım dizlerine gızım, demiş ihdiyar. Gız isdemeye isdemeye uzatmış ayaklarını.

-Gızım, başımda bi şeyler yörür, bak bakayım nediller? Bitsa gır genneri. Gız gene isdemeye isdemeye başlamış bitleri ikrahınan gırmaya. İhdiyar fark etmiş durumu da gene sormuş:

-Ne bitidiller?

-Ne biti olacaklar? Domuz bitidiller.

-Tamam, demiş ihdiyar. Şimdi ben yatacam uykuya. Beyaz su gelecek beni galdırma. O bitince da başlayacak gara su beni uyandır. Tamam tamam, demiş gız. İhdiyar da uykuya yatmış. Beyaz su gelip gitmiş. Ardından gara su akmaya başlamış. Gız ihdiyarı dürtmüş:

-Galk gocaman, demiş, dediğin su geldi, akar. İhdiyar kapdığı gibi gara suyun içine batırmış bunu. Biraz dutmuş suyun altında. Gızı çıkardığında guzguni siyah olmuş gız. Tam annının ortasında da bir eşşek. Alırkandan gızı götürmüş eve, çalmış kapuyu bırakmış gızı gaybolmuş. Kıskanç gız gardaş bunu görünca anında:

-Ahh, demiş, benim gızıma noldu öyle? Ve çatlayıp ölmüş. Böylece eyi gız gardaşınan güzel gızı bu fena yürekli elinden gurtulmuş.

İki Kız Kardeş

(Türkiye Türkçesi)

Bir varmış, bir yokmuş. Allah'tan başka kimse yokmuş. İki kız kardeş varmış. Bunların birer tane kızları varmış. Bu kız kardeşlerden biri zengin, biri de fakirmiş. Ama fakirinki çok güzel, ötekisi de çirkin, zayıf ve hastalıklı. Günden güne de eriyip daha fena olurmuş. Fakir olan kız kardeş zengin olanın değirmeninde çalışmış. Kazandığı parayla da hem kendi hem kızı geçinip giderlermiş. Zengin olanı hep merak edermiş nasıl geçindiklerini. Bu kadar az parayla ne yapar, nasıl yapar da kızı bu kadar güzel olur? Bu kadar tombul olur? Bir gün paydos vakti sormuş kız kardeşine:

"Be kardeş ben kızıma her şeyi yediririm de yine günden güne zayıflar. Sen kızına ne veriyorsun ne yediriyorsun da hem bu kadar etli butlu hem güzel oluyor?" Kız kardeşi de:

"Senden aldığım o parayla geçinmeye çalışıyoruz," demiş. Bunun üzerine zengin kız kardeş fakire zaten az verdiği parayı, daha da kısmış sırf aç kalsınlar da kardeşinin kızı zayıflasın, kendi kızından daha güzel görünmesin diye. Aradan epey zaman geçmiş, zengin yine bakmış ki kardeşinin kızı ne zayıfladı ne de güzelliği gitti. Yine bir gün kız kardeşine sordu nasıl geçiniyorlar diye.

"Sen parayı kısıncı, değirmenden aldığım artıklarla besleniyoruz," demiş fakir olan kız kardeş. Zengin olan kız kardeş artıkları almasını da yasaklamış. Bir zaman sonra yine bakmış değişen bir şey yok. Delirmiş.

"Ben gündeliğini kıstım, artıkları almanı da engelledim, başka yerde de çalışmıyorsun, başka bir gelirin de yok, nasıl besliyorsun bu kızı da hem zayıflamadı hem de daha güzel oldu?"

“İşte önlüğüme yapışan unları silkelerim de kızıma ekmek yaparım,” demiş fakiri. Zengin olan kızmış yine. “Bundan sonra işte giydiğin hem önlüğü hem giysileri değiştireceksin de öyle ayrılacaksın değirmenden,” demiş. Fakir de öyle yapmış.

O zaman bunlar analı kızlı evde aç kalmışlar. Kızı ağzını açıp bir şey dememiş, şikâyet de etmemiş. Ama annesi için için üzülmüş kızı için. Karanlık basınca da kızı görmeden ağlarmış. Yine ağladığı bir gece kapı çalınmış. Kadın gidip açmış kapıyı, karşısında bir ihtiyar.

“Ne derdin var ağlıyorsun durmadan?”

Kadın da anlatmış:

“Bundan sonra hiç ağlama. Git bak göreceksin tencerede yemek, sacda ekmek var. Kaldır kızını da afiyetle yiyin,” demiş. Kadın şaşırmış, ben tencereye bir şey koymadım, yemek nereden çıktı? Yine de içi el vermediği için gidip bakmış. Gerçekten yemek dolu. Sacda da iki tane iyi pişmiş ekmek. Kaldırmış kızını, ellerini bir güzel yıkamışlar. Sofraya oturup karınlarını doyurmuşlar. Allah’a da şükretmişler.

Ertesi sabah ihtiyar kapıyı yine çalmış. Almış kızı bir dere kenarına götürmüş. Yatmış kızın dizine. “Bak,” demiş “Yine de başımda bit var galiba. Onları kır bana.” Kız da bütün bitleri bir bir kırmış. İhtiyar sormuş kıza kırdığı bitler ne bitidir diye. O da demiş yine:

“Ne biti olacak insan bitidir.”

“Sağol,” demiş ihtiyar, kıza. “Şimdi ben uykuya dalacağım. Bu dereден kara su akacak, beni uyandırma. Beyaz su akacak, beni uyandırma. Sarı su akmaya başlayınca beni uyandır,” demiş kıza. Dalmış uykuya. Kara su akmış geçmiş. Beyaz su akmış geçmiş. Başlamış sarı su akmaya:

“Dede,” demiş kız, “Dediğin gibi sarı su akmaya başladı.” O zaman ihtiyar saçlarından tuttuğu gibi kıızı, batırmış dereye çıkartmış. Kız zaten güzelmiş, bir o kadar daha güzelleşmiş, saçları altın sarısı olmuş. Demiş yine ihtiyar:

“Bundan sonra senin adın Gülayşe’dir. Şimdi yine dalacağım uykuya sarı su gelince beni bir defa daha uyandırarsın,” demiş ve dalmış. Çok beklemeden dereден bir defa daha sarı su akmaya başlamış. Kız uyandırmış ihtiyarı. Kızı kaptığı gibi dereye batırmış baştan ayağa. Hem de tamamen. Gülayşe baştan sona altından yapılmış gibi güzeller güzeli bir kız olmuş. Ondan sonra ihtiyar almış kıızı götürüp annesine teslim etmiş. Tam da o gün teyze merak etmiş bakalım yiyecek bir şey bulamayınca kardeşinin kıızı ne hâle geldi diye. Karşısında güzeller güzeli bir kız bulunca sormuş bu nasıl oldu diye. Annesi de durumu anlatmış ablasına. O da demiş:

“Getireyim benim kızımı da ihtiyar götürsün onu da güzelleştirsın.”

“Tamam,” demiş kız kardeşi. Zengin kıızı da getirmişler teyze evine. Ertesi sabah ihtiyar yine gelmiş. Onu da alıp aynı dereye götürmüş:

“Uzat ayaklarını da yatayım dizlerine kızım,” demiş ihtiyar. Kız istemeye istemeye uzatmış ayaklarını.

“Kızım, başımda bir şeyler yürüyor, bak bakayım nelermiş? Bitse kır kendilerini.”

Kız yine istemeye istemeye başlamış bitleri tiksinererek kırmaya. İhtiyar fark etmiş durumu ve yine şöyle sormuş:

“Ne bitidirler?”

“Ne biti olacaktlar? Domuz bitidirler.”

“Tamam,” demiş ihtiyar. “şimdi ben dalacağım uykuya. Beyaz su gelecek beni kaldırma. O bitince de başlayacak kara su beni uyandır.”

“Tamam tamam,” demiş kız. İhtiyar da uykuya dalmış. Beyaz su gelip geğmiş. Ardından kara su akmaya başlamış. Kız ihtiyarı dürtmüş:

“Kalk yaşlı adam,” demiş, “Dediğin su geldi, akıyor.” İhtiyar kaptığı gibi kara suyun içine batırmış bunu. Biraz tutmuş suyun altında. Kızı çıkardığında kapkara siyah olmuş kız. Yüzü de eşek surati. Alırkenden kızı götürmüş eve, çalmış kapıyı bırakmış kızı kaybolmuş. Kıskanç kız kardeş bunu görünce anında:

“Ahh!” demiş, “Benim kızıma noldu öyle?” ve çatlayıp ölmüş. Böylece iyi kız kardeşle güzel kızı bu kötü kalplinin elinden kurtulmuş.

Efsaneler

Buyday Tepesi

(Kıbrıs Türkçesi)

Gönyeli’ynan Gannıköv arasında yaşayan çoğ acımasız bir çiftci varımış. Malının mülkünün haddini hesabını bilmezmiş. Yanında çoğ sayıda köle çalışdırırmış. Çoğ gıycıymış. Kölelerine en olmadığ işgenceleri yapar, aş susuz burakırımış. Bir deri bir kemiğ olan kölelerin garınnarı aşlığdan gurul gurul edermiş.

İşgencelerinin aşlığ, sonunda kölelerin cannarına tag demiş. Ellerini ukanı açmışlar. Yalvarıp yakarmışlar.

-Ey böyüğler böyüğü, bu aş gözlü acımasız çiftciye bir ders ver, demişler. Yalvarıp yakardığı an haced kapuları açıgımış. Dovaları gabıl olmuş. Hızır, yogsul bir adam gılığına girmiş. Böyüğ buğday yığınına dayalı yatan çiftcinin garşısına dikilmiş:

-Allah rızası için bir avıc buyday ver demiş.

Çiftci yaddığı yerden dovrulmadan:

-Allah vere demiş.

Hızır sormuş:

-Üsdüne devrildiğin yığın nedir?

Çiftci da:

-Toprag yığınıdır, demiş.

Hızır çiftcinin yanından ayrılırkan:

-Dediğin gibi olsun, demiş.

Gözden gaybolmuş. Çiftci sabah yerinden gagdığında buyday yığınının tobrag olduğunu görmüş.o günden sorra tepenin adı Buyday Tepesi olmuş.

Buğday Tepesi

(Türkiye Türkçesi)

Gönyeli ile Gannıköv arasında yaşayan çok acımasız bir çiftçi varmış. Malının mülkünün haddini hesabını bilmezmiş. Yanında çok sayıda köle çalıştırır. Çok zalimmiş. Kölelerine en olmadık işkenceleri yapar, aç susuz bırakırmış. Bir deri bir kemik olan kölelerin karınları açlıktan gurul gurul edermiş.

İşkenceler ve açlık sonunda kölelerin canlarına tak etmiş. Ellerini yukarı açmışlar. Yalvarıp yakarmışlar.

-Ey büyükler büyüğü, bu aç gözlü acımasız çiftçiye bir ders ver, demişler. Yalvarıp yakardığı an hacet kapıları açılmış. Duaları kabul olmuş. Hızır, yoksul bir adam kılığına girmiş. Büyük buğday yığınının dayalı yatan çiftçinin karşısına dikilmiş:

-Allah ızası için bir avuç buğday ver, demiş.

Çiftçi yattığı yerden doğrulmadan:

-Allah versin, demiş.

Hızır sormuş:

-Üstüne devrildiğin yığın nedir?

Çiftçi de:

-Toprak yığımıdır, demiş.

Hızır çiftçinin yanından ayrılırken:

-Dediğin gibi olsun, demiş.

Gözden kaybolmuş. Çiftçi sabah yerinden kalktığı anda buğday yığınının toprak olduğunu görmüş. O günden sonra tepenin adı Buğday Tepesi olmuş.

Beşbarmag Dağı

(Kıbrıs Türkçesi)

Çog çog esgi zemannarın birinde dünyalar güzeli bir kız varmış. Bu kızın sevdası iki gencin yüreğine ateş düşürmüştü. Bunnardan birisi bütün eyi huyları üsdünde toplamış. Diyeri da bütün hayatı boyunca kötülüglerinan yadmış, kötülüglerinan gagmış.

Gızı bir türlü paylaşamamışlar. Bir gün oturub annaşımışlar. Bir bataglıg kenarında gılcınan dövüşmeye garar vermişler.

-Ölen ölsün. Aramızdaki didişme bidsin. Sağ galan da gızı alsın, demişler. Gövüşmeg içün gararlaşdırdıkları sahad gelib çadmış. Her ikisi da gılışlarını guşanmışlar. Gelip garşı garşıya durmuşlar.

Nasıl dövüşeceklerini taha gonuşurkan kötü yürekli deligannı garşısındakının boşda bulunduğ an bi hamle yabmış. Gılcını savırırkandan düşman gördüğü rakibini yaralamış. Bu andan sovrta gılışlar şakırdamaya başlamış. Vurdukça vurmuşlar. Sonunda kötü galbli deligannıyı eyi yürekli olan bataglığın içine sürmüş. Bataglığa giren deligannıyı vura vura bataglığa gömmüş. Kötü galbli deligannıyı çamır yudmuş. Eyi yürekli deligannı da hasmını sürüglerkan çamıra girmiş, batağa sablanmış. Gan gaybeddiğinden onu da çamır yudmaya başlamış. Gılış dutan elini de havaya galdırmış. Sonunda başı da çamırın içine gömülmüş. Yalnızca ukanı uzadığı elinin beş barmağı dışarda galmış. Bataglıg çamırı birden bire gurumuş. Bulunduğu yer da yugseldigca yugselmiş. Dağ olmuş. Dağın tepesindeki beş barmag da uzakdan bakıldığında görünür olmuş.

Günümüz iysannan Beşbarmag Dağı'na bağdıklarında güzellig, sevdâ ve sevgi için yapılan bu dövüşü hatırlamagdadır.

Beşbarmag Dağı

(Türkiye Türkçesi)

Çok çok eski zamanların birinde dünyalar güzeli bir kız varmış. Bu kızın sevdası iki gencin yüreğine ateş düşürmüş. Bunlardan birisi bütün iyi huylan üstünde toplamış. Diğeri de bütün hayatı boyunca kötülükle yatıp kötülükle kalkmış.

Kızı bir türlü paylaşamamışlar. Bir gün oturup anlaşmışlar. Bir bataklık kenarında kılıç ile dövüşmeye karar vermişler.

-Ölen ölsün. Aramızdaki didişme bitsin. Sağ kalan da kıızı alsın, demişler. Dövüşmek için kararlaştırdıkları saat gelip çatmış. Her ikisi de kılıçlarını kuşanmışlar. Gelip karşı karşıya durmuşlar.

Nasil dövüşeceklerini daha konuşurken kötü yürekli delikanlı karşısındakinin boştâ bulunduğu an bir hamle yapmış. Kılıcını savururken düşman gördüğü rakibini yaralamış. Bu andan sonra kılıçlar şakırdamaya başlamış. Vurdukça vurmuşlar. Sonunda kötü kalpli delikanlıyı iyi yürekli olan bataklığın içine sürmüş. Bataklığa giren delikanlıyı vura vura bataklığa gömmüş. Kötü kalpli delikanlıyı çamur yutmuş. İyi yürekli delikanlı da düşmanını sürüklerken çamura girmiş, batağa saplanmış. Kan kaybettiğinden onu da çamur yutmaya başlamış. Kılıç tutan elini de havaya kaldırmış. Sonunda başı da çamurun içine gömülmüş. Yalnızca yukarı uzattığı elinin beş parmağı dışarıda kalmış. Bataklık çamuru birdenbire kurumuş. Bulunduğu yer de yükseldikçe yükselmiş. Dağ olmuş. Dağın tepesindeki beş parmak da uzaktan bakıldığında görünür olmuş.

Günümüz insanları Beşbarmag Dağı'na baktıklarında güzellig, sevdâ ve sevgi için yapılan bu dövüşü hatırlamaktadır.

Kıbrıs Türk Halk Tiyatrosu

(Kıbrıs Türkçesi)

Bir varımış, bir yoğumuş. Allah'ın gulu çoğumuş. Gulun gula yaptığını gören dünyasından soğumuş. Bir zamanlar köyün birinde bir usdacık yaşarmış. Bu usdacık kunturacılık yaparmış. Bunun bir da çıkarıcı varımış. Bu usdacık gazandığı paraları altına çevirir, gizlin gizlin duvara gömdüğü bir kutuya atarmış.

Gel zaman gid zaman usdacığın kıızı büyümüş, gelinlik kıız olmuş. Kısmetlisi çıkınca:

-Hayırlısıynan, gıccağazı baş göz edelim, demiş.

Hazırlıklara başlamış. Bir taraftan da şehirdeki çalgıcılara haber salınmış, çalgıcılar tutulmuş, hısım akrabaya da haberciler yollanmış, düğüne gelsinler deye.

E, бүдүн bu işler neyinan olacak ya? İş gelmiş dayanmış paraya...

Kimsenin olmadığı bir sahat, duvarı gazmış altıncıkları çıkarmak için. Gazmış gazmış, kutuyu çıkarmış; bir da ne görsün: Kutu boş! Altıncıkların yerinde yeller eser...

Deli divaneye dönmüş, hemen çıkarıcısını çağırıp ona:

-Sen aldın be altınları? Doğru söylersan bir şey yapmaycayım sana!

O da der genne (Kaideli olarak):

Vallahi usdacığım almadım

Billahi usdacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!

Beraber eve goşdurmuşlar, adam garısına:

-Sen aldın be garı benim altınları?

Garısı da, ıracığınan meşveretliymiş gibi, der genne:

Vallahi gocacığım almadım

Billahi gocacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!

Çapık gızı çağır da gelsin. Soralım bir da ona, der.

Anası gızı çağırır:

-Gel gızım bakalım da bir şeyler oldu bubana. Galiba bu işden cayıyor adam!

-Ne cayması be garı! Hiç parasız iş olur? Söyle gızım, sen aldın altıncıklarını?

Gız da der genne:

Vallahi bubacığım almadım

Billahi bubacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını görmedim!

Adam:

-Hadeyin toparlanın öyleyse, vakıt geçmeden ıkalım yola; belki dutarık alanı, der.

Hep beraber yola revan olurlar...

Yolda evvela bir çobana raslarlar. Kunturacı sorar:

-Sen aldın be çoban bizim altınları?

Çoban heman gonusdurur düdüğünü: (Aynı hava kaval ile çalınır veya ıslıkla kaval taklidi yapılır.)

-Eh, derler; bu almamış. Yürüyelim bakalım.

Yürürler yürürler, yolda bir galabalık görürler. Bir da bakarlar; gelenler düğün için gelen ılgıcılar değil mi?

Adam marazından eyiden eyiye kafayı bozdu ya; heman bunnarı da sorguya ıeker:

-Olmaya da siz aldınız benim altınları be? der.

Bu köyü bile ilk defa gören "ince ıalgıcılar" başlarlar fasıla.

Alır kemaneci: (Daha öncekilerin söyledikleri hava, keman taklidi yapılarak tekrarlanır.)

Alır lavuddacı: (Aynı havada lavta taklidi yapılarak tekrarlanır.)

Alır deplekci: (Ağızla veya elle bir yere vurularak aynı havanın temposu tutulur.)

Bu defa alır "erkek ıalgıcılar": (Ağızla veya ellerin yardımıyla, aynı hava veya tempoda davul-zurna taklidi yapılır.)

Kunturacı:

-Bu altıncıklar uçmadı ya be yahu! Ben mesel-gazel diyenemem; yürüyün hep beraber gideceyik gasabaya Hakim Beyi'nin garısına...

Evvela kimse gitmek istemez. Bakarlar ki adamın elinden gurtuluş yok, iş da epeyi cümbüşülü, cümbür cemaat yola revan olurlar. Az giderler, uz giderler; akşama varmadan hakimın huzuruna varıllar. Hakim Beyi der:

-Cümbür cemaat geldiniz; nedir ya ovlum derdiniz?

Kunturacı iyneden ipliğ başına gelenleri ağnadır.

Hakim Beyi, gelenleri birer birer sorguya ıeker. Evvela ıracığ a sorar. O da der genne:

Vallahi Hakim Beyi almadım
Billahi Hakim Beyi görmedim,
Altınları yemedim
Sefasını sürmedim!

Ondan sonra garısına sorar:

-Sen aldın gadınım gocanın altınlarını? Kadın gocasına döner:

Vallahi gocacığım almadım
Billahi gocacığım görmedim,
Altınları yemedim
Sefasını sürmedim!
Sıra gızına gelir; gızı da der:
Vallahi bubacığım almadım
Billahi bubacığım görmedim,
Altınları yemedim
Sefasını sürmedim!

Çobana sorar, o da yanık yanık düdüğünü öddürür. İlk defa böyle şarkılı-türkülü bir davaya bakan Hakim Beyi da bu işe bayılır; hepsini birer birer diynemeye garar verir. Başlarlar çalgıcılar birer birer çalmaya:

Kemaneci: (Aynı havayla keman taklidi yapar.)

Lavuddacı: (Aynı havayla lavta taklidi yapar.)

Deblekci: (Aynı tempoda darbuka taklidi yapar.)

Davulcu: (Aynı hava ve tempoda davul-zurna taklidi yapar.)

Mahkemeyi düğün yerine döndüren bu havaya kapılan Hakim Beyi da gendini kaybedip yerinden fırlar, göbek atarak oynamaya başlar. (Bu beyit de aynı kaideye söylenir.) :

Ben böyle dava görmedim

Ben böyle dava sürmedim,

Dava baddoz!

Anlatan:

Ey hikayemizi diyeneyen duyan!

Kimseyi etmeyin güman

Postuna doldurur saman

Kıbrıs Türk Halk Tiyatrosu

(Türkiye Türkçesi)

Bir varmış, bir yokmuş. Allah'ın kulu çokmuş. Kulun kula yaptığını gören dünyasından soğumuş. Bir zamanlar köyün birinde bir usta yaşarmış. Bu ustacık kunduracılık yaparmış. Bunun bir de çırağı varmış. Bu usta kazandığı paraları altına çevirir, gizli gizli duvara gömdüğü bir kutuya koyarmış.

Gel zaman git zaman ustanın kızı büyümüş, gelinlik kız olmuş. Kismetlisi çıkınca "Hayırlısı ile kızcağızı baş göz edelim, demiş. Hazırlıklara başlamış. Bir taraftan da şehirdeki çalgıcılara haber salınmış, çalgıcılar tutulmuş, hısım akrabaya da haberciler yollanmış, düğüne gelsinler diye.

E, bütün bu işler neyle olacak ya? İş gelmiş dayanmış paraya...

Kimsenin olmadığı bir saat, duvarı kazmış altınları çıkarmak için. Kazmış kazmış, kutuyu çıkarmış; bir de ne görsün: Kutu boş! Altınların yerinde yellere esiyor...

Deli divaneye dönmüş, hemen ırağıını ağıırıp ona sormuş:

“Sen mi aldın be altınları? Doğru söylersen bir şey yapmayacağım sana!”

O da şöyle der (kaideli olarak):

“Vallahi ustacığım almadım

Billahi ustacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!”

Beraber eve koşturmuşlar, adam karısına sormuş:

“Sen mi aldın be karı benim altınları?”

Karısı da, çırağı ile danışmış gibi, şöyle der:

“Vallahi kocacığım almadım

Billahi kocacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!”

Çabuk kızı ağıır da gelsin. Soralım bir de ona, der.

Anası kızı ağıırır:

“Gel kızım bakalım da bir şeyler oldu babana. Galiba bu işten cayıyor adam!”

“Ne cayması be karı! Hiç parasız iş mi olur? Söyle kızım, sen mi aldın altınları?”

Kız da der:

“Vallahi babacığım almadım

Billahi babacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!”

Adam “Haydi toparlanın öyleyse, vakit geçmeden çıkalım yola; belki tutarız alanı,” der. Hep beraber yola revan olurlar. Yolda evvela bir çobana rastlarlar. Kunduracı sorar:

“Sen mi aldın be oban bizim altınları?”

oban hemen konuşturur düdüğünü: (Aynı hava kaval ile alınır veya ısıklı kaval taklidi yapılır.)

“Eh,” derler; “bu almamış.” Yürüyelim bakalım.

Yürürler yürürler, yolda bir kalabalık görürler. Bir da bakarlar; gelenler düğün için gelen çalgıcılar değil mi? Adam derdinden iyiden iyiye kafayı bozdu ya; hemen bunları da sorguya eker:

“Olmasın da siz mi aldınız benim altınları be? “

Bu köyü bile ilk defa gören “ince çalgıcılar” başlarlar fasıla.

Alır kemancı: (Daha öncekilerin söyledikleri hava, keman taklidi yapılarak tekrarlanır.)

Alır lavtacı: (Aynı havada lavta taklidi yapılarak tekrarlanır.)

Alır darbukacı: (Ağızla veya elle bir yere vurularak aynı havanın temposu tutulur.)

Bu defa alır “erkek algıcılar”: (Ağızla veya ellerin yardımıyla, aynı hava veya tempoda davul-zurna taklidi yapılır)

Kunduracı:

“Bu altınlar uçmadı ya be yahu! Ben mesel-gazel dinlemem; yürüyün hep beraber gideceğiz kasabaya Hâkim

Bey'in karşısına..."

Evvela kimse gitmek istemez. Bakarlar ki adamın elinden kurtuluş yok, iş de epey cümbüşlü, hep beraber yola çıkarlar. Az giderler, uz giderler; akşama varmadan hâkimin huzuruna varırlar. Hakim Bey der:

"Hep beraber geldiniz; nedir ya oğlum derdiniz? "

Kunduracı iğneden ipliğe başına gelenleri anlatır.

Hâkim Bey, gelenleri bir bir sorguya çeker. Evvela çırağa sorar. O da der kendine:

"Vallahi Hâkim Bey almadım

Billahi Hâkim Bey görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!"

Ondan sonra karısına sorar:

"Sen mi aldın kadın, kocanın altınlarını?" Kadın kocasına döner:

"Vallahi kocacığım almadım

Billahi kocacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!"

Sıra kızına gelir; kızı da der:

"Vallahi babacığım almadım

Billahi babacığım görmedim,

Altınları yemedim

Sefasını sürmedim!"

Çobana sorar, o da yanık yanık düdüğünü öttürür. İlk defa böyle şarkılı-türkölü bir davaya bakan Hâkim Bey de bu işe bayılır; hepsini birer birer dinlemeye karar verir. Başlarlar çalgıcılar bir bir çalmaya:

Kemancı: (Aynı havayla keman taklidi yapar.)

Lavtacı: (Aynı havayla lavta taklidi yapar.)

Darbukacı: (Aynı tempoda darbuka taklidi yapar.)

Davulcu: (Aynı hava ve tempoda davul-zurna taklidi yapar.)

Mahkemeyi düğün yerine döndüren bu havaya kapılan Hâkim Bey de kendini kaybedip yerinden fırlar, göbek atarak oynamaya başlar. (Bu beyit de aynı kaidede söylenir.):

"Ben böyle dava görmedim

Ben böyle dava sürmedim,

Dava olumsuz sonuçlanmıştır!"

Anlatan:

"Ey hikâyemizi dinleyen duyan!

Kimseye güvenmeyin
Postuna doldurur saman”

Atasözleri ve Deyimler

(Kıbrıs Türkçesi)	(Türkiye Türkçesi)
Kaz gelecek yerden tavuğu acınmaz.	Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
Eşeği, gebertene sürüpletirler.	İti, öldürene sürükletirler.
Bir elin şamatası duyulmaz.	Bir elin nesi var, iki elin sesi var.
An domuzu al topuzu.	İti an çomağı hazırla.
Her guş gendi ganadından asılır.	Her koyun kendi bacağından asılır.
Dilim tüğ çıkardı.	Dilimde tüy bitti.
Duvarların gulağı, dağların gözü var.	Yerin kulağı var.
Avaracı popaz sağları gömer.	Avaracı papaz dirileri gömer.
Ne iş, ne söz	İşi yok, gücü yok.
Hus olmak	Sesini kesmek
Kürek kadar dili olmak	Pabuç kadar dili var.
Nor diyip peynir dememek	Nuh deyip peygamber dememek
Tekerleğine androş koymak	Tekerine taş koymak
Tumba olmak	Yan yatmak
Mavro yerimo kalmak	Soyu soppu tükenmek
Mangoslamak	Sersemlemek
Allem gallem olmak	Karmakarışık olmak

Bilmeceler ve Tekerlemeler

(Kıbrıs Türkçesi)	(Türkiye Türkçesi)
Ben dururum, o gider. (Işık)	Ben dururum, o gider. (Ses)
Küçük baggal	Küçük bakkal
Dünyayı yudar (Ağız)	Dünyayı yutar (Ağız)

Gara tavıg

Garnı yang (Gave çekirdeği)

Altı daş üstü daş

İçi dolu bin bir baş (Hamam)

Baldan dadlı

Kara tavuk

Karnı yanık (Kahve çekirdeği)

Altı taş üstü taş

İçi dolu binbir baş (Hamam)

Baldan tatlı

Paltadan ağır
Elde dutulmaz
Çarşıda pazarda satılmaz
Ondan dadlı şey olmaz (Uyku)

Toprak yağmıra ne demiş?
-Üzerime çoğ düşersin.

Ressamlar neden palet kullanırlar?
-Eyi yüzme bilmedikleri için.

Bilmece bildirmece
Dil üsdünde gaydırmaca (Bayram şekeri)

-Hu hu gomşu, ovlun geldi?
-Geldi.
-Ne getirdi?
-İncig boncug
-Kime kime?
-Sağa bağa.
-Başga kime?
-Gara gediye.
-Gara gedi nerde?
-Ağaca çıgdı.
-Ağaç nerde?
-Palta gesdi.
-Palta nerde?
-Suya düştü?
-Su nerde?
-İneg içdi.
-İneg nerde?
-Dağa gaşdı.
-Dağ nerde?
-Yandı, biddi gül oldu!

Üşüdüm anam soğugdan
Bir gız bakar olugdan
Bana da verseler o tavıgdan
Hasba ye gızım sabahdan
Go babam gelsin odundan
Sana da verir budundan

Baltadan ağır
Elde tutulmaz
Çarşıda pazarda satılmaz
Ondan tatlı şey olmaz (Uyku)

Toprak yağmura ne demiş?
-Üzerime çok düşüyorsun.

Ressamlar neden palet kullanırlar?
-İyi yüzme bilmedikleri için.

Bilmece bildirmece
Dil üstünde kaydırmaca (Dondurma)

-Hu hu komşu, oğlun geldi mi?
-Geldi.
-Ne getirdi?
-İnci boncuk
-Kime kime?
-Sana bana.
-Başka kime?
-Kara kediye.
-Kara kedi nerede?
-Ağaca çıktı.
-Ağaç nerede?
-Balta kesti.
-Balta nerede?
-Suya düştü.
-Su nerede?
-İnek içti.
-İnek nerede?
-Dağa kaçtı.
-Dağ nerede?
-Yandı, bitti kül oldu!

Üşüdüm anam soğuktan
Bir kız bakar oluktan
Bana da verseler o tavuktan
Taş ye kızım sabahtan
Giden babam gelsin odundan
Sana da verir budundan

KOSOVA

Kitabın Kosova'ya ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Efe SRBICA

🏠 Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi-
Çalgı Eğitimi (Yüksek Lisans)

✉ efepz20@gmail.com

Genel Bilgi

Prizren günümüzde Kosova'da Türklerin büyük bir çoğunluğunun burada yaşamasıyla, kent ahalisinin büyük bir çoğunluğunun hâlâ Türkçe konuşmasıyla; çağdaş mimarinin de yoğun şekilde yayılmasına rağmen ülkenin diğer yerlerine nazaran mimari yapısını korumasıyla Osmanlı medeniyetini ve kültürünü gururla muhafaza eden tek şehirdir. Osmanlıların bu topraklarda 543 yıl kadar sürdürmüş oldukları medeniyetin devamında ve her şeyi ile bu topraklarda günümüze kadar Türklüğün yaşatılmasında Prizren şehrinin hiç şüphesiz büyük payı vardır. Prizren'de bugün çok sayıda yazar, şair, araştırmacı ve müzisyenin ana dilimizde yayımlanmış toplam 300 kadar kitabı da vardır.

Eskiden olduğu gibi, şimdi de bu varlıklarımızla topluma karşı görüşümüz, ahlakımız, yaşam tarzımız, zevkimiz ve anlayışımızın yanı sıra atalarımızdan kalan örf, âdet, gelenek, görenek, kısaca kültürümüz ve benliğimiz geniş çevreye yayılarak yaşadığımız bu topraklarda yüzyıllar öncesindeki mevcudiyetimizin damgası olarak hâlâ korunmaktadır. Gelişigüzel düşünülen bir ortamın, sanatın ve sanat değerlerinin erimesine ve kültür yaşamının yozlaşmasına yol açacağı bir gerçektir. Prizren halkı, sanata ve diğer edinimlerimize büyük önem vermesiyle halkımızda ulusal bir uyanmanın da var olduğunu ortaya koymaktadır.

Şiir

Zinnet dolli Prizren'ım

(Şair Raif Vırmiça)

(Kosova Türkçesi)

Zinnet Dolli Prizren'ım
Mirasımızın gerçek bekçisi
Medeniyetimizin efendisi
Akan sularımızın sahibi
Zinnet dolli Prizren'ım

Aldın adını zinnetten
O cüzelim Rumeli'den
Bıkmadım seni sevmekten
Zinnet dolli Prizren'ım

Senin var hep kimetin
Yazılmış cüzeli tarihin
Hem batının hem zahirin
Zinnet dolli Prizren'ım

Sende vardır cüzellikler
Cürmek ister celenler
Celir sana hep sevenler
Zinnet dolli Prizren'ım

Yaydın her türlü hizmeti
Verdın bizlere sefa zevki
Dağıttın milletne hep sevinci
Zinnet dolli Prizren'ım

Yüzün hem ak ahlakın
Pek cüzeldir tabiatın
Etrafında cüzeli dağların
Zinnet dolli Prizren'ım

Ziynet dolu Prizren'im

(Şair: Raif Vırmiça)

(Türkiye Türkçesi)

Mirasımızın has hamisi
Medeniyetimizin efendisi
Akan sularımızın banisi
Ziynet dolu Prizren'im

Aldın ismini ziynetten
O güzelim Rumeli'den
Bıkmadım seni sevmekten
Ziynet dolu Prizren'im

Senin var hep değer
Yazılmış güzel tarihin
Hem batinın hem zahirin
Ziynet dolu Prizren'im

Sende vardır güzellikler
Görmek ister gezginler
Gelir sana hep sevenler
Ziynet dolu Prizren'im

Yaydın her nevi hikmeti
Sundun bizlere sefa, zevki
Saçtın halkına hep sevinci
Ziynet dolu Prizren'im

Hem yüzün güzel hem ahlakın
Pek güzeldir tabiatın
Etrafında güzel dağların
Ziynet dolu Prizren'im

Sultan Murat Türbesi'nin Ziyaretçisi

1999 yılında meydana gelen Kosova Savaşı'ndan sonra, bu savaşın anısına Sultan Murat Türbesi'nin çok sayıda ziyaretçisi olmuştur. Bu ziyaretlerin birinde Türkiye'de eğitim gören bir grup öğrenci Kosova'ya türbeyi ziyaret etmeye gelmiş. Bu grup arasında, bu olayı anlatan kişi de bulunuyormuş. Türbe ziyareti öncesi Kosova'nın büyük şehirlerini de ziyaret eden bu grup arasında, Türkiye'de ilahiyat eğitimi gören bir genç de bulunuyormuş. Ziyaretler esnasında bu genç, arkadaşlarına Osmanlılar hakkında çok yanlış ve yersiz bilgiler aktararak, Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli iftiralarda bulunmuş. Sultan Murat Türbesi ziyareti esnasında da bu tür iftiralara devam eden bu genç, türbe kapısından çıkarken sanki bir kişi ayağını tutmuş gibi hissetmiş ve kısa bir duraklamadan sonra güç bela kapı eşiğini aşabilmiş. Bu hissi arkadaşlarına anlatmadan Kosova'dan ayrılmış. Türkiye'ye gitmek için bir akşam da Üsküp'te bir otelde kalmış. Yattığında içinde sıkıntı ve huzursuzluk varmış. O akşam rüyasında, bütün söylediği yalanları ve gezmiş olduğu yerleri bir daha görüp yaşayan kişi, ayrıca Sultan Murat Türbesi ziyareti esnasında türbe kapısından çıkmak üzereyken ayağını Sultan Murat'ın tuttuğunu ve iftiraları nedeniyle ciddi bir şekilde uyarıldığını görmüş. Terleyerek ve tır tır titreyerek uyanmış. Okumuş olduğu bütün dualara rağmen bu titremesi geçmemiş ve uyuyamayıp geceyi otelin lobisinde geçirmiş. Ertesi gün İstanbul'a hareket etmiş. Ama o günden sonra hep ruhsal olarak içinde bir sıkıntı olmuş ve bu ürperti, korku ve azap hiç sona ermemiş.

ÖZBEKİSTAN

Kitabın Özbekistan'a ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Muzaffar KHABIBULLAEV

📍 Ankara Üniversitesi- Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (Doktora)
✉ muzaffar19_96@mail.ru

Ziyoda TOJIBOEVA

📍 Ankara Üniversitesi - Uluslararası İlişkiler (Yüksek Lisans)
✉ tziyodakadirovna@gmail.com

Ranokhon SAKIEVA

📍 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (Lisans)
✉ ranokhonsakieva@gmail.com

Karımjon ABDUGANIEV

📍 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Mütercim-Tercümanlık (Lisans)
✉ kakito.11.11@gmail.com

Genel Bilgi

Özbekistan, Orta Asya'da bulunan bir ülkedir. Yedi bağımsız Türk devletinden biridir ve kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneydoğuda Tacikistan, güneyde Afganistan ve güneybatıda Türkmenistan ile çevrilidir. Özbekistan, 12 eyalete ve bir özerk cumhuriyete (Karakalpakstan) bölünmüş laik ve üniter bir cumhuriyettir. Başkenti Taşkent'tir. Özbekistan tarihi önemi ve stratejik konumu nedeniyle zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Nüfusun yaklaşık %85'i Özbekçe konuşurken, ülkede hükümet ve çeşitli etnik gruplar arasında Rusça ortak dil olarak kullanılıyor. Tacik ve Kazak azınlıklar da var. Ülkede en yaygın din İslam'dır ve bunu %5 ile Rus Ortodoksluğu izlemektedir. Müslümanların çoğu Hanefi mezhebine tabidir.

Özbekistan'ın tarihi antik çağlara kadar uzanmaktadır ve 50.000 yıldan daha eski insan yerleşimi kanıtları bulunmaktadır. Ülke, tarihi boyunca çeşitli medeniyetlerden etkilenmiştir, Pers İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği gibi. Bugün Özbekistan, çeşitli bir nüfusa ve benzersiz bir kültürel kimliğe sahip egemen bir devlettir.

Özbekistan'ın en ünlü simge yapılarından biri olan antik şehir Semerkand, ünlü İpek Yolu ticaret yolunun önemli bir durağıydı. Şehir, Registan kompleksi ve Şah-i-Zinde Türbesi gibi dünyanın en etkileyici mimari harikalarına ev sahipliği yapmaktadır. Bir diğer popüler destinasyon ise tarihi orta şehri ve güzel İslam mimarisi ile bilinen Buhara şehridir. Tarihi ve kültürel cazibelerinin yanı sıra Özbekistan aynı zamanda geniş Kızılkum Çölü, etkileyici Chimgan Dağları ve verimli Fergana Vadisi gibi nefes kesen doğal manzaralara da ev sahipliği yapmaktadır.

19. yüzyılda Orta Asya, Rus İmparatorluğu'nun kontrolüne girmiş ve Taşkent, Rus Türkistan'ının başkenti olmuştur. Sovyetler Birliği, 1924 yılında Sovyet Orta Asya'yı Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ikiye böldü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Özbekistan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti. Özbekistan'ın kuruluşundan 2016 yılına kadar ülkeyi İslam Kerimov yönetti. Onun vefatından sonra ülkeyi Şevket Mirziyoyev yönetmeye başladı ve şu anda da yönetmeye devam etmektedir.

Genel olarak, Özbekistan, benzersiz ve ilginç bir dünya parçasını keşfetmek isteyen gezginler için birçok fırsat sunmaktadır. Antik tarihinden modern günlük kültürüne kadar, Özbekistan ziyaret eden herkes üzerinde kalıcı bir izlenim bırakacaktır.

Hikâye

Shiroq

(Özbekçe)

Yoz boshlanib, Yaksart bo'yidagi cho'llarda o'tlar qovjiray boshladi. Bu yerlarda yashovchi shak qabilalari sero't yaylovlarga ko'chish taraddudiga tushishdi. Yangi yerlarga ko'chish chorvachilar uchun bir bayramdek edi. Ular bahor mavsumida yashab o'rganib qolgan yerlarini tashlab ketish oldidan bir-birlarinikiga qo'noq bo'lib borar, dorivor o'tlarni yeb semirgan biyalarning sutidan tayyorlangan o'tkir qimizlarni ichib mast bo'lgan yigitlar qizlar bilan lapar aytishar, vaqtichoqlik qilishardi.

Biroq bu safar odamlarning ko'ngliga qil sig'mas, o'tlovlardan na qo'shiq tovushi va na qizlarning xushchaqchaq kulgisi eshtilardi. Baland bir yerga qurilgan katta oq o'tovni egnilariga yarg'oq teridan kamzul, boshlariga uchi ingichka, uzun qalpoq kiygan qurolli soqchilar qo'riqlab turardilar.

O'tov ichida esa shak qabilalarining oqsoqollari kengash qurib o'tirardilar. To'rga solingan ayiq terisi ustida chordona qurgan Rustak oqsoqollariga vaziyatni tushuntirardi:

— Eron shohi Darayavush O'kuzdan kechib, So'g'diyani bosib oldi. Eroniylar el-yurtni talab, erkaklarni qul, xotinlarni asir qilib olib ketayotirlar. Endi navbat bizga keldi. Darakchilarimiz shohning biz tomonga Ronosbat boshchiligidagi katta bir qo'shinni yubormoqchi bo'lganligidan darak berayotirlar...

Rustak — soch-soqoli oqargan, bir oz munkayib, cho'kib qolgan suyaqdor chol. U bir vaqtlar keng yag'rinli, baland bo'yli pahlavon edi. Yakkama-yakka janglarda shak urug'ining dushmanlaridan ko'p bahodirlarni yer tishlatgan, uning nomi So'g'diyada ham, Eronda ham mashhur edi.

Hozir u shaklar va so'g'diyaliklarning ashaddiy dushmani bo'lgan Eron shohi va uning qora niyatlari to'g'risida gapirar ekan, g'azabdan nafasi tiqilar, ko'zlari o't sochar edi. U gapni tutatib, dushmanni daf etmoq uchun qanday choralar ko'rish kerakligi to'g'risida o'z fikrlarini aytishni urug' oqsoqollaridan so'radi.

—Qo'lidan ish kelmaydigan chollar, kampirlar, bolalik xotinlarni qo'y va yilqilar bilan uzoq cho'llarga yuborib, qolgan er va ayollarning barini qurollantirsak va dushman bilan bir tomchi qonimiz qolguncha urushsak, deb gap boshladi urug' oqsoqollaridan Saksfar. U oltmishga borib qolgan bo'lsa-da, yoshlardek ikki beti qip-qizil, sergayrat va tavakkalchi odam edi. Urush kulfati benomuslik mashaqqatidan yaxshiroq. Zolim Eron shohiga qul bo'lgandan ko'ra jang maydonida o'lgan afzal...

Rustak uning uzundan-uzoq gapini sabr bilan tinglab, boshini quyi solgancha o'ylanib qoldi.

— Jangda mardlarcha o'lmoq oson gap, lekin dushmanni yanchib tashlab, undan qasos olmoq qiyin. Biz mardlik ko'rsatib, nomimizni qoldirish to'g'risida emas, balki el-yurtimizning erkini qanday saqlab qolish to'g'risida o'ylamog'imiz kerak, — dedi u qiziqqon Saksfarga qarab.

Oqsoqollar mum tishlagandek miq etmay o'tirar edilar. Ko'p mamlakatlarni bosib olib, jang maydonlarida ko'p tajriba orttirgan, yaxshi kurollangan Eron qo'shini bilan urushmoq juda qiyin ekanligi ularga ayon edi.

Boshliqlar bu mushkul muammoni yechish uchun bosh qotirib o'tirganlarida, o'tov eshigi oldida turgan qurolli yigit Shiroq degan bir cho'ponning kirishga ijozat so'rayotganini bildirdi.

— Shiroq!— deb qoshini chimirdi Rustak,— Kim u?

— Shiroq bizning urug'dan. Butun umri cho'ponlik bilan o'tgan,— dedi Saksfar. — O'zi juda farosatli, dono, dostonchi chol. Eski chaldivorlardan chayon ushlab o'zini chaqtiradi. Og'riq sezmaydi. Aytishlaricha, yoshligida ilon uni chaqib olganda allaqanday giyohlarni surtib tuzalib ketgan emish. O'shandan beri ilon-chayondan qo'rqmaydi.

— Andog' bo'lsa, chaqir buyoqqa o'sha cholni.

Eshikdan yoshi oltmishdan oshgan, tetikkina, barvasta bir chol kirib, ta'zim qildi.

— Ijzat bersanglar, men ham qatoringizga o'tirib, o'z fikrimni aytsam. Nima to'g'rida gaplashayotganingizni bilaman.

— O'tir, o'tir, gapiingga quloq solamiz, — dedi Rustak.

— Eron shohining askarlari Sirdaryo ostidagi qum donalaridan ham ko'p, ularni jangga chorlab, yengish mahol. Shunday bir hiyla topmoq kerakki, dushmanning oyog'i toyib, halokat jarig'a qulab tushsin.

— Qani, ayt, qanday hiyla o'ylab topding?— deb so'radi Rustak.

— Buni faqat senga aytaman. Oqsoqollar o'tovingni tark etsinlar.

Rustak bu gapni eshitib aflari burushib ketgan oqsoqollarga bir qarab oldi-da:

— Nima, sen shu ulug' zotlarga inonmaysanmi?— deb so'radi.

— Inonaman, ular el g'amini yeydigan halol odamlar, o'lsalar ham dushmanga sir boy bermaydurlar. Ammo ularning yaqin do'stlari, inilari, o'g'illari, xotinlari bor. Men aytgan gaplarni beixtiyor ularga aytib qo'yishlari mumkin. Uyog'i ma'lum, el og'ziga elak tutib bo'lmaydur. Oqsoqollar meni kechirsinlar...

Urug' boshliqlari birin-ketin o'rinlaridan turib chiqib keta boshladilar. Oq o'tovdan nariroqda cho'qqayib o'tirgan oddiy ko'chmanchilar Shiroqni yaxshi tanir, uning qo'biz chalib aytgan dostonlarini ko'p marotaba tinglagan, o'zi ham dostonlarda madh etilgan sheryurak odamlardan biri ekanligini bilar edilar. Oradan ancha vaqt o'tgandan keyin Shiroq o'tovdan chiqdi. Uni ko'rgach, ko'chmanchilar dahshatga tushib o'rinlaridan sakrab turib ketdilar. Keksa cho'pon kesilgan ikki qulog'i va burniga kuydirilgan namat bosib, sizib oqayotgan qonni to'xtatishga harakat qilardi. Kutilmagan bu fojidan g'azablangan odamlar uning atrofini o'rab oldilar va ustma-ust savol yog'dira boshladilar:

— Quloq-burningni nega kesdilar?

— Sen sho'rlik nima gunoh qilib eding?

Rangi murdadek oqarib ketgan Shiroq tishini tishiga qo'yib, o'zini bardam tutishga urinar, urug'doshlarining savollariga javob bermasdi. Uni bir joyga o'tqazib, kuydirilgan namat bilan qonini to'xtatdilar. Cholning sahro shamoli va cho'l quyoshidan qoraygan yuzida g'azab alomati yo'q edi. U o'ziga kelgach, o'rnidan turdi-da, kunbotish tomonga qarab ketdi. Hang-mang bo'lgan kishilar uning orqasidan qaraganlaricha qotib qoldilar.

Dehqonchilik va bog'dorchilik bilan shug'ullanuvchi so'g'd xalqini itoatga keltirgan Eron shohi Yaksartning so'l qirgog'idagi ko'chmanchilar ustiga yurish oldidan dam olmoqda. U yetti paxsa devor bilan o'ralgan bog' o'rtasidagi baland shiyponda o'z a'yonlari bilan may ichib, shakarguftorlik qilib o'tirardi. Mulozimlardan biri shiypon yoniga kelib ta'zim qildi-da, quloq-burni yo'q g'alati bir chol shoh huzuriga kirishga izn so'rayotganini bildirdi.

Doro surishtirib, kelgan odamning shak qabilasidan ekanligini bilgach:

— Mayli, kirsin, — dedi. Ikki qurolli mulozim boshlab kelgan Shiroq shohdan o'n besh qadamcha berida to'xtadi-da, yer o'pdi va o'rnidan turib, ta'zim qilganicha qotib qoldi.

Doro baland bo'yli, qushburun, chiroyli odam edi. Uning ponaga o'xshagan soqoli ko'kragiga tushgan va mayin taralgan. Ustidagi to'q qizil zarrin to'ni yiltirar, qo'lidagi uzun aso dastasiga qadalgan qimmatbaho toshlar qorong'i kechadagi yulduzlardek charaqlar edi. Tosh qo'g'irchoqqa o'xshagan ikki mulozim uni sekin-sekin yelpib turardi.

Doro kamon qoshlarini chimirib, baland ovoz bilan:

— Hoy odam, o'zing kimsan, oting nima va qaysi urug'dansan?— deb so'radi.

— Otim Shiroq, o'zim shak urug'idanman,— javob qildi chol.

— Kelib mening istirohatimni buzmoqdan maqsading nadir?

— Maqsadim mulozamat kamarin belga bog'lab, umrimni siz shahanshoh xizmatida o'tkazmoqdir. Janoblariga xayrixoh bo'lganim tufayli qabiladoshlarimdan qattiq sitam ko'rdim. Ularga men: «Shohi Eron bilan urushaman, deb chiranmang, sizlarni bir hamlada zeru zabar qilgay, yaxshisi, itoat kamarin bog'lab borib, ul zoti bobarakotning etaklaridan o'ping», dedim. Bu gapdan xabar topgan hukmdorimiz Rustak g'azabga mindi na mening quloq-burnimni kestirdi. Men endi sizning yordamingiz bilan undan o'chimni olmoqchiman. Agar ijozati oliy bo'lsa, yengilmas qo'shiningizni yolg'iz podachilar biladigan so'qmoqlar bilan shak lashkarlarining orqasidan olib chiqar edim, keyin ularni qilich damidan o'tkazmoq qiyin emas...

Shiroqning gapini eshitib, Doro o'yg'a toldi. Agar jangovar shak qabilalari shu yo'sinda yakson qilinsa, O'kuz bilan Yaksart o'rtaqidagi serunum yerlarni bosib olgan Eron lashkarlarining bexatarligi ta'min etilgan bo'ladi. Ammo bu kekxa cho'ponni bir sinab ko'rmoq kerak.

Shiroq shohning ishonchsizlik ko'zi bilan qarayotganini fahmlab, o'z so'zining to'g'riligini isbot qilishga kirishdi:

— Axir quloq-burnimning yaqindagina kesilgani ko'rinish turibdi-ku! Biznikilar bekorga o'z urug'lariga bunday sitam yetkazmaydurlar. U o'ylab qo'ygan dalillarini keltirib, uzundan-uzoq gapirdi va o'zining Eron shohiga sodiqligini, shaklarga dushman ekanligini isbot qilishga tirishdi, so'zining oxirida Quyosh tangrisini shafe keltirib ont ichdi.

Doro sarkardalari bilan maslahatlashib, shaklar ustiga qo'shin yuborishga, Shiroqni esa yo'l boshlovchi qilib olishga qaror berdi. Eron askarlari yo'l boshlovchining maslahati bilan yetti kunlik suv, oziq-ovqat va yem-xashak olib yo'lga chiqdilar va daryoning chap qirg'og'idagi qum sahralaridan borib shaklarga orqa tomondan hujum qilmoqchi bo'ldilar.

Dastlabki kunlar yo'l uncha mashaqqatli bo'lmadi. Cho'l o'tlari endi qovjirab kelayotgan bo'lsa ham onda-sonda buloqlar atrofida ko'm-ko'k o'tloqlar uchrab turardi. Bora-bora cho'l sahroga aylandi, odamlar va otlarning suvga ehtiyoji osha bordi. Afsonaviy otlarning taqalariga o'xshab uyulib qolgan qumtepaldan oshib yoki chetlab o'tish oson emas edi.

Qora terga tushib hansiragan otlar oyoqlarini qumdan arang tortib olib, boshlarini quyi solganlaricha bitta-bitta qadam tashlab borardi. Sahroning berahm quyoshi yomon niyatda qolayotgan bu qurolli odamlarning boshidan olov sochar, ichlarini kuydirib, tashnalikdan lablarini qovjiratar, qumlar ustida jimirlab turgan qaynoq havo o'pkalarini yondirardi.

Lashkarboshilarning toqatlari toq bo'lib, shaklar lashkargohiga qancha masofa qolganini Shiroqdan surishtira boshladilar. U esa manzilga yaqinlashib qolganliklarini va yana ikki kun yurish kerakligini aytib, boshliqlarni yupatardi. Biroq sermashaqqat safarning yettinchi kuni ham shaklardan darak topmadilar. Hammayoq dasht-biyobon, odam yursa oyog'i, qush uchsa qanoti kuyadi. Suv, oziq-ovqat, yem-xashak tamom bo'lgan, oriqlab ketgan otlar yer iskab suv qidiradi, qovjiragan lablari shishib ketgan odamlar bir qultum suv uchun bir yillik umrlaridan kechishga tayyor!

Shiroqni o'rtaq olib: «Bizni qayerga boshlab kelding, ablah!— deb qisti-bastiga oldilar. Askarboshilardan biri uni yoqasidan ushlab siltadi va haqorat qila boshladi. Shiroq yoqasini uning qo'lidan qutqarib, namat qalpogini boshidan oldi-da, sorajin va keng peshonasidagi terini artidi. Uning qovjiragan lablari istehzoli tabassumdan yorishib, qiyiq ko'zlarida o't chaqnaib ketdi. Atrofni qurshab olgan g'azabli chehralarga mag'rur qarab turib, qalpog'ini yerga bir urdi-da, qahqahlab kulib yubordi:

— Men yengdim, Doro qo'shinini bir o'zim yengdim! — dedi u qichqirib.— Sizlarni aldab sahroning qoq o'rtasiga olib keldim,— qo'li bilan kunchiqish va kunbotish tomonni ko'rsatdi. — Buyog'i ham yetti kunlik yo'l, buyog'i ham. Istagan tomoningizga boravering! Mening go'rim shu yerda,— deb oyog'i ostini ko'rsatdi.

U o'z mureddiga yetgani uchun muqaddas otash va suv xudosiga shukur qilib, allaqanday bir duoni o'qidi. Darhaqiqat, u o'z elini qullikdan qutqarib qolish uchun jonidan kechgan, yovuz dushmanni hiyla tuzog'iga ilintirish uchun ming turli azob-uqubatni bo'yniga olgan edi. Mana endi u niyatiga yetdi, dushman askarini halokat jari yoqasiga boshlab keldi. Endi dushman nima qilsa qilaversin!

U Rustakning huzuriga kirganida shunday degan edi:

— Agar mening bola-chaqam va nevaralarimni unutmasang, o'z shirin jonimdan kechib, yurt boshiga kelgan baloni daf etardim. Dushmanni daf qilmoq uchun bir hiyla o'ylab topdim. Umrin oxirlab qoldi, axir bu dunyodan ketmoq kerak. Men el-yurt uchun o'limning shirin sharbatini ichmoqqa qaror qildim... Gapimga quloq sol...

Hukmdor uning gapini oxirigacha tinglab, fikrini ma'qullagan edi. Shunda u yonidan o'tkir pichog'ini olib, o'z quloq-burnini kesgan va go'yo o'z eliga xiyonat qilgan bo'lib, dushman orasiga kirgan edi...

G'azabdan ko'zlari olayib, aft-basharasi bujmayib xunuk bo'lib ketgan Eron sarkardalari Shiroqni o'rab olib, uni ura boshladilar. Sarkarda Ronosbat dabdalisi chiqqan Shiroqni ular qo'lidan qutqarib, bir chetga olib chiqdi-da, suv ichirdi, so'ngra chodiriga olib kirib, uni yaxshilikcha yo'lga solmoqchi bo'ldi. Endi Eron sarkardasi shaklar ustiga yurish qilib, ularni tor-mor etishni xayolidan chiqarib tashlagan, u faqat qo'shinini halokatdan qutqarib qolishni o'yarladi.

— Agar sen sahro quduqlari va chashmalarini bizga ko'rsatsang, gunohingdan kechib, So'g'diyada istagan qishloqlardan birini senga in'om qilardik.

—O'z elimning dushmanlariga yordam uchun cho'zadigan qo'limni kesib tashlaganim ma'qul,— dedi u gapni qisqa qilib. Halokat yoqasida qolgan eroniylar achchiqlariga chiday olmay fidokor cho'ponni chopib, qiyma-qiyma qilib tashladilar.

Şırak

(Türkiye Türkçesi)

Yaz başladığında Yaksart kıyısındaki çöllerde otlar kurumaya başladı. Buralarda yaşayan Şak kabileleri bol otlu yaylalara taşınma hazırlıklarına başladılar. Yeni topraklara taşınmak çorvaçılar (yörükler) için bir bayram gibiydi. Onlar bahar mevsiminde alıştıkları topraklarından ayrılmadan önce birbirlerinin evlerinde misafir olur; şifalı bitkileri yiyerek beslenen kısırakların sütünden yapılan keskin kımız içerek sarhoş olan delikanlılar kızlarla aşık atarak eğlenirlerdi.

Ama bu defa herkesin yüreği kabarmıştı. Otağlardan ne şarkı sesi ne kızların neşeli gültüşü geliyordu. Yüksekçe bir yere kurulmuş büyük beyaz bir otağ üzerinde deriden kıyafet, başlarına üçü ince uzun kalpak (başlık) takan silahlı bekçiler koruyorlardı. Otağ içinde ise Şak kabilelerinin aksakalları toplantı hâlindeydi. Yukarıya yazılmış ayı derisi üzerinde bağdaş kurarak oturan Rustak aksakallarına durumu anlatıyordu:

- İran Şahı Daryuş, Öküz'ü geçip Soğdiya'yı istila etti. İranlılar yurdu yağma edip, erkekleri köle, kadınları esir ederek götürüyorlar. Artık sıra bize geldi. Habercilerimiz şahın bizim üzerimize Ronosbat'ı kumandan yaparak büyük bir ordu göndermek üzere olduğu hakkında haber veriyorlar...

Rustak - saçlı sakalı ağaran, biraz eğilen, kemikleri görünen bir ihtiyardı. O bir zamanlar geniş omuzlu, uzun boylu bir pehlivandı. Birebir güreşlerde Şak boyunun düşmanlarından çoğu bahadırları yenerdi. Onun adı Soğdiya'da da İran'da da meşhurdur. Şimdi o Şaklar ve Soğdiyalıların azılı düşmanı olan İran şahı ve onun kötü niyetleri hakkında konuşurken öfkeden nefesi tikanır, gözlerinden ateş çıkardı. O konuşmasını bitirip

düşmanı yok etmek için ne yapmaları gerektiği hakkında kabile aksakallarının kendi fikirlerini sordu.

- Elinden bir şey gelmeyen ihtiyarları, çocuğu olan kadınları koyun ve yıldıya uzak çöllere gönderip geride kalan erkek ve kadınların hepsini silahlandırsak ve düşmanla son damla kanımız kalıncaya kadar mücadele edersek, diye konuşmaya başladı kabile aksakallarından biri olan Saksfar. O altmış yaşlarında olsa da gençler gibi iki yanağı kıpkırmızı, gayretli ve riski göze almayı seven bir adamdı. Savaş acısı namussuzluk meşakkatinden daha iyi, zalim İran şahına köle olmaktansa savaş meydanında ölmeyi yeğlerim, diye sözüne devam etti...

Rustak, onun oldukça uzun konuşmasını sabırla dinleyip başını öne eğerek düşünceye daldı.

- Savaşta mertçe ölmek kolay ama düşmanı yerle bir edip ondan intikam almak zor iş. Bizim mertlik gösterip namımızı artırmayı değil, ülkemizin özgürlüğünü nasıl koruyabileceğimizi düşünmemiz lazım, dedi o tez canlı Saksfara bakarak. Aksakallar dut yemiş bülbül gibi suskun oturuyordu. Çok ülkeleri işgal edip savaş meydanlarında tecrübeli olan ve iyi silahlanan İran ordusuyla savaşmanın çok zor olacağını onlar iyi biliyorlardı.

Aksakallar bu müşkülâtı çözmek için düşünceye daldıklarında otağ kapısı önünde duran silahlı delikanlı Şırak adındaki bir çobanın içeri girmek için izin istediğini söyledi.

- Şırak! – diye kaşını kaldırdı Rustak, kim o?

- Şırak bizim kableden. Bütün ömrü çobanlıkla geçti, dedi Saksfar. O çok ferasetli, akıllı, destan anlatan bir ihtiyar. Eski harabelerden akrep tutup kendini sokturuyor. Ağrı hissetmiyor. Dediklerine göre gençliğinde yılan onu soktuğunda belli belirsiz bitkileri sürüp iyileşmiş. O zamandan beri yılan ve akrepten korkmuyor.

- Öyleyse çağır buraya o ihtiyarı.

Kapıdan yaşı altmışı geçen canlı, iri yarı bir ihtiyar girip önünde saygıyla eğildi.

- İzin verirsiniz ben de sizinle oturup kendi düşüncelerimi söyleyeyim. Ne hakkında konuştuğunuzu biliyorum.

- Otur, otur, seni dinliyoruz, dedi Rustak.

- İran şahının ordusu Sirderya Nehri altındaki kum tanelerinden de çok. Onları savaşla yenmek çok zor. Öyle bir hile bulmak lazım ki düşmanı al alaşağı edelim.

- Hadi söyle. Nasıl bir hile düşünüyorsun? diye sordu Rustak.

- Bunu sadece sana söyleyeceğim. Aksakallar otağı terk etsinler.

Rustak bunu duyunca yüzleri değişen aksakallara şöyle bir baktı ve dedi:

- Sen bu büyük zatlara inanmıyor musun? diye sordu.

- İnanırım. Onlar elin derdini çeken namuslu insanlar. Ölseler bile düşmana sır vermezler. Ama onların yakın dostları, kardeşleri, oğulları ve karıları var. Benim dediklerimi onlar istemeden ağızlarından çıkarabilirler. Ondan sonrası belli yerin kulağı var. Aksakallar beni affetsin.

Kabile aksakalları bir bir yerinden kalkıp dışarı çıkmaya başladılar. Ak otağdan biraz ileride oturan göçebeler Şırak'ı iyi tanır. Onun kopuz çalarak söylediği destanlarını birçok defa dinlemişler. Şırak'ın da destanlarda adı geçen aslan yürekli adamlardan biri olduğunu onlar biliyorlardı. Uzun zaman geçtikten sonra Şırak otağdan çıktı. Onu görünce göçmenler dehşetten oturduğu yerden kalktılar. İhtiyar çoban kesilmiş iki kulağı ve burnuna kızdırılmış namat basarak sızıp akan kanı durdurmaya çalışıyordu. Beklenmedik bu faciadan öfkelenen kişiler onun etrafını sardılar ve peş peşe soru sormaya başladılar:

- Neden burnunu kulağını kestiler?

- Sen zavallı ne suç işlemiştin ki?

Rengi bembeyaz olan Şırak dişlerini sıkarak kendini tutmaya çalışarak kabilesindeki insanların sorularını cevapsız bırakıyordu. Onu bir köşeye oturtup kızdırılmış namatla kanını durdurdular. İhtiyarın sahra rüzgârı ve çöl güneşinde esmerleşen yüzünde öfke belirtisi yoktu. O kendine geldikten sonra yerinden kalkıp güneşin battığı tarafa doğru gitti. Hiçbir şeyi anlamayan kişiler onun ardından bakarak şaşırıp kaldılar.

Çiftçilik ve bahçıvanlıkla uğraşan Soğd halkını itaata getiren İran şahı Yaksart'ın sol kıyısındaki göçebeler üzerine yürümeden önce dinlenmekte. O yedi kat duvarla örtülmüş bahçenin ortasındaki yüksekçe köşkte kendi adamlarıyla may içerek eğleniyordu. Hizmetçilerinden biri köşk yanına gelip tazim etti ve kulak ve burnu olmayan tuhaf bir ihtiyarın şahın huzuruna girmek için izin istediğini söyledi.

Daryuş izin isteyen kişinin Şak kabilesinden olduğunu öğrenince:

- Tamam, gelsin, dedi. İki silahlı bekçiyle içeri giren Şırak şahtan on beş adım ileride durdu ve yeri öptü. Yerinden kalkıp başını eğerek öylece kaldı. Daryuş uzun boylu, ince burunlu ve yakışıklı bir adamdı. Onun göğsüne kadar inen ve taranmış uzun sakalı vardı. Üzerindeki kan kırmızı zerrin tonu pırıldar, elindeki uzun asa tutağındaki mücevherler karanlık gecede yıldızlar gibi parlıyordu. Taş kuklaya benzeyen iki mülazım onu yavaş yavaş yelliyordu.

Daryuş keman kaşlarını çatarak yüksek sesle:

- Sen kimsin? Adın ne? Hangi kabiledensin? diye sordu.

- Adım Şırak, Şak kabilesindenim, diye cevap verdi ihtiyar.

- Buraya gelme amacın nedir?

- Amacım hayatımı size hizmet ederek geçirmektir. Sizi desteklediğim için kabilem tarafından zulüm gördüm. Onlara ben "İran şahıyla savaşacağım diye uğraşmayın. Sizi bir baskında yerle bir eder. En iyisi itaat ederek o padişahın eteğini öpün," dedim. Dediklerimi duyan hükümdarımız Rustak öfkeden deliye döndü ve benim burnumu ve kulağımı (burnumla kulağımı) kestirdi. Ben ise sizin yardımınızla ondan öç almak istiyorum. Eğer izniniz olursa yenilmez ordunuzu sadece çobanların bildiği patikalara, Şak ordusunun arka tarafına götürürüm. Sonra onları kılıçtan geçirmek zor değil...

Şırak'ın dediklerini dinleyen Daryuş düşünceye daldı. Eğer cengaver Şak kabileleri bu tarzda mağlup edilirse Okuz ve Yaksart arasındaki verimli yerleri işgal eden İran ordusunun güvenliği sağlanmış olurdu. Ama bu ihtiyar çobanı bir denemek lazım. Şırak, şahın inanmamış gibi baktığını anlayıp dediklerinin doğruluğunu ispat etmeye başladı:

- Burnum ve kulağımın yakın zamanda kesildiği belli değil mi? Bizim kabiledelikler boşuna kendi soydaşlarına böyle zulüm yapmazlar. O uzun zamandır düşündüğü delilleri getirerek sözü uzattı ve kendinin İran şahına sadıklığını, Şaklara olan düşmanlığını ispat etmeye çalıştı. Sözüünün sonunda Güneş Tanrısı adına ant içti.

Daryuş komutanlarıyla danışıp Şaklar üzerine ordu göndermeye, Şırak'ın ise onlara rehberlik yapmasına karar verdi. İran askerleri Şırak'ın talimatıyla yedi günlük su, yemek ve hayvanlar için yem alıp yola çıktılar ve deryanın sol kıyısından gidip Şaklara arka taraftan saldırı yapmak istediler. İlk günlerde yol o kadar meşakkatli olmadı. Çöl otları daha yeni kurumaya başlamış olsa da az bulunan çeşme etrafında yemyeşil otlaqlar bulunuyordu. Gitgide ova sahraya dönüştü. Adamlar ve atların suya olan ihtiyacı artmaya başladı. Efsanevi atların nalları gibi yığılıp kalan kum tepelerinin üzerinden geçmek veya dolaşarak yürümek kolay değildi.

Kan tere batarak soluk soluğa kalan atlar ayaklarını kumdan zar zor çekip başlarını eğerek ağır ağır adım atardı. Sahranın kavuran güneşi kötü niyetle ilerleyen bu silahlı kişiler üzerine ateş saçar, içlerini dağlar, susuzluktan dudaklarını kurutur. Kum üzerinde buharlaşan sıcak hava akciğerlerini yakıyordu. Komutanların sabrı tükenip Şaklar ordugahına ne kadar mesafe kaldığını Şırak'a sormaya başladılar. O ise menzile yakın kaldığını ve daha iki gün yürümeleri gerektiğini söyleyip komutanları teselli etti. Ama zorluklar içindeki seferin yedinci günü de Şaklardan haber gelmedi. Her yer dümdüz sahra, o kadar sıcak ki adam yürüse ayağı kuş uçsa kanadı yanacak. Su, yemek ve yem tamamen bitmiş, zayıflayan atlar yeri koklayıp su arıyor, kuruyan dudakları kabaran askerler bir yudum su için bir canından geçmeye hazırlar!

Şırak'ı ortaya alıp "Bizi nereye getirdin, şerefsiz!" diye sıkıştırmaya başladılar. Yüzbaşılardan biri onun yakasına yapışıp silkelemeye ve hakaret etmeye başladı. Şırak yakasını onun elinden kurtarıp namat kalpağını başından alıp kırışık ve geniş alındaki teri sildi. Onun kuruyan dudakları istihzalı tebessümünden parlayıp çekik gözlerinden ateş saçtı. Etrafını kuşatan öfkeli bakışlara gururla bakıp kalpağını yere vurdu ve yüksek sesle gülmeye başladı:

- Ben kazandım. Daryuş'un ordusunu tek başıma yendim! dedi o hıçkırarak. Sizlere yalan söyleyip sahranın ta ortasına kadar getirdim - eliyle doğu ve batı tarafını işaret etti- burası da yedi günlük yol, burası da. İstedığınız yere gidin. Benim mezarım burada, diye ayağının altını gösterdi. O kendi amacına ulaştığı için kutsal ateş ve su tanrısına şükredip dua etti. Gerçekten o kendi halkını kölelikten kurtarmak için canından vazgeçmiş, zalim düşmanı pusuya düşürmek için binbir çeşit zorluklara katlanmıştı. İşte artık o niyetine ulaştı. Düşman ordusunu alaşağı etti. Artık düşman ne yaparsa yapsın!

O, Rustak'ın huzuruna çıktığında şöyle demişti:

- Eğer benim çocuklarımı ve torunlarımı unutmazsan, kendi canımdan geçip kabilemizin başına gelen belayı defederim. Düşmanı defetmek için bir hile buldum. Hayatımın sonunun gelmesine de az kaldı. Bu dünyadan gitmek lazım. Ben halkım için ölmeye karar verdim. Sözlerime kulak as...

Hükümdar onun sözlerini sonuna kadar dinleyip onay vermişti. O zaman o yanındaki keskin bıçağını çıkarıp kendi kulak ve burnunu kesmiş ve güya kendi halkına ihanet eden biri olarak düşman arasına girmişti...

Öfkeden gözleri dönüp yüzü kırışıp çirkinleşen İran komutanları Şırak'ı çevirip dövmeye başladılar. Komutan Ronosbat ölmek üzere olan Şırak'ı onların elinden kurtarıp, bir kenara getirdi ve su içirdi. Sonra kendi otağına götürüp onu iyi sözle yola getirmeye çalıştı. Artık İran komutanı Şaklar üzerine yürüyüp onları işgal etme fikrinden dönmüş, sadece ordusunu felaketten kurtarmayı düşünüyordu.

- Eğer sen bize sahra çeşmelerinin yerini gösterirsen günahlarından geçip Soğdiya'daki istediğin köylerden birini sana bağışlayacağız.

- Kendi halkımın düşmanlarına yardım etmektense ellerimi kessen daha iyi, dedi o.

Felaket ortasında İranlılar öfkelerine yenilip kahraman çobanı kesip lime lime ettiler.

Susambil

(Özbekçe)

Bor ekan-u yo'q ekan, och ekan-u to'q ekan, bo'ri bakovul ekan, tulki yasovul ekan, qarg'a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan, o'rdak surnaychi ekan, g'oz karnaychi ekan.

O'tgan zamonda bir boy bor ekan. Uning eshagi va bir ho'kizi bor ekan. Uning eri ko'p ekan, qarol-qo'shchilariga ekin ektirib kun o'tkazar ekan. Xo'jayinning o'g'illari ko'pincha eshakni minib yurar ekanlar. Xo'jayin eshakka yarasha egar-to'qim qildirib bergan ekan. To'qimi gajimli, juda ham kelishgan ekan. Shunday qilib, bu eshakni xo'jayin ham, xo'jayinning bolalari ham yaxshi ko'rib, suv o'rniga sharbat, o't o'rniga qora mayiz berib boqisharkan. Xayr, eshak suv o'rniga sharbat, o't o'rniga qora mayiz eb maza qilaversin, endi gapni ho'kizdan eshiting.

Xo'jayin ho'kizni ertadan kechgacha qo'shga qo'shar ekan. Ho'kiz kechqurun qorni ochib, charchab qaytib kelsa, uning oldiga bir bog' quruq poyani tashlab qo'yar ekan. Ho'kiz bechora har kuni bir bog' quruq poyaga yo'liqib, qorni ochib, qoni qochib, rangi to'zib, ko'p abgor bo'libdi. Bir kun ishdan kelib, poyani egisi kelmay atrofga qarasa, boyagi eshak suv o'rniga sharbat, o't o'rniga qora mayiz eb, maza qilib yotibdi. Shunda ho'kiz uning ovqatidan egisi kelib, eshakdan:

— Hoy o'rtoq, men ko'p och qoldim, rahming kelmaydimi? Kel, menga ham ovqatingdan ber, — debdi.

Shunda eshakning rahmi kelib, ovqatidan beribdi. Eshakning oldida har doim ovqat ortib yotar ekan. Xo'jayin erta bilan chiqib ko'rsaki, eshakning oldida ovqati qolmabdi. «E, eshagimning ishtahasi endi ochilibdi», — deb ko'p-ko'p ovqat soladigan bo'libdi.

Bir kuni xo'jayin chiqib qarasa, eshakning ovqatini hadeb ho'kiz kelib eyayotgan emish.

— Ie, hali sening qorning to'yib, dimog'ing ko'tarilib qolibdi-ku, — deb ertasi kuni ho'kizni eshakning o'rniga qo'yib, eshakni oborib ho'kizning o'rniga qo'shga qo'shibdi.

Eshak sho'rlik umrida qo'shga qo'shilmagan ekan, omochni tortishga ko'p qiynalibdi. Oxiri taqdirga tan berib, qo'shda yurishga ham ko'nikib qolibdi. Kechgacha qo'shda yurib charchab, qorni ochib uyga borsa, avvalgi ovqatlar yo'q, sharbat o'rniga bir paqir suv, mayiz o'rniga bir bog' poya. Eshak bechora nochor eyishga tushibdi.

Xayr, shunday qilib, xo'jayin eshakni kuzgacha toza ham qo'shga qo'shibdi. Kuz bo'lganda esa unga yuk ortib, uzoq-uzoq erlarga boradigan bo'libdi.

Bir kuni xo'jayin eshakni minib bozorga boribdi. Bozordan bir qop tuz sotib olibdi. Tuzni eshakka ortib, ustiga o'zi minib, yo'lda ketayotsa, birdan havo aynib, yomg'ir yog'a boshlabdi. Hash-pash deguncha darrov yo'llar loy bo'lib ketibdi. Eshak bechora ustida tuz, uning ustiga xo'jayin mangan, boz ustiga yuklar yomg'irda vazminlashgan, yomg'irdan junlari ivib, yo'lda arang yurib kelar ekan. Noinsof xo'jayin loaqal eshakning oyog'idagi taqasini ham yangilatib qo'ymagan ekan. Taqasi siyqalanib qolgani uchun eshak loyda toyilib, turtinib borar ekan. Ustidagi og'ir yuki bosib, darmoni qurib, buning ustiga xo'jayin:

— Tez-tez yurmaysanmi? — deb qo'lidagi xalacho'pi bilan bo'yniga niqtabdi, «xix-xix» deb, ikki oyog'i bilan qorniga tepibdi. Eshak shu azob bilan borayotib yo'lda bir buzuq ko'prikka kelib qolibdi. Bechora eshak toyilib-toyilib ko'prikning ustiga chiqqanida oyog'i toyib, ko'prikning teshigiga kirib qolibdi, ustidan xo'jayin chalqanchasiga ag'anab ketibdi. Shunda xo'jayinning qahri kelib, chayonday zahri kelib, ko'p-rikning tagidan bir so'yilni tortib olib, o'lganning ustiga tepgan deganday: «Meni ag'anatadigan senmisan», — deb bechora eshakni toza uribdi. Eshakning oyog'ini qisgan, o'zini yuk bosgan, buning ustiga kaltakning achchig'i. Eshak bo'ynini erga solib, boshini loyga qo'yib, ko'zidan yoshini oqizib yotib qolibdi. Shunda uch-to'rt yo'lovchi etib kelibdi.

Eshakning ahvolini ko'rib, yo'lovchilarning rahmi kelibdi. Bitta yo'lovchi:

— Hoy, noinsof. Eshakning ahvoliga qarasang-chi, uni urib nima qilasan? Ustidagi yukini ol, bo'lmasa o'lib qoladi, — debdi.

Keyin yo'lovchilar kelib, biri yukning ustidagi arg'amchini qirqibdi, biri tuzni ag'anatibdi, biri eshakning belidan ko'tarib, yana biri dumidan ushlab, ko'prikdan chiqarib olibdi. Shundan keyin xo'jayin tuzni ortib yana yo'lga tushibdi. Eshak bechora shuncha azob bilan qorni ochib uyga zo'rg'a etib boribdi. Borgandan keyin uydagilar: «Xo'jayin yomg'irda ivib kelibdilar, ko'p azoblanibdilar», — deb uni qo'llab-quvvatlab, issiq uyga olib kirib ketishibdi. Eshakni esa ochiq havoga bog'lab qo'yishibdi. Xo'jayin o'choqqa qo'llarini toblab, isinib, yog'li palovni eb maza qilibdi. Eshakka bo'lsa, «boyagi-boyagi, boyxo'janing tayog'i» deganday bir bog' quruq poyani tashlashibdi.

Eshakning juda xo'rliqi kelib, shu ahvolda yuraverishga rozi bo'lgisi kelmabdi. «Endi nima qilsam bo'lar ekan? — deb o'ylabdi. — Men shu xo'jayinning qo'lida tokay ezilaman, axir, xo'jayinnikidan chiqib ketsam, ochdan o'lanmanmi? Kel-e, shu erdan boshimni olib ketayin!» — debdi.

«Endi qayoqqa borsam ekan?» — deb o'ylabdi.

Eshak yoshligida onasidan: «Susambil degan mamlakat bor ekan, u joyda o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i mo'l ekan. Unda birov bilan birovning ishi ham yo'q, azob-uqubat ham yo'q, ovqat mo'l, qorning doim to'yib yuradi», — degan gapni eshitgan ekan. Onasi bechora ko'p orzu qilsa ham, Susambilga borolmay o'lib ketgan ekan. Eshak o'ylab-o'ylab shu Susambilni topmoqchi bo'libdi. O'rnidan turib, chiranib tortib, boshvog'ini uzib, osmonga qarab bir hangrab olibdi. Keyin xo'jayinning tashqi hovlisi bilan xayrlashib, yoiga tushibdi.

Bir odamning bir kam qirqta tovug'i, bitta xo'rozi bor ekan. Makiyonlar har kuni bir kam qirqta tuxum qilib berar ekanlar. Biroq egasi juda xasis odam ekan. Tovuuqlarga loaqal uch kunda bir marta ham don sochib qo'ymas ekan. Tovuuqlar hovlida xashaklarni va go'nglarni titib, shundan ovqat topib, qorin to'yg'azar ekanlar.

Bir kuni tovuqlar qo'shnisining hovlisida donlab yurganda uning xotini uy obrezida oqshoq yuvib, qozonga solibdi. Obrezning chetida to'rt-beshta oqshoq to'kilib qolibdi. Buni xo'roz ko'rgan ekan, sekin kirib, haligi donlarni eya boshlabdi. Shunda qo'shnisining xotini ko'rib, «kisht-kisht, qirilgurlar, kisht», deb otashkurakni otib yuboribdi. Otashkurak xo'rozga tegib, uni bir necha marotaba yumalatib yuboribdi. Otashkurakning zarbidan xo'roz ko'p alam tortib, bir chekkaga borib yig'labdi. Xo'rliki kelib: «Xo'jayin har kuni bir kam qirqta tuxum olsa, loaqal, bitta tuxumning puliga don olib sochmasa; uning eshigi yoniga borsak, o'zi ham, xotini ham «kisht-kisht» deb haydasa, boz ustiga qo'shnilaridan ham kaltak esang! Menga nima azob! Kel, shu erda yurgandan ko'ra dalalarga chiqib ketib, o'sha erda o'zimcha tirikchilik qilsam, nima bo'ladi?» — debdi. O'rnidan turibdi va «qu-qu-qu» deb qichqiribdi. Keyin «pir» etib devorga qo'nibdi, undan uchib ko'chaga tushibdi-yu, dalaga qarab ketaveribdi.

Xo'roz dala yo'lida borayotgan ekan, uch ko'chaning boshiga borib qolibdi. Uch ko'chaning biridan boyagi eshak, ikkinchisidan xo'roz chiqib kelibdi. Xo'roz eshakka qarab:

— Assalomu alaykum, eshakvoy! — debdi. Eshak:

— Vaalaykum assalom, xo'rozvoy, — debdi. Xo'roz:

— Sizga yo'l bo'lsin? — deb eshakdan so'rabdi. Eshak:

— Susambilga, — debdi. Xo'roz:

— Susambil qanday joy? — debdi. Eshak:

— Susambil — o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubat yo'q, maza qilib yurasan, — debdi.

Xo'roz:

— Men ham borsam bo'ladimi? — deb so'rabdi. Eshak:

— Xayr, bitta edim, sen bilan ikkita bo'lamiz, yuraver! — debdi. Ikkovi boshidan o'tganlarini bir-biriga gapirib ketaveribdi.

Endi boyagi ho'kizga kelaylik. Xo'jayini uni ho'kizlar bilan urishtirib yurar ekan. Ho'kiz juda urishqoq bo'lib, hamma joyda dong'i ketgan ekan. Bir kuni ho'kiz urishtirish bo'lib qolibdi. Shunda bu ho'kiz etti-sakkiz ho'kizni qochiribdi. Endi bitta juda urishqoq ho'kiz qolibdi. Xo'jayin ho'kizini bu ho'kiz bilan ertasiga urishtirmoqchi bo'libdi. Tongda xo'jayin:

— Endi ho'kizni urishtirishga boraman. Shoxini yog lab qo'yay! — deb molxonaga chiqsa, ho'kizning ikki ko'zi yumuq, hadeb uxlayapti. Tushida katta bir yig'in emish. Ho'kizni xo'jayini yig'inga olib kirs, haligi ho'kiz buni yig'indan quvib chiqarish uchun hamla qilib, yugurib qolibdi. Shunda buning achchig'i chiqib, kelayotgan ho'kizga hujum qilib uni bir suzibdi. Shunda ho'kiz shoxini yog'layotgan xo'jayinni suzib yuboribdi. Xo'jayinning yog' kosasi bir tarafga, o'zi ikkinchi tarafga uchib tushibdi.

Xo'jayin hushidan ketibdi, hushiga kelgandan so'ng:

— Hali meni suzadigan senmisan?! — deb ho'kizni chunon uribdi, qavarib chiqmagan joyi qolmabdi. Shunda ho'kiz yotib yig'labdi, xo'rliki kelibdi: «Men xo'jayinga shuncha ishlarni qilib, qancha ho'kizlar bilan

urishib, ularni engib, pul yutib bersam, u esa shugina hazilimni ko'tarmay meni o'larcha ursa, bu menga qanday xo'rlik?!» — debdi va: «Kel-e, men tokay xo'rlik tortaman, shu xo'jayinnikidan ketsam, nima bo'lar edi, ketaman!» — deb o'rnidan turibdi, bir chiranib boshvoqni uzib, yo'lga tushibdi, yurib-yurib bir joyga borsa, boyagi eshak ko'rinibdi. Shunda ho'kiz eshakni chaqirib, orqasidan yuguribdi. Orqasiga qarasa, uzoqdan bir ho'kiz uni to'xtovsiz chaqirib kelyapti.

Eshak to'xtab turibdi, ho'kiz etib kelibdi. Qarasa, o'zining sherigi ekan. Eshak:

— Ha, ho'kizvoy, nima qilib yuribsan? — debdi. Ho'kiz aytibdi:

— Sendan keyin xo'jayin meni ham toza azobladi. Men ham «bor-e» deb kelaverdim. Sen qayoqqa ketyapsan?

Eshak:

— Men Susambilga ketyapman, — debdi. Ho'kiz:

— Susambil qanday joy? — debdi. Eshak aytibdi:

— Susambil o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubat yo'q, maza qilib yurasan!

Ho'kiz:

— Bo'lmasa men ham borsam bo'ladimi? — debdi. Eshak:

— Kelganing yaxshi bo'libdi. Ikkita edik, uchta bo'ldik. Yuraver! — debdi.

Ho'kiz, eshak, xo'roz uchovi boshidan o'tganlarini bir-biriga gapirishib, hasratlashib ketaverishibdi. Necha kun yo'l yurib, cho'l-u biyobonga etishibdi.

Cho'lda hech kim yo'q ekan. Bir joyda ikkita kalamush turar ekan. Cho'lda oziq-ovqat kamligidan, ozgina ovqat topish uchun ko'p joylarga borib, ko'p erlarni qazir ekanlar. Shunda qorin to'yar-to'ymas ozgina ovqat topishar ekan. Bora-bora cho'lda ovqat topilmay qolibdi. Bir kuni ikkala kalamush eydigan ovqati yo'q, qorni ochiqib, endi nima qilamiz deb, uyasining og'ziga chiqib shumshayib o'tirishganda, uzoqdan haligi eshak, ho'kiz va xo'rozlar ko'rinishibdi.

Biri aytibdi:

— Shu ko'ringanlar yo'lovchi bo'ladi. Yur, ulardan ovqat olaylik. Zora rahmi kelib, biror narsa tashlab ketishsa, — debdi.

Ikkalasi yo'lning ustiga chiqib turibdi. Ko'ringan hayvonlar ham etib kelishibdi. Shunda kalamush ulardan ovqat tilabdi. Eshak turib:

— Ey birodarlar, biz ham sizlarga o'xshash och qolganlardanmiz. Agar ovqat kerak bo'lsa, biz bilan birga yuraveringlar, — debdi.

Kalamush eshakdan:

— Qaerga ketyapsizlar? — deb so'rabdi. Eshak:

— Biz Susambilga ketyapmiz, — debdi.

— Susambil qanday joy? — deb so'rabdi kalamush.

— Susambilni aslo so'rama! Susambil o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubat yo'q, maza qilib yurasan! — debdi eshak.

— Bo'lmasa biz ham boraylik, — deyishibdi kalamushlar.

— Uchta edik, beshta bo'ldik, yuraveringlar, — debdi eshak. Mana endi bular beshovi boshlaridan o'tgan sarguzashtlarini bir-biriga gapirishib, Susambilga ketaveribdilar.

O'sha cho'lda bir gala ari bor ekan. Ular ham ovqat yo'qligidan och qolib, nima qilarini bilmay, osmonda g'o'ng'illab uchib ketayotgan ekanlar, birdan haligi Susambilga ketayotgan besh jonivorga yo'liqibdilar.

Arilar bularni ko'rib: «Uh, mana ovqatning konidan chiqdik, keragini olib qol!» — deb chaqqani kirishibdi.

Shunda eshak aytibdiki:

— Ey ukalar, sizlar ham bizga o'xshab och qolib qiynalganga o'xshaysizlar. Bizning tanamizda shira qolgani yo'q. So'rganlaring bilan hech narsa chiqmaydi. Shiramizni xo'jayinlarimiz so'rib olgan. Agar ovqat kerak bo'lsa, biz bilan yuraveringlar! — debdi.

Shunda arilar bularning ahvolini ko'rib, bular ham bizga o'xshagan och qolganlardan ekan, deb qayoqqa ketishayotganini so'rabdi.

— Biz Susambilga ketyapmiz, — deyishibdi.

— Susambil qanday joy? — deb so'rabdi arilar.

— Susambil o'tning bo'lig'i, suvning tinig'i, unda azob-uqubat yo'q, maza qilib yurasiz, — deyishibdi.

— Bo'lmasa biz ham boraylik, — debdi arilar.

— Mayli, beshta edik, ko'p bo'ldik, — debdilar.

Shunda bular hammasi: «Susambil, qaydasan?» deb boshidan o'tganlarini gaplashib, hasratlashib ketaveribdilar. Yo'lda ketayotib: «Qachon Susambilga etamiz?» deb, yuraklari jig'illab, goho-goho eshakdan: «Yana bir gapirib bering. Susambil qanday joy o'zi?!» deb so'rashar ekan. Eshak ham Susambilni maqtab, ularning ko'nglini ko'tarar ekan.

Bular:

— Susambilga borsak unday qilamiz, bunday qilamiz! — deb o'zlaricha shirin-shirin xayollar surib borishar ekan.

Bular yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Oxiri dimog'lariga Susambilning xushbo'y shabadasi urilibdi. Susambilga ham etib kelishibdi.

Susambil juda ham keng, bepoyon bir joy ekan. Havosi juda toza, narigi yoqda ulkan tog' bo'lib, uning shabadasi doim g'irillab kelib turar ekan. Erda ko'm-ko'k maysalar, bedalar yashnab yotibdi. Bir yoqda bug'doy, arpalar, bir yoqda qovun-tarvuzlar, bir taraf keta-ketguncha bog': unda uzum, anjir, o'rik, shaftoli va turli-tuman mevalar g'arq pishgan. Ariqlarda oppoq sutday suvlar sharqiraydi. Borganlarning bag'riga shamol tegibdi.

Shunda bu bechoralar juda ham xursand bo'lib ketishibdi. Xursandlikdan ba'zilar yig'lab olishibdi. Ular ko'p och qolishgan ekan. Har qaysisi istagan ovqatini eb, qornini to'yg'azib, vaqtlarini xushlashib, so'ngra salqin bir joyga kelib dam olishibdi. Yo'l azobi — go'r azobi, deganday, ko'p charchab qolishgan ekan, shu salqin joyda yotib uzoqqina uxlashibdi.

Uyqudan turib qo'i-betlarini yuvib, yana xohlagan ovqatlarini ebdilar. Shu bilan bular Susambilga kelib ko'p rohatlanib qolishibdi.

Susambilning bir tomoni baland tog' bo'lib, unda kiyik deysizmi, ishqilib ko'p jonivorlar yashar ekan. Tog'ning bir joyida esa bir to'da bo'ri turar ekan. Bir kuni bo'rilarning podshosi ularni to'plab, bazm qilib, ichkilik ichib, kabob qilib eb o'tirgan ekan. Shunda bo'rilarning podshosi uzoqdan haligi eshak bilan ho'kizni ko'rib qolibdi:

— Uh, bizga barra kabob topildi, huv ana, o'tlab yuribdi. Uch-to'rtta bo'lib borib shularni ohb kelinglar, kabob qilib eymiz, — debdi.

Bo'rilarning ichida bitta hovliqmasi bor ekan, u turib aytibdi:

— Shugina narsaga uch-to'rt kishining nima keragi bor? Bitta o'zim borib olib kelaman! — debdi.

Bo'rilarning ichida yana bitta hovliqmasi bor ekan. Haligi bo'rining gapini eshitib, shartta o'rnidan turib:

— Hov, nima deyapsan o'zing? Men turganda sen qayoqqa borasan? O'tir joyingda! Men o'zim borib olib kelaman! — debdi.

Bunga u bo'rining achchig'i kelibdi:

— Meni pisand qilmayapsan, sendan nima kamligim bor?! — deb bir-ikki daf qilibdi. Shu erda ikkovi olishib ketibdi.

Shunda bo'rilarning podshosi turib:

— Hoy muttahamlar, urishmanglar! Bor, ikkoving borib olib kel! — debdi. Shu bilan ikkovi chopqillashib ketishibdi. Bular ketayotganlarida bizning susambilliklarimiz o'tlab yurishgan ekan. Bir vaqt ho'kiz erdagi ko'katni eb, og'zini to'ldirib, boshini ko'tarib, o'tni chaynab, tog' tomonga qarab, uzoqdan chopib kelayotgan ikkita bo'riga ko'zi tushibdi. Shunda ho'kizning yuragi shuvullab ketibdi. U qo'rqib og'zidagi o'tini erga tashlab, sheriklarini chaqiribdi. Sheriklari ham bo'rilarni ko'rishibdi. «Endi nima qilamiz? Qochamizmi, turamizmi?» deb maslahatlashibdilar.

Eshak:

— Qochsak, quvib etib oladi, yaxshisi qochmaymiz, — debdi. Ho'kiz aytibdi:

— Basharti oldimizga kelsa, nima qilamiz? Shunda xo'roz:

— Men daraxtning tepasiga uchib chiqib ketaman, — debdi.

Kalamushlar:

— Biz erni kavlab, kirib ketamiz, — debdilar. Eshak:

— Hangrab turaveraman, — debdi. Arilar:

— Biz ro'para kelganini chaqib, hamma yog'ini shishirib tashlaymiz! — debdilar. Ho'kizga arilarning gapi juda ham yoqib tushibdi:

— Bo'lmasa sizlar jon boricha chaqinglar. Qolganlarini menga qo'yib beringlar! — debdi.

Bular maslahatni bir qilib turaverishibdi.

Bir zumda bo'rilar etib kelibdilar. Bo'rining haligi hovliqmasi sherigiga:

— Huv anavini sen ko'tar! Mana buni men ko'taraman, — deb ho'kizga qarab yuguribdi.

Shunda ho'kiz orqasiga qaytib turib, bo'riga qarab yugurib borib bir suzganda, bo'ri «dod» deb etti dumalab tushibdi. Buni ko'rib sherigi yugurib kelgan ekan, ho'kiz uni ham qattiq suzib tashlabdi. Kalamushlar qo'rqanlaridan erni kavlab kirib ketishga urinibdi. Er toshloq, qattiq ekan, ular kavlab kirolmabdilar, bir zumda allaqancha joyni o'yib yuboribdilar.

Xo'roz bo'lsa daraxtga chiqib olib, hadeb «qu-qu-qu» deb qichqiraveribdi.

Arilar har ikkala bo'riga yopishib chaqaverishibdi-chaqaverishibdi, bir zumda do'mbira qilib shishirib tashlashibdi. Bo'rilar shunda ham qochmay, jonholatda kelib, ho'kizga yopishibdilar. Ho'kiz ularni suzaverib, a'zoyi badanini yara qilib tashlabdi. Eshak bo'lsa nariroqda bor ovozi bilan hangrab, nari borib-beri kelib turaveribdi.

Bir vaqt bo'rilar olishib-olishib charchashibdi. Qarasa, ho'kiz bilan arilar o'ldirib qo'yadigan. Shunda dastlab haligi hovliqma bo'ri qochishga tushibdi, orqasidan bunisi ergashibdi. Bular shu qochganicha podshoning oldiga etib borishibdi. Bu bo'rilarning hamma yog'i yorilgan, qonlari oqqan, ari chaqqan yuzlari shishib,

ko'zlari ko'rinmaydigan bir ahvolda ekan. Podsho va sheriklari bularning ahvolini ko'rib, rangi o'chib, qoni qochib, iyaklari qaltirab, ko'zlari yaltirab qolibdi.

Podsho:

— Sizlarga nima bo'ldi? — deb so'rabdi.

— Ey taqsir, bular barra kabob emas, boshga kelgan balo ekan! — deyishibdi.

— Ha, nima bo'ldi? — desa, bo'rining biri:

— Bular bizning jonimizga qasd qilib kelgan ekan. Bularning ichida munkar-nakiri, uning bir juft go'rkovi ham bor ekan. Munkarnakir gurzisi bilan bir urganda, agar sher bo'lsa ham, necha dumalab ketadi, — debdi.

Bo'rining yana biri:

— Ey mahmadona! Sen tek tur! O'zim gapiraman. Bularning ichida azroil ham bor ekan. Jonni olish uchun nayzasini suqsa, a'zoyi badaning achishib, shishib ketar ekan, — debdi.

Endi bunisi:

— He, sen bilmaysan! Bular go'rkovi bilan kelgan ekan. Hali biz o'lmay turib, har birimizga ettitadan go'r qazib qo'yishibdi, — debdi.

Unisi aytibdi:

— Sen ko'rmabsan! Bular so'fisi bilan kelgan ekan. Hali biz o'lmay turib, daraxtning tepasiga chiqib, hadeb odamlarni janozaga chaqiryapti.

Unisi:

— Lekin bularning ichida bir kattasi bor ekan. Unisi eshoni bo'lsa kerak. Bizga yaqinlashmadi, lekin nariroqda turib ish o'rgatib, bularga baqirib turdi. Agar unisi ham kelganda, biz mutlaqo o'lar edik, — debdi.

Bo'rilar bularning aft-angorini ko'rib, gaplarini eshitib, qo'rqib vasvasaga tushibdilar. Podsho:

— Endi nima qilamiz? — debdi. Haligilar:

— Ey taqsir, agar baloga duchor bo'laylik, kunimiz bitibdi, o'laylik desangiz, turaveramiz. Bo'lmasa qochamiz. Bular bizning orqamizdan quvsa, hali zamon etib keladi, — debdi.

Buni eshitib bo'rilarning podshosi yana qo'rqibdi.

— Bo'lmasa turinglar, jo'naymiz, — debdi.

Shunda hamma bo'rilar, bu joyga kelmay, har yoqda tirqirab yurganlarini ham topib kelib, Susambil tog'ini tashlab qochib, etti tog'ning narigi yog'iga o'tib ketishibdi.

Susambilliklar endi tamom erkinlikka chiqib, og'zi oshga tegib, sal kunda semirib ketibdilar. Ular goho xo'jayinlarinikida ko'rgan kunlari esga tushsa, o'kinib, bu erdagi rohatlarni ko'rib sevinib, Susambilning ovini ovlab, dovini dovlab, maza qilib yurishaveribdi. Shu bilan murod-maqсадlariga etishibdi.

Susambil

(Turkiye Turkçesi)

Bir varmiş, bir yokmuş, eskiden zengin bir adam varmış. Bir eşegi ve bir öküzü varmış. Çok sayıda arazisi olduğu için günlerini tarlada geçiriyormuş. Efendinin oğulları sık sık eşeğe binerlermiş. Sahibi eşeğe uygun bir eyer yapmış. Kumaşı kalın ve çok güzel. Böylece hem sahibi hem de sahibinin çocukları bu eşiği çok severlermiş, su yerine meyve suyuyla, ot yerine kuru üzümle beslerlermiş. Eşegimiz su yerine meyve suyu, ot yerine kara kuru üzüm yesin, şimdi ise öküzün sözünü dinleyin.

Efendi sabahtan akşama kadar öküzü tarlada sürermiş. Öküz çalışıp akşam yorgun bir şekilde döndüğünde önüne bir demet kuru sap bırakmış. Zavallı öküz her gün bir demet kuru sapı çiğneyerek çok acıkar ve hâlsiz kalırmış. Bir gün işten eve gelip etrafına bakınmış ama eşek su yerine meyve suyu, ot yerine kara üzüm kurusu yiyip yatıyormuş. Öküz onun yediğini yemek istemiş ve eşeğe şöyle demiş:

“Hey dostum, ben çok acıktım, merhametin yok mu? Haydi, bana da yemeğinden ver.”

Sonra eşek acıyıp ona yemeğinden vermiş. Eşeğin önünde her zaman bol yiyecek bulunurmuş. Sabah sahibi çıktığında eşeğin yiyeceği kalmamış. “Hey, eşeğimin şimdi iştahı gelmiş,” diyerek önüne bir sürü yemiş koymuş.

Bir gün efendi dışarı çıkıp bir bakmış ki eşeğin yemeğini bir öküz gelip yiyormuş.

“Evet, sen toksun ve burnun havada,” demiş. Ertesi gün öküzü eşeğin yerine eşeği de öküzün yerine koymuş.

Zavallı eşek ömründe hiç çalışmadığı için sabanı çekmekte çok zorlanmış. Sonunda kaderine razı olmuş ve sabanı sürmeye alışmış. Akşama kadar yürümekten yorulduğunda eve aç karnına gidip bir bakmış, önceki yemekler yok. Meyve suyu yerine bir kova su, kuru üzüm yerine bir demet kuru ot. Zavallı eşek çaresiz önündekini yemeye koyulmuş.

Böylece sahibi eşeği sonbahara kadar dinlendirmeden sabana sürmüş. Sonbahar geldiğinde ise yük yükleyip uzak diyarlara gitmiş.

Bir gün sahibi eşeğe binerek pazara gitmiş. Pazardan bir torba tuz almış. Eşeğe tuzu yükleyip kendisi de binmiş, yolda giderken birden hava kararıp, yağmur yağmaya başlamış. Yollar bir anda çamura dönmüş. Zavallı eşeğin üzerine tuz yüklenmiş ve sahibi de binmiş. Üzerindeki yükler yağmurda ıslanıp daha da ağır olmuş, yünleri yağmurdan dolayı donmuş, yolda zar zor yürüyebiliyormuş. Vcdansız sahibi eşeğin ayağındaki nalı bile değiştirmemiş. Eşek, tırnağı sıkıştığı için çamurda kayarak yoluna devam ediyormuş. Ağır yüküyle zar zor yürürken, diğer yandan sahibi “Çabuk yürüyemiyor musun?” diye elindeki sopayı boynuna dayayıp, “hhh-hhh” diye iki bacağıyla karnına tekme atmış. Eşek bu acıyla giderken yol üzerinde bozuk bir köprüye denk gelmiş. Zavallı eşek zor ayakta kalmasına rağmen köprünün üzerine çıkmış, bu sırada ayağı kayıp köprünün çukuruna saplanmış ve sahibi sırtından düşmüş. Bundan dolayı sahibi sinirlenmiş, sınırdan deliye dönmüş, köprünün altından sopayı alıp “Beni düşürecek sen misin?” diyerek zavallı eşeği bayağı bir dövmüş. Eşeğin ayağı sıkışmış, yükünden dolayı ezilmiş, bir de üstüne dayağın acısını çekmiş. Eşek, boynu yerde, başı çamurda ve gözlerinden yaşlar akararak uzanıp kalmış. Sonra üç dört yolcu onların yanına yetmişler.

Yolcular eşeğin halini görünce üzölmüşler. Bir yolcu “Hey, vcdansız. Eşeğin durumuna baksana ona vurup ne yapacaksın? Yükünü üzerinden al, yoksa ölecek,” demiş.

Sonra yolcular gelmiş; biri yükün üzerindeki ipi kesmiş, biri tuzu üzerinden almış, biri eşeği belinden kaldırmış, biri kuyruğundan tutup köprüden çıkarmış. Bundan sonra sahibi tuzu alıp tekrar yola koyulmuş. Zavallı eşek bu kadar acıyla zar zor eve dönmüş. O vardıktan sonra evdekiler “Eyvah ağamız yağmurda ıslanıp, çok çile çekmiş,” diyerek onu sıcak eve almışlar. Eşeği ise açık havada bağı bırakmışlar. Ev sahibi elini ocağa koyup ısınarak yağlı pilavı yemiş. Eşeğe gelince eski tas eski hamam önüne bir demet kuru ot fırlatmışlar.

Eşek çok aşağılanmış ve bu durumun böyle devam etmesini kabullenmek istememiş. “Şimdi ne yapabilirim?” diye düşünmüş. “Bu efendinin elinde sonuna kadar ezileceğim. Sanki efendinin evinden çıkarsam açlıktan ölür müyüm? Haydi, buralardan göçüp gideyim!” demiş.

“Şimdi nereye gitsem?” diye düşünmüş.

Eşek gençken annesi ona bir yeri anlatmış:

“Susambil adında bol çimen ve su bulunan bir ülke var. İçinde kimsenin kimseyle işi olmaz, ısırap yok, bol yiyecek var ve sen orada her zaman mutlu olacaksın.”

Anlaşılan zavallı anne ne kadar istese de Susambil’e gidemedi hayatını kaybetmiş. Eşek düşünce düşünce Susambil’i bulmak istemiş. Yerinden kalkıp başını kaldırarak gökyüzüne bakmış. Sonra sahibinin dış avlusuna veda edip yola koyulmuş.

Bir adamın yaklaşık kırk tavuğu ve bir horozu varmış. Tavuklar her gün yaklaşık kırk yumurta verirmiş. Ama sahibi çok açgözlüymüş. Tavuklara üç günde bir bile tahıl vermiyormuş. Tavuklar bahçede saman ve gübre eşeleyip yemek bulup yiyor ve karınlarını doyuruyorlarmış.

Bir gün tavuklar komşunun bahçesinde yemlenirken eşi evin kapısının önünde yulaf gevreği yıkayıp bir tencereye koymuş. Hendeğin kenarından dört beş tarla gevrek dökülmüş. Horoz bunu görünce yavaş yavaş içeri girmiş ve daha çok gevrek yemeye başlamış. Sonra komşusunun karısı onu görüp, “Kış, kış! Yok olun, kış kış!” diyerek bir faraş fırlatmış. Faraş horoza çarpıp onu birkaç kez yuvarlatmış. Horoz, faraşın darbesinden çok acı çekmiş ve bir kenara gidip ağlamış. Aşağılanmış hissetmiş ve şöyle demiş:

“Sahibim her gün en az kırk yumurta alıyor, hiç olmadı bir yumurta fiyatına tahıl alıp bize vermiyor. Kapısına gidersek, o ve eşi ‘git-git’ diye bağınıyorlarsa ve azmış gibi komşular bile dövüyorsa! Bana ne gerek bu acı! Burada yaşamaktansa, tarlaya çıkıp geçimimi orada sağlasam ne olur?” Ayağa kalkmış ve “Ü-ürü-üü!” diye bağırması. Sonra duvara uçup oradan sokağa atlamış ve tarlaya doğru yol almış.

Tarla yolunda yürürken horoz üç sokağın başında sıkışmış. Üç sokağın birinden deminki eşek, diğerinden ise horoz çıkmış. Horoz eşeğe bakıp:

“Merhaba eşek!” demiş.

“Merhaba horoz!”

“Yolculuk nereye?” diye sormuş horoz eşeğe. Eşek cevap vermiş:

“Susambil’e.” Horoz:

“Susambil nasıl bir yer?” demiş.

“Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmadığı, keyfinin yerinde olacağı bir yer.”

“Ben de gidebilir miyim?” diye sormuş horoz.

“Ben tektim, seninle iki olacağız, haydi gidelim!” diye cevap vermiş eşek. İkisi de yaşadıklarını birbirlerine anlatarak yoluna devam etmişler.

Şimdi öküze geelim. Efendisi onu öküzlerle dövüştürüyormuş. Öküz çok kızgın ve kavgacı olduğundan her yerde adı çıkmış. Bir gün boğa güreşi olmuş. Sonra bu öküz yedi sekiz öküzü kovalamış. Geriye sadece çok kavgacı bir boğa kalmış. Efendi ertesi gün öküzünü bu öküzle dövüştürmek istemiş. Sabah efendi:

“Şimdi boğamı dövüştüreçim. Boynuzunu yağlayayım!” diye ahıra girince öküzün gözleri kapalı, mışıl mışıl uyuyormuş. Rüyasında, büyük bir toplantıdaymış. Sahibi öküzü sürüye getirdiğinde, deminki öküz onu sürüden çıkartmak ve saldırmak için koşup geliyormuş. Sonra sinirlenen öküz, o boğaya saldırmış. O anda öküz, boynuzunu yağlayan sahibini boynuzlamış. Sahibinin yağ kabı bir tarafa, kendisi ise diğer tarafa düşmüş.

Efendi, bayılmış, bilinci yerine geldikten sonra ise “Sen beni nasıl vurursun?” diye öküzü dövmeye başlamış, canının yanmadığı yer kalmamış. Sonra öküz yere uzanıp, ağlamaya başlamış ve kendini aşağılanmış hissetmiş, “Efendiye bu kadar çok şey yapsam, o kadar çok öküzle savaşısam, onları yenip para kazandırsam da o benim küçücük şakamı anlamadan öldüresiye dövdü, bu nasıl bir şey?” demiş ve “Hadi, ben ne zamana kadar böyle rezil olurum, bu efendinin evinden gitsem ne olur!” diyerek kalkıp ipi kesmiş. Yola çıkmış, yürüye yürüye bir bakmış ki yolda o eşeği görmüş. O anda öküz eşeğe seslenerek peşinden koşmaya başlamış. Eşek arkasına baktığında uzaktan bir öküzün onu durmadan çağırdığını görmüş

Eşek durmuş, öküz da ona yetişmiş. Bir bakmış kendi ortağı imiş. Eşek:

“Evet, öküz, ne yapıyorsun?” demiş.

Öküz demiş:

“Senden sonra efendi bana da eziyet etti. Ben de ‘Gideceğim,’ deyip gittim. Sen nereye gidiyorsun?”

“Susambil’e gidiyorum.” Öküz sormuş:

“Susambil nasıl bir yer?” Eşek cevap vermiş:

“Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmadığı, keyfinin yerinde olacağı bir yer!”

“Ben de sizinle gidebilir miyim?” diye sormuş öküz.

“Geldiğin iyi oldu. İkiydik, üç olduk. Gelebilirsin!” diye cevap vermiş eşek.

Öküz, eşek ve horoz yaşadıklarını birbirlerine anlatıp üzülerek yollarına devam etmişler. Birkaç gün yolculuk ettikten sonra çöle ulaşmışlar.

Çölde kimse yokmuş. Bir yerde iki fare yaşıyormuş. Çölde yiyecek kıtlığı nedeniyle pek çok yere gidip biraz olsun yiyecek bulmak için çok toprak kazmışlar. Sonra doymasalar da azıcık yemek bulurlarmış. Yavaş yavaş, çölde yiyecek kalmamış. Bir gün iki fare de yiyecek bir şey bulamayınca karınları acıkmış ve bundan sonra ne yapacaklarını düşünerek yuvalarının ağzında oturuyormuşlar ki uzaktan deminki eşek, öküz ve horoz görmüşler.

Biri demiş ki:

“Bu görünenler yolcu olsa gerek. Hadi, onlardan yiyecek alalım. Belki, bize acıyıp bir şey bırakırlar.”

İkisi de yolun kenarına çıkmış. Görünen hayvanlar da yanlarına gelmiş. Sonra fare onlardan yemek istemiş. Eşek ona bakıp:

“Kardeş, biz de sizler gibi açız. Yiyecek ihtiyacınız varsa bizimle gelin,” demiş.

Fare eşeğe sormuş:

“Nereye gidiyorsunuz?” Eşek cevap vermiş:

“Susambil’e gidiyoruz.”

“Susambil nasıl bir yer?” diye sormuş fare.

“Susambil’i asla sorma! Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmadığı, keyfinizin yerinde olacağı bir yer!” demiş eşek.

“O zaman biz de gidelim,” demiş fareler.

“Üç kişiydik, şimdi beş kişiyiz. Hadi gidelim!” demiş eşek. Şimdi, beşi de birbirleriyle geçmiş maceraları hakkında konuşup Susambil’e doğru yol almışlar.

O çölde bir arı sürüsü varmış. Onlar da yiyecek bulamadıklarından aç kalmışlar ve ne yapacaklarını bilemiyorlarmış, gökyüzünde vızıldayarak uçuyorlarmış ki, bir anda deminki Susambil’e gitmekte olan beş hayvanla karşılaşmışlar.

Anılar onları görüp “Ah, yiyecek madeni karşımıza çıktı, hangisini istersen al!” deyip ısırmaya başlamışlar ki o anda eşek demiş:

“Kardeşler, siz de bizim gibi açlıktan kıvranıyor gibisiniz. Vücudumuzun tadı tuzu bile kalmamıştır. İsteddiğiniz hiçbir şey yok. Efendilerimiz suyumuzu tüketmiştir. Yiyecek ihtiyacınız varsa, bizimle gelin!”

Sonra anılar onların durumunu görmüşler ve bizim gibi aç açlarmış diye, nereye gittiklerini sormuşlar.

“Susambil’e gidiyoruz,” demişler.

“Susambil nasıl bir yer?” diye sormuş anılar.

“Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmayan, keyfinizin yerinde olacağı bir yer!” demişler.

“O zaman biz de gidelim,” demiş anılar.

“Tamam beş taneydik, çok olduk,” demişler.

Sonra hepsi, “Susambil, neredesin?” diye tüm yaşadıklarını anlatıp ve üzülüp yola devam etmişler. Yolda arada bir “Susambil’e ne zaman varacağız?”, “Bir kere daha anlat. Susambil nasıl bir yer?” diye eşeğe sorarlarmış. Eşek de Susambil’i överek onları neşelendirirmiş.

Onlar, “Susambil’e gittiğimizde şunu yapacağız, bunu yapacağız!” diye kendi kendilerine tatlı hayaller kurup gidiyorlarmış.

Çok yol almışlar. Sonunda Susambil’in mis kokulu esintisi onların yüzüne çarpmış. Böylece, Susambil’e de gelmişler.

Susambil çok geniş ve uçsuz bucaksız bir yermiş. Havası çok temiz ve diğer tarafta kocaman bir dağ olup onun esintisi her zaman uğulduyormuş. Yer yeşil çimenler ve yoncalarla kaplıymış. Bir yanda buğday ve arpa, bir tarafta kavun ve karpuz, diğer tarafta uzun bir bahçe varmış; içinde üzüm, incir, kayısı, şeftali ve çeşitli meyveler yetiştirmiş. Akarsularda beyaz sütü sular akarmış. Oraya gidenler çok sevinmişler.

O zaman bu zavallılar çok mutlu olmuşlar. Bazıları sevinçten ağlamış. Çok açlarmış. Herkes istediğini yiyip karınını doyurmuş; keyifli vakit geçirdikten sonra dinlenmek için serin bir yere gelmişler. Yolda yürürken çok yorulmuşlar, bu serin yere uzanıp uzun uzun uyumuşlar.

Çölde kimse yokmuş. Bir yerde iki sıçan yaşıyormuş. Çölde yiyecek kıtlığı nedeniyle pek çok yere gidip biraz olsun yiyecek bulmak için çok toprak kazıymışlar. Sonra doymasalar da azıcık yemek bulurlarmış. Yavaş yavaş, çölde yiyecek kalmamış. Bir gün iki sıçan de yiyecek bir şey bulamayınca karınları acıkmış ve bundan sonra ne yapacaklarını düşünürük yuvalarının ağzında oturuyormuşlar ki uzaktan demin ki eşek, öküz ve horozu görmüşler.

Biri demiş ki:

“Bu görünenler yolcu olsa gerek. Hadi, onlardan yiyecek alalım. Belki, bize acıyıp bir şey bırakırlar.”

İkisi de yolun kenarına çıkmış. Görünen hayvanlar da yanlarına gelmiş. Sonra sıçan onlardan yemek istemiş. Eşek ona bakıp:

“Kardeş, biz de sizler gibi açız. Yiyecek ihtiyacınız varsa bizimle gelin,” demiş.

Sıçan eşeğe sormuş:

“Nereye gidiyorsunuz?”

“Susambil’e gidiyoruz,” demiş eşek.

“Susambil nasıl bir yer?” diye sıçan sormuş.

“Susambil’i asla sorma! Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmadığı, keyfinizin yerinde olacağı bir yer!” demiş eşek.

“O zaman biz de gidelim,” demiş sıçanlar.

“Üç kişiydik, şimdi beş kişiyiz. Hadi gidelim!” demiş eşek. Şimdi, beşi de birbirleriyle geçmiş maceraları hakkında konuşup, Susambil’e doğru yol almışlar.

O çölde bir arı sürüsü varmış. Onlar da yiyecek bulamadıklarından aç kalmışlar ve ne yapacaklarını bilemiyorlarmış, gökyüzünde vızıldayarak uçuyorlarmış ki, bir anda deminki Susambil’e gitmekte olan beş hayvanla karşılaşmışlar.

Anılar onları görüp “Ah, yiyecek madeni çıktı, hangisini istersen al!” deyip sokmaya başlamışlar ki o anda eşek demiş:

“Kardeşler, siz de bizim gibi açlıktan kıvranıyor gibisiniz. Vücudumuzun tadı tuzu bile kalmamıştır. İstedığınız hiçbir şey yok. Efendilerimiz suyumuzu tüketmiştir. Yiyecek ihtiyacınız varsa, bizimle gelin!”

Sonra anılar onların durumunu görmüşler ve bizim gibi açlarmış diye, nereye gittiklerini sormuşlar.

“Susambil’e gidiyoruz,” demişler.

“Susambil nasıl bir yer?” diye sormuş anılar.

“Susambil çimenlerin bol olduğu, suyun temiz olduğu, içinde ıstırap olmayan, keyfinizin yerinde olacağı bir yer!” demişler.

“O zaman biz de gidelim,” demiş anılar.

“Tamam beş taneydik, çok olduk,” demişler.

Sonra hepsi, “Susambil, neredesin?” diye tüm yaşadıklarını anlatıp ve üzülüp, yola devam etmişler. Yolda arada bir “Susambil’e ne zaman varacağız?”, “Bir kere daha anlat. Susambil nasıl bir yer?” diye eşeğe sorarlarmış. Eşek de Susambil’i överek onları neşelendirirmiş.

Onlar “Susambil’e gittiğimizde şunu yapacağız, bunu yapacağız!” diye kendi kendilerine tatlı hayaller kurup gidiyorlarmış.

Çok yol almışlar. Sonunda Susambil’in mis kokulu esintisi onların yüzüne çarpmış. Böylece, Susambil’e de gelmişler.

Susambil çok geniş ve uçsuz bucaksız bir yermiş. Havası çok temiz ve diğer tarafta kocaman bir dağ olup onun esintisi her zaman uğulduyormuş. Yer yeşil çimenler ve yoncalarla kaplıymış. Bir yanda buğday ve arpa, bir tarafta kavun ve karpuz, diğer tarafta uzun bir bahçe varmış; içinde üzüm, incir, kayısı, şeftali ve çeşitli meyveler yetişirmiş. Akarsularda beyaz sütlü sular akarmış. Oraya gidenler çok sevinmişler.

O zaman bu zavallılar çok mutlu olmuşlar. Bazıları sevinçten ağlamış. Çok açlarmış. Herkes istediğini yiyip karnını doyurmuş, keyifli vakit geçirdikten sonra dinlenmek için serin bir yere gelmişler. Yolda yürürken çok yorulmuşlar, bu serin yere uzanıp uzun uzun uyumuşlar.

Uyanıp ellerini yıkamışlar ve tekrar istediklerini yemişler. Böylece Susambil’e geldikleri için çok rahatlamışlar.

Susambil’de bir tarafı geyik gibi birçok hayvanın yaşadığı yüksek bir dağ varmış. Dağın bir yerlerinde ise bir kurt sürüsü yaşıyormuş. Bir gün kurtların kralı onları bir araya toplayıp bir ziyafet yapmış, içki içip kebab yiyorlarmış. Derken kurtların kralı eşeği ve öküzü uzaktan görmüş:

“Oh, bir çok lezzetli kebabı bulduk, tam orada, otluyor. Üç-dördünüz gidip bunları bize getirin, kebab olarak yeriz,” demiş.

Kurtların içinden tezcanlı birisi ayağa kalkıp:

“Bu iş için üç dört kişiye ne gerek var? Gidip kendim getiririm!” demiş.

Kurtların içinde ona benzeyen bir kurt daha varmış. Kurdun sözlerini işitmiş, hemen ayağa kalkmış ve şöyle demiş:

“Hey, sen neden bahsediyorsun? Ben varken, sana mı kaldı? Otur oturduğun yere! Gidip kendim getireceğim!”

Bunun üzerine kurt kızmış. “Beni kızdırıyorsun, senden neyim eksik?” diyerek birkaç sitem etmiş. İşte ikisi yumruk yumruğa girmişler. Sonra kurtlar padişahı ayağa kalkmış:

“Hey çocuklar, kavga etmeyin! İkiniz birlikte gidin, alın getirin!” demiş. Bunun üzerine ikisi de koşuvermişler. Onlar giderken Susambil’e yeni gelen hayvanlar otliyormuş. Öküz yerdeki yeşillikleri yemiş, ağzını doldurmuş, başını kaldırmış, otları çiğnemiş, dağa doğru bakmış ve uzaktan koşan iki kurt görmüş. Öküzün kalbi hızlı hızlı atmaya başlamış. Korkmuş ve ağzındaki otu yere fırlatıp arkadaşlarını çağırmış. Arkadaşları da kurdu görmüşler. “Şimdi ne yapacağız? Kaçalım mı yoksa kalalım mı?” diye aralarında tartışmışlar.

Eşek:

“Kaçarsak yetişirler, kaçmazsak iyi olur,” demiş.

Öküz sormuş:

“Peki yanımıza gelirlerse ne yapacaksınız?”

Bu sırada horoz:

“Ben ağacın üzerine çıkaveririm,” demiş.

Sıçanlar:

“Biz yeri kazarak yer altına saklanırsanız,” demişler.

Eşek:

“Ben anırmaya devam edeceğim,” demiş

Anılar da:

“Bir yolumuza çıkanı sokup her yerini delik deşik ederiz,” demiş.

Anıların lafı öküzün hoşuna gitmiş ve şöyle demiş:

“O zaman siz tüm gücünüzle sokunuz ve orasını bana bırakın!”

Bunlar konuşmaya devam etmişler. Hemen hemen kurtlar da yaklaşmışlar. Kurdun biri, yanındaki diğer arkadaşına “Onu sen al! Bunu ben alırım,” diyerek öküzü doğru koşmuş.

Bu sıra öküz biraz arkaya çekilip kurda doğru koşup bir saldırmış, kurt “Aman!” diye yere düşmüş. Bunu gören diğer kurt yanına koşmuş, öküz ona da sert bir şekilde saldırmış. Sıçanlar korktuğundan toprağı kazıp yer altına girmeye çalışmış. Zemin kayalık ve sert olduğu için kazamamışlar, bir anda her yeri kazmaya çalışarak küçük küçük çukur yapmışlar.

Horoz ise ağaca çıkıp durmadan “Ü-ürü-üü!” diye bağırarak.

Anılar her iki kurda da konup durmadan sokmuşlar ve bir anda kurtlar şişerek top haline gelmişler. Kurtlar yine de kaçmayıp tüm gücüyle gelip öküzü saldırmaya çalışmışlar. Öküz onları boynuzlamış da boynuzlamış ve vücutlarını aşırı derecede yaralamış. Eşeğe gelince, o çok uzaktaymış, bütün sesiyle anııyor, bir ileri bir geri gidiyormuş.

Bu sırada kurtlar saldırmaktan yorulmuş. Bakmışlar ki öküz ve anılar tarafından öldürülebilirler. Önce biri daha sonra ikinci kurt kaçmaya başlamış. Kaçarak padişahın yanına gelmişler. Bu kurtların tüm vücudu yaralı, kanları akıyor, yüzleri anı sokmalarından şişmiş ve gözleri görünmüyormuş. Padişah ve adamları onların hâlini görünce renkleri kaçmış, donup kalmışlar, çeneleri titremiş ve gözleri yaşlanmış.

Padişah:

“Size ne oldu?” diye sormuş.

Kurtlar:

“Aman Allahım kebab değil bunlar, felaket!” demişler.

“Ya ne oldu?” diye sormuşlar.

Kurtlardan biri demiş ki:

“Bizi öldürmeye çalıştılar. Bunlar arasında bir münker-nekir ve onun bir çift mezar kazıcısı vardır. Münker-nekir sopasıyla bir vurursa aslan da olsa devrilir.”

Kurtlardan biri diğerine:

“Ey tez canlı! Sen bir dur! Kendim anlatacağım. Azrail de onlardandır. Canını almak için mızrağını sapladığında vücudun ağrıyıp şişiyormuş.”

Bu sırada diğeri:

“Hey, bilmiyormuşsun! Bir mezar kazıcı ile gelmişler. Ölmeden önce her birimiz için yedi mezar kazmışlar,” demiş.

Diğeri de:

“Görmemişsin! Bir imam ile gelmişler. Biz ölmeden önce ağaca çıkıp insanları cenazeye çağırıyordu.”

Diğeri:

“Ama aralarında başları var. O elebaşı olmalı. Bize yaklaşmadı, daha uzakta durdu ama bunlara iş verip onlara bağardı. Eğer o gelseydi, biz kesinlikle öldürdük,” demiş.

Bunların hâlini gören ve sözlerini duyan kurtlar korkmuş ve tedirgin olmaya başlamışlar.

Padişah:

“Şimdi ne yapacağız?” demiş.

Kurtlar:

“Ey hünkârım! Eğer başımızı belaya sokalım, günümüz bitmiş, ölelim dersen, devam ederiz. Aksi hâlde kaçarsınız. Bizi kovalarlarsa hâlihazırda yetişirler,” demiş.

Bunu duyan kurtların padişahı daha da korkmuş ve “O zaman kalkın, gidiyoruz!” demiş.

Sonra bütün kurtlar, dolaşan kurtları da toplayıp Susambıl dağından kaçmışlar ve yedi dağın diğer tarafına gitmişler.

Susambıl halkı artık tamamen özgür olmuş, yemeklerin tadını çıkarmış ve birkaç günde şişmanlayıvermişler. Sahiplerinin evinde gördükleri günleri hatırlayınca üzüлüp buradaki rahatlıklarını görünce mutlu olurlarmış, Susambıl'ın keyfini çıkarıp eğlenmişler. Böylece amaçlarına ulaşmışlar.

MOLDOVA

Kitabın Moldova'ya ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenciler tarafından tamamlanmıştır.

Maxim TOPORAS

📍 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Lisans)
✉ maxxtoporashhh@gmail.com

Inna CERVENI

📍 Ankara Üniversitesi - Veterinerlik (Lisans)
✉ innacerven38@gmail.com

Genel Bilgi

Gagavuzya, 1994 yılında Moldova Cumhuriyeti bünyesinde resmî olarak Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi olarak adlandırılmıştır. Ancak devletin ilanı uzun bir zaman almıştır. Şu anda Gagavuzya'nın nüfusu 161 binden fazladır. Gagavuzlar, günümüzde Moldova ve Ukrayna arasında bölünmüş olan Budzhak bölgesinde yaşayan geleneksel Ortodoks bir Türk topluluğudur. Gagavuz dili, Türk dillerinin güneybatı kolunun Oğuz alt grubuna aittir. Kırım Tatar Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine en yakın lehçe olan Gagavuz Türkçesinde diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden farklı olarak "ğ" sesi yerine "g" sesi kullanılır. Şu anda Gagavuzlar yazıda Latin alfabesini kullanmaktadır.

Gagavuzların tarihi bugüne kadar çok az çalışılmıştır. Bağımsız bir etnik grup olarak Gagavuzlar nihayet 13. yüzyılda Kuzeydoğu Bulgaristan bölgesinde, özellikle Dobruja ve Deliorman topraklarında şekillenmiştir.

Gagavuz halkının kendi kaderini tayin hakkı için verdiği mücadele sonucunda 23 Aralık 1994 tarihinde Gagavuz Cumhuriyeti Yüksek Şurası heyetinin katılımıyla Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu "Onlar Yasası"nı kabul etmiş, böylelikle Gagavuzya'ya (Gagavuz Yeri) özel hukuki statüsü verilmiştir.

Birçok Avrupa insan hakları örgütü, Gagavuz Yeri'ni diğer ülkeler için yerel etnik çatışmaları çözme konusunda iyi bir örnek olarak kabul etmiştir. Yapılan referandum sonucunda Gagavuz Yeri'nin sınırları belirlenmiştir. Nüfusun isteği üzerine 3 şehir ve 27 köy dâhil edilmiştir. Komrat, referandum sonucunda Gagavuz Yeri'nin başkenti olmuştur.

Gagavuz özerkliğinin oluşturulmasından sonra Gagavuzların ulusal kültürünün yeniden canlanması başladı. "Kadynja", "Düz-Ava", Komrat ve Ceadır-Lunga'dan şarkı ve dans toplulukları kurulmuştur. Gagavuz yazar kitapları Sabaa Yıldızı ve Güneşçik basılmıştır. Gagavuzya liderliği, bölgemizin kültür ve sanatını sadece korumak için değil, aynı zamanda kapsamlı bir şekilde geliştirmek için çalışmaktadır. Bu, ulusal bayramların "Hederlez", "Kasım", "Ana Dilimiz", "Gagauz Sesi" festivali, şarap festivali vb. düzenlenmesiyle sürdürülmektedir.

Gagavuzlar dış görünüş olarak Bulgarlar, Moldovalılar, Rumenlere benzer, kültürel olarak Kafkas ırkına aittir. Görünüş özelliklerinin bir analizi yapıldığında Gagavuzların, her birinin bir dizi ayırt edici özelliğini özümsemiş olarak, bahsi geçen halklar arasında orta bir konuma sahip olduğu görülmektedir.

Belki de bir zamanlar Gagavuzların atalarının totemik hayvanı olan kurt kültü hâlâ özel bir öneme sahiptir. Hayvanın başı, bağımsız Gagavuzya'nın ilk bayrağında tasvir edilmiştir. Daha önce, kurt dışından yapılmış bir muska koruyucu bir tılsım olarak görülüyordu, bugün halkın çoğu kurdu tasvir eden pandantifler takmaktadır.

"Tarafım" UTA Gagavuz Yeri'nin resmi marşıdır. Sözleri Mina Kyosia ve müziği Mikhail Kolsa'ya aittir. Marş, 1995 yılında Gagavuz Yeri Halk Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Gagavuz'un yazılı edebiyatı, en başından beri sözlü halk sanatından önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu edebiyatın ilk filizleri 19. yüzyılın ortalarında atılmıştır.

Gagauziya'nın Marşı

(Yazar: Mina Köse)

(Gagavuzca)

Tarafım, sän tarafım,

Ne gözälsin, korafım:

Çok cömertsin sän, topraam,

Gagauz Erim, Bucaam!¹

Nacarat:

Gagauziya — hoşluum,

Çok sevin, koru dostluu,

Bayraanı üüsek kaldır,

Sän benim paalı halkım!

II

İlk adım sendä yaptık,

Hem ana da biz dedik,

«Kauşu»* sevdik dınmáz,

«Oğlanı»* çaldık bitmáz.²

III

Gagauziya, mutlu erim,

Vatanımsın sän benim,

Pek işçidir insanın,

Elleri keser altın.

IV

Ne zorluk seni kırdı,

Ne zaman dolaştırdı.

Allahım, koru topraa:

Gagauz Eri, Bucaa !

Gagavuzya'nın Marşı

(Yazar: Mina Köse)

(Türkiye Türkçesi)

Tarafım, sen tarafım,

Ne güzelsin, cennet gibisin:

Çok cömertsin sen, toprağım,

Gagavuz Yeri'm, Ocağım!

Nakarat:

Gagavuziya - yaşa,

Çok sevin, koru dostluğu,

Bayrağını yükseğe kaldır,

Sen benim değerli halkım!

II

İlk adım sende yaptık,

Hem anne de biz dedik,

«Kauşu» sesini sevdik,

«Oğlanı» yüksek sesle söyledik.

III

Gagavuziya, mutlu yerim,

Vatanımsın sen benim,

Çok çalışkan insanın,

Beceriklidir halkın.

IV

Ne zorluk seni kırdı

Ne badireler atlattın.

Allah'ım, koru toprağı:

Gagavuz Yeri, Ocağım!

Gagavuzlarda Dil ve Edebiyat

¹ Bucak - tarihsel olarak Gagavuzların yaşadığı bölgedir.

² «Kauşu», «Oğlan» - Gagavuz halk şarkıları.

Nastradin Aalemin Aklınan

(Gagavuzca)

Nastradin Hoca çekettirmiş dışarda bir yaz fırını düzmää. Ölä o işlärkan, gelmiş bir komuşusu da demiş:

- Üülen tarafına yapmışın fırının aazını. Bu diyl islää.

- Neçin diyl islää e? - sormuş Hoca.

- Neçin ki buyansı yılma. Baksana fırın sansın başaşaa durêr. Nası ekmekleri atacan?

Lâzım iilâsin, iki kat olasin. Hiç uydurmamışın, Hoca. - başarmış lafını komuşu adam.

Nastradin Hoca, bu laftan sora, komuşusunnan alıp yıkêr fırını da düzer gün duusuna dooru aazını.

Bu yolluk gelmiş bir başka adam Nastradinä da demiş, ani fırın düzülü heptän naafilä.

- Neçin? - sormuş Hoca.

- Neçin ki büülä fırının içinä var nası su gelsin. Tâ nası yanından sel dooru içinä uurayacak da yıkılacak.

Düşünmüş Hoca da enidän yıkmış fırını.

- Gün duusuna - uymêêr, üülenä - uymêêr, düzecâm aazını gün batısına, - söylenmiş Hoca kendi-kendinä da ölä da yapmış.

Taman Nastradin işini başarmış, gelir ona bir eski dostu. Çekeder bunnar bakmaa eni fırını.

Eski dost demiş:

- Hoca, bana gelir, sän erleştirmemişin islää fırını. Baksana naşı bu er yılma, diyl düz. Lâzımdı ilkin eri düzeldäsin da sora fırın düzäsün. Tâ bu duvarını onun var naşı su yıksın.

Taa iy olaceydı poyraza aazı olsun. Hoca ne kalmış üfkedän dostunnan bozuşsun, ama dayanmış.

Akimca düşünmüş: “Dur bunu da sesleyim”.

Kafadarı gittiynän taa, yıkmış fırını da düzmüş enidän - aazınnan poyraza...

Geçer birkaç gün. Nastradin genä gelmiş bir musaafir. Hoca göstermiş ona da fırını.

- Pek islää fırıncık, - çeketmiş musaafir söylemää kendi fikirini, - ama bän olaydım,

aazını poyraza düzmäzdim. Nânda sän vardır gördüün düzülsün bir yapı poyraza aazınnan? Kar

yaacak, içini dolduracak, karlaar eridi - fırın yıkılacak...

Sıkılmış Nastradin dişlerini üfkedän.

- Aha, - demiş kendi-kendinä, - genä uydurmadım!

Gitticäänen musaafiri Hoca yıkêr fırını da düzer onu bir döşemä üstündä. Bölä ona kolaymış aalemin aklına uymaa. Kim nası deärmış, Nastradin ölä fırını çevirmiş...

Nasreddin Hoca Fıkraları

Milletin Akıyla İş Yapan Nasreddin

(Türkiye Türkçesi)

Nasreddin dışarda fırın yapmaya başlamış. Çalışırken bir komşusu gelmiş ve demiş:

“Güney tarafına yapmışsın fırının ağzını. Bu iyi değil.”

“Neden iyi değil?” diye sormuş Hoca.

“Çünkü burası eğri büğrü olmuş. Baksana, sanırsın fırın baş aşağı duruyor. Ekmekleri nasıl atacaksın? Eğilip iki büklüm olman gerek. Hiç yapamamışsın Hoca!” diye kestirip atmış komşusu.

Nasreddin Hoca komşusunun bu lafından sonra fırını tekrar bozmuş ve ağzını doğruya doğru yapmaya başlamış.

Bir keresinde başka biri gelip Nasreddin’e “Fırını boşuna yapıyorsun,” demiş.

“Niçin?” diye sormuş Hoca.

“Çünkü böyle fırının içine su girecek. Sel basınca sular doğru içine girecek ve yıkılacak.”

Hoca düşünmüş ve yine bozmuş fırını. “Doğuya doğru olmuyor, güneye de olmadı, şimdi ağzını batıya doğru yapayım,” diye kendi kendine söylenmiş. Hoca dediği gibi yapmış. Nasreddin tam işini bitirdiğinde eski dostu gelmiş. Yeni fırını izlemeye başlamışlar. Eski dostu demiş:

“Hoca bana göre sen bu fırını iyi yerleştirmemişsin. Baksana burası eğri büğrü, düz değil. Önce yeri düzeltmen lazım, sonra fırını yap. Dediğim gibi yaparsan duvarı su yıkamaz. Kuzeye karşı ağzı daha sağlam olur.”

Az kalsın Hoca öfkeden dostuyla bozuşacakmış ama dayanmış. Kendince düşünmüş

“Dur bunu da deneyeyim”.

Dostu gidince tekrar bozmuş fırını, bu sefer ağzını kuzeye doğru yapmış. Aradan birkaç gün geçmiş. Nasreddin’e yine bir misafir gelmiş. Hoca ona fırını göstermiş.

“Çok güzel fırın,” demiş misafir, sonra kendi görüşünü söylemeye başlamış. “Ama ben olsaydım ağzını kuzeye doğru yapmazdım. Sen böyle yapıldığını nereden gördün? Kar yağacak, içini dolduracak, karlar eriyince fırın yıkılacak”

Nasreddin öfkeden dişlerini sıkmış.

“Aha!” demiş kendi kendine “Gene yapamadım!”

Misafiri gidince Hoca bozmuş fırını ve bir döşeme üzerinde yeniden yapmış. Elalemin aklına uymak daha kolaymış. Kim ne derse Nasreddin de ona göre yaparmış fırını...

Şiirler

Ana Dilim

(Yazar Dionis Tanasoglu)

(Gagavuzca)

Ana dilim - tatlı bal,
Salkım çiçää kokusu
Şırasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu

Ana dilim - gözâl ses,
Maanâ - türkû avası
Onu işidan herkez
Doymaz, geçmâz avazı

Ana dilim - gevrek söz,
Uygun dizili sedef
Ürûk fikir ona öz,
Kefimâ verir hep kef

Onsuz hiç geçmâz açılım,
Kuru kalır masalım,
Onsuz hiç olmaz saalım,
Kısır gezir akılım...

Dili lââzım bilelim,
Biz ona evlad inanız,
Dili hiç kaybetmeyelim,
Salt onunnan biz insanız!

Ana Dilim

(Şair Dionis Tanasoglu)

(Türkiye Türkçesi)

Ana dilim - tatlı bal,
Akasya çiçeğinin kokusu,
Şıra yüklü dal
Baştan aşağı.

Ana dilim - güzel ses,
Şiir - şarkı mırıldanması,
Onu işiten herkes
Doymaz, geçmez avazı.

Ana dilim - narin söz,
Uygun dizili sedef,
Gönlümüz ona yoldaş,
Keyfime verir hep keyif.
Onsuz hiç geçmez açlığım,

Kuru kalır hikâyem;
Onsuz hiç olmaz sağlığım,
Sanki gitmiş aklım.
Dili lazım bilelim,
Biz ona inanan evladız,
Dili hiç kaybetmeyelim -
Sadece onunla biz insanız!

Atasözler ve Deyimler

(Gagavuzca)

(Türkiye Türkçesi)

Düş de göreyim dostlarını
Çok gün aalamanın bir gün gülmesi de var
Salma bilmeyen köpek, sürüsüne kurt getirir

Dost kara günde belli olur
Her ağlamanın bir gülmesi olur
Ürumesini bilmeyen köpek, sürüye kurt getirir

KAŞKAYI TÜRKLERİ

Kitabın Kaşkayı Türklerine ait olan bu bölümünün araştırma, düzenleme ve yazıya geçirilme aşamaları aşağıda bilgileri verilen uluslararası öğrenci tarafından tamamlanmıştır.

Hazratı Nejad EMAD

📍 Ankara Üniversitesi - Bilgisayar Mühendisliği
(Doktora)

✉ emadqashqai@gmail.com

Genel Bilgi

Kaşkayılar bugün İran coğrafyasında, Şiraz merkez olmak üzere farklı eyaletlerde (İsfahan, Fars, Huzistan, Kohkiluye ve Boyerahmet, Kirman, Yezd, Buşehr, Bender Abbas ve Çaharmahal ve Bahtiyarı) dağınık olarak yaşayan bir Türk toplumdur.

Kaşkayı Birleşik Türk Elleri olarak da tanınmakta olan Kaşkayı Türkleri, İran coğrafyasında yaşayan büyük Türk topluluklarından biridir. Yaşadıkları bölgenin tamamı Kaşkayıyurt olarak adlandırılmaktadır.

Kaşkayılar, İran'da bulunan Türk etnik grupları arasında nüfus bakımından Azerbaycan Türklerinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Genellikle Oğuz boylarından oluşan Kaşkayı Türkleri, İran coğrafyasında yaşayan diğer Türk boylarına kıyasla coğrafi konum olarak daha güney bölgelere yerleşmişlerdir.

Aslında Kaşkayılar bütün Türk dünyası coğrafyasının en güneydeki kolu olarak da nitelenebilir. Kaşkayı Türkleri son yüz yıla kadar çoğunlukla konargöçer olarak yaşamaktaydılar. Hayat şartları ve birtakım siyasi sebeplerden dolayı bugün Kaşkayı Türklerinin büyük bir çoğunluğu (%95'ten fazlası) yerleşik hayata geçerek Kaşkayıyurt'un değişik şehirlerine ve köylerine yerleşmişlerdir.

Kaşkayı Türklerinin sayısı hakkında da resmî bir bilgi bulmak zordur ancak Kaşkayı Türklerinin alt yapısına (el, tayfa, tire, bonku, aile) ve yaşadığı şehirlere bakıldığında Kaşkayı Türklerinin üç ila dört milyon arasında bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Hikâye

Al Yazısı

(Kaşkayı Türkçesi)

Biri varırmış, biri yoxumuş, heç uşağı olmayan bir şah varırmış, uzun illər hər qapıyı çalmış heç uşağı olmamış. Şah bu vəziyyətə çox üzülürmüş. Günlərdən biri, uşağı olmayanlara darı darman edən bir dərviş, şah yanına gəlmiş və şaha “mən sənə köməklik edəbilərəm” demiş. Şah “əgər uşağım olursa ağırlığıngcaz sənə qızıl verərəm” demiş.

Dərviş ıraqda görünən qara dağı görsədmış və şaha “səning arvading hər gün qara dağing damanındakı göl suyunan, qara dağdaki alma ağacını mivə verənəncəz suvarası, o ağacıng mivəsi səning arvading uşağı olmasının darmanıdır” demiş.

Şahıng arvadı hər gün dağing ətəğindəki göldən su almış və dağda olan alma ağacını suvarırmış. Neççə haftadan sonra ağac qurrumağa başlamış. Bunun xəbəri Şaha yetişmiş. Şah dərvişi çağırmış.

Dərviş “ağacıng rışəsində bir ilan yuvası var, o ilan orda oldukça ağacıng rışəsinə su yetisməz” demiş

Şah qulluqçılarından, ilanın ordan qowulmağın istəmiş. Şah adamları ilanı oradan qowmuşlar.

Günlər gəçmiş ağac tazzadan yaşıl olmuş, gül açmış və mivə vermiş. Bir dana qırmızı alma ağacdən alıp şahıng arvadına yedirmişlər.

Nəhayət, günlər və aylar gəçdikdən sonra şah arvadının bir oğulu olmuş. Şah varı fal çekənləri yığışdırmış və onlardan oğlunung alına nəmənlər yazıldığını soruşmuş.

Falcılar yığışmış, hesab kitab edmişlər, nəqşə çekmişlər, nəhayətən içlərindən biri “Şahzadəmiz on dörd yaşında olanda onu ilan çalar və ölər” demiş.

Padşah bu eşidiklərinə qorxusunu aş bilməmişdən başqa bir falcı belə xəbər vermiş: “Şahzadə on dörd yaşında olanda uca bir yerdən yıxılaraq öləcək”.

Başı qarışıq və çox narahat olan şah üçüncü falcıdan “oğlunguz on dörd yaşına çatanda gözlərinə bir tala çöp batacaq və öləcək” xəbərini almış.

Padşah bir o falcıya bir bu falcıya baxıb, və bu işing içində qaldığında, dördüncü falcının falı belə çıxmış: “Şahzadə on dörd yaşında olanda suya düşəcək və boğulub öləcək”.

Padşah eşiddiklərinə təəccüblənmiş və bele demiş: “Başı ayağı bir uşaq var. Bütün bunlar tək bir uşağing başına necə gələ bilər? Dördüngüz dörd fərqli zad dedingiz, heç birining doğru olmasını istəməyrəm, ama bunların əng çox biri ola bilər”.

Nəhayət, şah falcılara bir kağız imzaladmış. Buna görə falı doğru çıxmayanıng başı kəsiləsiymiş.

Padşah deyilənlərə qarşı istər gərək və ya yalan, bir tədbir almak için adamlarından birini oğlunung qorumağın tapşırması ve bele demiş: “Onu saray bağından yazziya çıxardma”.

Günlər və illər tez tez gəlib gəçirmiş.

Sarayıng bağçasında çox böyük bir ağac varmış, bu ağacıng başına bir qarğa gəlib yuwa düzəldmişmiş. Ağacıng lexələri böyük bir howuzung üstünə çekilmişmiş.

Necə il gəçmiş, şahzadə böyük olmuş, on dörd yaşına çatmış. Bildiği tək dünya bu sarayıng bağçası olan oğlan geddikcəz daha da çox darımağa başlamış. Sonunda, oynamak və vaxt gəcirdmək için böyük ağacıng başına

çıxıb qarğa yuvasına baxmaq istəmiş. amma, şahzadənin bilmədiği bir zad varmış. böyük bir ilan yuwaning kumbuca cücələrini yemək için bədənini ağacın dörünə tovlamışmış. Uşaq əlini yuwaya uzatdığında, ilan başını çıxardmış şahzadənin əlini çalmış. İlan çalmasını ağacın başından yıxılan oğlan əvvəl bir lexəyə düşmüş, gözünə tala batmış və sonra aşağıdakı howza düşüb boğulmuş.

Padşaha xəbər verilmiş və kumbuca şahzadənin mərasimi göz yaşları arasında keçirilmiş. Bu şəkildə Padşaha anlamış ki, nə edə də təqdir qisməti və al yazısını dəyişirəmiz. Falcıların dedikləri də varısı olmuş.

Kader

(Türkiye Türkçesi)

Bir varmış, bir yokmuş, çocuğu olmayan bir padişah varmış. Padişah bu durumuna çok üzülüyormuş. Günlerden bir gün çocuğu olmayanlara ilaç bulan bir derviş padişahın yanına gelerek ona yardım edebileceğini söylemiş. Padişah “Çocuğum olursa sana ağırlığın kadar altın veririm,” demiş.

Derviş uzaktan gözüken dağı göstererek şöyle demiş:

“Senin eşin her gün o dağın eteğindeki gölden su alarak dağdaki elma ağacını meyve verene kadar sulayacak ve o meyve senin eşinin ilacı olacaktır.”

Padişahın eşi her gün dağın eteğindeki gölden su alarak elma ağacını sulamış. Birkaç hafta geçtiğinde ağaç kurumaya başlamış. Bu haber padişaha ulaşmış. Padişah derviş yanına çağırılmış. Derviş “Ağacın kökünde bir yılan yuvası var, o yılan orda olduğu sürece ağacın köküne su varamayacak,” demiş. Padişah adamlarına yılanı oradan çıkarmayı emretmiş. Padişahın adamları yılanı oradan uzaklaştırmışlar.

Günler geçmiş ağaç yeniden yeşermiş, çiçek açmış ve meyve vermiş. Bir tane kırmızı elmayı ağaçtan kopararak padişahın eşine yedirmişler. Böylece, aylar sonra padişahın karısı bir oğlan çocuğu doğurmuş. Padişah müneccimlerden çocuğunun kaderinin nasıl olacağını öğrenmek istemiş.

Müneccimler hesaplar yapmışlar, haritalar çıkarmışlar, en sonunda içlerinden biri “Prensimiz on dört yaşına geldiğinde kendisini bir yılan ısırarak ve öyle hayatını kaybedecek,” demiş.

Padişah bu duyduğunun telaşını atlatmadan bir diğeri “Prens on dört yaşına geldiğinde yüksek bir yerden düşecek ve hayatını kaybedecek,” haberini vermiş.

İyice kafası karışmış ve üzülmüş olan padişah üçüncü müneccimden “Oğlunuz on dört yaşına geldiğinde gözüne bir parça odun batacak ve hayatını kaybedecek,” haberini almış.

Padişah hangi müneccimin verdiği habere daha çok üzüleceğini bilemezken, dördüncüsü “Prens on dört yaşına geldiğinde suya düşüp boğulacak ve hayatını kayıp edecek,” demiş.

Padişah duydukları karşısında neye uğradığını şaşırmış. “Sadece bir tane çocuk var ortada. Bunca şey tek bir çocuğun başına nasıl gelebilir? Dördünüz de dört farklı şey söylediniz, hiçbiri doğru olsun istemem ama bunlardan en fazla biri doğru olabilir,” demiş.

Padişah en sonunda müneccimlere birer kâğıt imzalatmış. Bu kâğıda göre, kimin söylediği yanlış çıkarsa boynu vurulacaktı.

Padişah yanlış da olsa doğru da olsa bu söylenenlere karşı bir önlem almak amacıyla adamlarından birini oğlunu korumakla görevlendirmiş. “Onu sarayın bahçesinden dışarı çıkarma,” demiş.

Günler, aylar ve yıllar hızla geçiyordu.

Sarayın bahçesinde kocaman bir ağaç varmış. Bir karga bu ağacın tepesinde yuva yapmış. Ağacın dalları büyüdükçe havuzun üzerine eğilmeye başlamış.

Zaman geçmiş, prens büyümüş, on dört yaşına varmış. Bildiği tek dünya bu sarayın bahçesinden ibaret olan ocuk artık sıkılmaya başlamış. En sonunda eğlence olsun diye koca ağacın tepesine kadar tırmanıp karganın yuvasına bakmaya karar vermiş. Ancak prensin bilmediği bir şey varmış. Koca bir yılan, yuvadaki yavru kuşları yemek için ağaca dolanarak yuvaya kadar çıkmış. Oğlan elini yuvaya uzattığı gibi yılan prensi sokmuş. Yılanın sokmasıyla ağaçtan düşen ocuk önce bir dal üzerine düşmüş, ağacın dalı gözüne batmış ve en sonunda aşağıdaki havuzda boğularak ölmüş.

Padişaha haber verilmiş, gözyaşları ve ağıtlar eşliğinde kkk prensin cenazesi yapılmış. Padişah da ne kadar uğraşırsa uğraşsın kaderin önüne geçilemeyeceğini anlamış. Böylece hiçbir falcının sözü de yalan çıkmamış.

Atasözleri

(Kaşkayı Türkçesi)

Eřřeėing (ń) arpası çox (ń) olanda, eyesine tepik atar.

zg köpeğine rek atma.

Oğru dm oğruyu tz bular

l kfensiz olmaz.

Suda boğulan, saman pn l atar.

(Türkiye Türkçesi)

Eşeğin arpası çok olunca sahibine tekme atar.

Başkasının köpeğine ekmek atma.

Hırsız hırsızı çabuk bulur.

l kefensiz olmaz.

Suya düşen yılana sarılır.

Bir Dünya
EDEBİYAT

